

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 04.12.20

Biografi

(_sjanger, _sakprosa). “Livsskrift” (“bio” + “grafi”; på gresk “bíos” + “gráfein”). En fortelling om en persons liv (en livshistorie), der personen faktisk har levd (ikke oppdiktet) eller fortsatt er i live, og der intensjonen er å gjengi sanne opplysninger og sannheter om personens liv. Kildene kan være historikers bøker om personen og perioden hun/han levde i, muntlige utsagn om personen, personens eventuelle selvbiografi, dagbøker, brev, søknader osv.

Ordet “biography” dukket for første gang opp i engelsk i 1683, avledningene “biographer” og “biographist” ble brukt for første gang i 1715, og det tyske “Biographie” i 1709 (Madelénat 1984 s. 14).

“A carefully researched, relatively full narrative account of the life of a specific person or closely related group of people, written by another. The biographer selects the most interesting and important events with the intention of elucidating the character and personality of the biographee and placing the subject’s life in social, cultural, and historical context. An authorized biography, written with the consent and sometimes the cooperation of its subject, may be less critical than an unauthorized biography.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Teksten “rekonstruerer” levd liv, gjør det til en identifiserbar helhet. Vanligvis blir noe “allment menneskelig” synlig i løpet av fortellingen, slik at denne personens liv blir noe gjenkjennelig for leserne, noe de kan identifisere seg med. Det kan forenklet skilles mellom populære (ofte roman-lignende) biografier og vitenskapelige/akademiske biografier, men det finnes mange mellomformer.

Noen biografier følger en fast formel eller et lett gjenkjennelig mønster, mens andre bryter med sjangerreglene og gjør noe helt annerledes enn det vanlige (Madelénat 1984 s. 35).

En biografi tolker både enkelthendelser i et liv og hele livsløpet. Det individuelle livsløpet er en svært tydelig avgrenset enhet, og egner seg dermed til å skape struktur i en fortelling. Og samtidig som de fleste menneskers liv utgjør en “liten” fortelling i et historisk perspektiv og for menneskeheten som helhet, er livsløpet en stor fortelling for det enkelte menneske (kanskje den største fortelling som finnes).

I en biografi kan enkeltmenneskets liv framstilles som en kombinasjon av drama, gåte, utfordring, slit og lykkejakt. Biografiene kan fortelle om personens privatliv og offentlige liv, triumfer og nederlag, om fasaden og livet bak fasaden, om høyder og dybder av selvrealisering (eller grader av selvrealisering og oppofrelse for andre). Menneskers selvrealisering er sentralt i et sekulært samfunn.

Biografiforfatteren kan framstå som en advokat for eller dommer over den biograferte. “Groft sagt er en biografi enten biografens udlevering eller biografens feiring af et menneskes liv. Der afsløres, kritiseres eller gøres honnør for den biograferede. En biografi er biografens pædagogiske leg med et andet menneskes skæbne, – en leg, hvor biografen sætter sig til doms over den biografertes liv, uden at denne kan forsvare sig.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 37) Men hvis den biograferte er i live, kan hun eller han forsvare seg. Dessuten vil slektninger, venner og andre ofte kritisere biografier om avdøde personer.

Livet kan beskrives som en vei med mange etapper, samtidig som enkeltmennesket former veien underveis og dermed skaper sin individuelle livshistorie (Bourdieu 1992 s. 263). En biografi er ofte et personlighetsstudium. En persons livsløp kan framstilles som et slags symptom på den tidsperioden de levde i. Noen personer framstilles heroisk, som “bautaer” over sin samtid. Biografier har blitt lest “as a source of moral instruction” (Shelston 1977 s. 6).

Det er ulike mål som kan ligge bak å skrive en biografi: å bevare minnet om en person, underholde leserne, gi leserne gode forbilder, lovprise Gud, øke beundringen for en person, gi leserne trøst, og få leserne til å reflektere over sine egne liv (Madelénat 1984 s. 182-183 og 187). Biografier kan også bidra mye til å gi historisk forståelse og psykologisk innsikt. Hensikten kan dessuten være å skape et klargjørende bilde av virkeligheten via å fortelle om en persons liv (Madelénat 1984 s. 185). Hensikten kan også være å hylle, av-fortrylle eller håne.

Biografi-forfattere (biografer) må avveie to prinsipper mot hverandre: tilhørighetsprinsippet, dvs. at den biograferte tilhører en kultur, et land, en generasjon osv., og individualiseringsprinsippet, dvs. det særegne, spesielle, unike ved enkeltmennesket. Individets utvikling til å bli “seg selv” er sentralt, og mange biografier former historien om personen som en dannelsesreise. Hvert individ representerer både seg selv og det samfunnet som det tilhører. Biografen vil finne årsaks-sammenhenger i en persons valg og liv. Biografien kan fokusere på vendepunkter i livet, på dramatiske valg osv. Stoffet kan deles inn i faser som modning, villspor, kamp, suksess, motgang. Biografien skal dreie seg om “det som har skjedd” i et liv og hvilken betydning det hadde for personen selv, for andre, for samfunnet og historien. Og en biografi handler ofte om en person som gjennom sin selvrealisering ble viktig for mange andre mennesker. “Det ufærdige og søgende lille menneske modnedes gjennom mange trængsler til en afklaret stats-, finans- eller videnskabsmand, der lykkedes med sitt forehavende.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 38)

Biografens mål er å skildre et liv i ferd med å bli levd (Madelénat 1984 s. 102), altså som om leserne var vitner til hendelsene i denne personens liv. Biografien levendegjør personen i leserens hode. Biografens oppgave er å “rekonstruere historisk og psykologisk, i en forståelig fortelling, en reell person” (Madelénat 1984 s. 204).

“[B]iografens ytterst mål [er]: Å gjenopplive de døde.” (John Olav Egeland i *Dagbladet* 28. oktober 2011 s. 21) Biografier skal også forklare og begrunne. Mange av biografens svar på hvorfor-spørsmålene ligger i privatlivet. (Hvorfor valgte han kommunismen som ideologi? Fordi hans far gjennom hele barndommen alltid snakket om den sosiale urettferdigheten i samfunnet. Osv.) Leserne vil gjerne finne ut “what exactly happened” (Shelston 1977 s. 3). Den franske biografen André Maurois ønsket at en biografi skulle ha “vitenskapens skrupler og kunstens fortryllelse” (sitert fra Madelénat 1984 s. 80).

Teksten kan skape “forenkling og stilisering [...] et konformt, enkelt og fast bilde” av personen (Madelénat 1984 s. 120). Personen framstilles i slike tilfeller som en klar enhet og helhet, med et nærmest skjebnebestemt liv. En medfødt genialitet eller et brennende viktig livsprosjekt reduserer tilfeldigheter til viktige skritt på en fastlagt vei (Madelénat 1984 s. 123). Karakter, temperament og sjelskrefter hos denne personen peker i samme retning.

Mylderet av hendelser i en persons liv gir biografiforfatteren et forklarings- og fortolkningspotensial når det gjelder hendelsene i personens liv. Alle biografier er basert på utvalg, forenklinger og fortolkninger av hendelser i personens liv, og er en konstruksjon foretatt av biografiforfatteren. Forenklingene innebærer en beskyttelse mot en over-kompleks virkelighet, men gjør det også lettere å forstå det “essensielle” ved et menneske. Også svært store biografiske verk i mange bind er basert på utvalg og tolkning. Hvem er personen *egentlig*? De samme faktaene kan gi mange ulike versjoner av et gjenfortalt liv. Likevel har så å si alle biografier et preg av sannhetssøking, av et ønske om finne fram til det *egentlige* ved et menneske, den autentiske identiteten. Biografisjangeren har alltid vært et speil for skiftende oppfatninger av identitet og individualitet (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 48).

“[B]iografien leder etter flere sandheder, flere identiteter og gerne modsatrettede forståelser af den biograferede. De gamle sandheds- og identitetsbegreber vil blive afløst af forståelsen af, at individer har og har haft mange ansigter, og at der ikke findes én sandhed om disse ansigter. Men at der snarere tværtimod findes flere, fordi de fleste menneskers liv har taget eller har kunnet tage mange retninger, som kan forstås på flere måder.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 40)

Noen biografier får fram det usammenhengende og tilfeldige, det fragmenterte og uforutsigbare, det underlige og komplekse – som om personen vrir seg unna alle kategoriseringer (Madelénat 1984 s. 122).

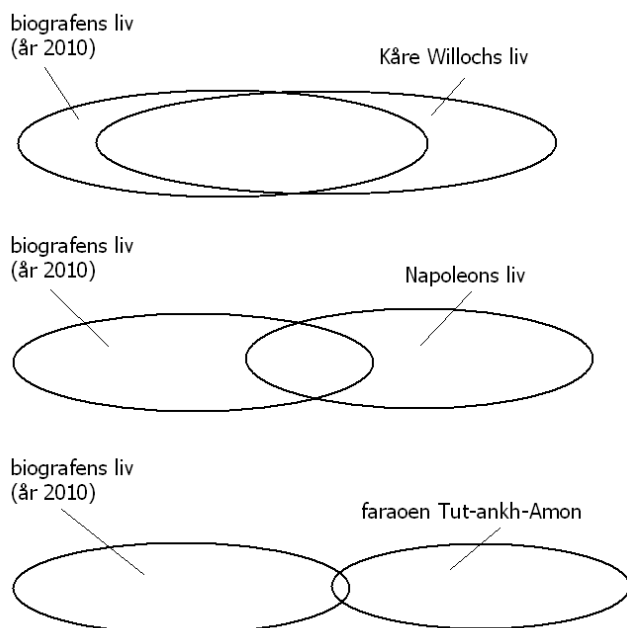
Frederick Rolfe, kjent som baron Corvo, var en engelsk forfatter og kunstner. “A. J. A. Symons in *The Quest for Corvo* (London, 1934) adopted the ingenious method of writing a biography of Corvo by means of describing his own investigations into his career rather than the career itself. [...] [Symons] follows every possible lead but he argues that where information is scanty his sense of the subject’s personality will allow him to work by inference. Lacking information about Corvo’s childhood, he passes on, for ‘it is possible to reason backwards as well as forward, to infer the child from the man and I proposed to do so.’ (p. 50).” (Shelston 1977 s. 70).

I det 20. århundre ble det i økende grad stilt “kritiske spørsmål om, i hvilken grad historien blev skabt af de enkelte personligheder eller af strukturelle samfundsforhold, og [...] spørsmålet om, i hvilken grad sandheden om en livsidentitet faktisk kan afkodes.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 38)

Leseren kan “se og spejle sit liv med et valg af livsbaner i mange retninger, med fletydige eller modsatrettede personlighedstolkninger – og uden påstand om, at der var én retning i eller én sandhed om den biografereades liv. Sådan bliver den skrevet som en livslære, bare på et mere avanceret niveau end tidligere. Som sådan har den kommet til at grænse op til mange fag og funktioner. Til at udfolde sig inden for journalistik, videnskab, kunst og underholdning.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 40)

Mange biografiske verk blir utgitt i forbindelse med jubileer, f.eks. at en person ble født for 100 år siden eller døde for 300 siden.

Biografier (historiske biografier) handler vanligvis om kjente personer som har vært av stor betydning i sitt eget samfunn og i ettertid. Biografene vil oftest både si sannheten og formidle (gjøre interessevekkende og forståelig for samtidens lesere). Det er umulig å skrive biografier med “historisk objektivitet”. Dette er spesielt tydelig når det gjelder biografier om personer fra tidligere epoker. Den typen “oppdatering” som f.eks. en ny biografi om middelalder-filosofen Thomas Aquinas innebærer, medfører alltid noen anakronismer, fordi biografen og den biograferte tilhører helt forskjellige tider og samfunn. Tid og rom skaper avstand som er uovervinnelig.

Enhver biografi er “et møte mellom to personer, to tider, to kulturer” (Madelénat 1984 s. 207).

“Biography is not metaphysics, nor is it history. Except for writers of obituaries and elegies, no serious biographer judges his subject under the aspect of eternity. The biographer seeks what the subject’s life meant to the subject, how the subject’s experience registered on his or her consciousness, the satisfactions it supplied, dilemmas it produced. This inwardness is what distinguishes biography from history. History concerns what Napoleon did; biography concerns what it meant to him.” (Kenneth Silverman i <http://www.common-place.org/vol-03/no-02/silverman/>; lesedato 19.06.13)

Biografier kan følge personen X gjennom at biografen skriver om “mitt møte med X”, “ny informasjon om X”, “en annen X”, “den sanne X” eller “X foran historiens domstol” (Madelénat 1984 s. 88). Et menneskeliv kan framstilles som eksemplarisk for eller en slags modell for en hel tidsperiode eller en mentalitet, som en analogi til en totalitet (Madelénat 1984 s. 113-114). Personer kan framstilles som typiske for sin tid, en tidsperiode eller epoke. Noen biografier legger opp til å vise de tusen måtene som personens liv er sammenvevd med sin samtid på (Madelénat 1984 s. 130).

Det har blitt skrevet mange biografier innen undersjangeren “prisme-biografien, hvor en type, en slægt, en kultur eller en tid blev fortolket gjennom ét liv” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 39). Noen biografer har prøvd å la en person spille hele sitt samfunn; et eksempel er tyskeren Siegfried Kracauers *Jacques Offenbach og Paris på hans tid* (1937). Hvis det er veldig privat og lite av store linjer, kan biografien kalles en minnebok.

Det ligger en fare i at individet “devaloriseres” til fordel for et dogme, at personen blir en illustrasjon av en teori eller den empiriske bekreftelsen på en hypotese (Madelénat 1984 s. 135).

Den britiske forfatteren og essayisten Virginia Woolf hevdet at i biografier “to omit is as important as to mention” og at “the true battle (i.e. for the potential biographer) is between the unguided instinct and self-consciousness and I am on the side of self-consciousness” (Woolfs “Tradition in Biography” sitert fra Shelston 1977 s. 70-71).

Biografer prøver ofte å skape emosjonell nærhet til de personene de skriver om, som kan gjøres gjennom blant annet synsvinkelbruk og identifikasjonsmuligheter (Madelénat 1984 s. 164).

“Biografi, vitenskapelig biografi, biografiroman, litterær biografi, kunstnerbiografi, dikterbiografi, forfatterbiografi, historisk biografi, selvbiografi, kollektiv biografi, akademisk biografi, autorisert biografi, uautorisert biografi, dokumentarisk biografi, faktabasert biografi, fiksjonalisert biografi, flerbindsbiografi, fortellende biografi, gruppebiografier, informative eller akkumulative biografier, Judas-biografi, klassiske biografi, kontekstuell biografi, kritiske biografi, life-and-time-biografi, livsløpsskildringer, metabiografi, moderne biografi, postmoderne biografi, populære biografi, psykobiografi biografi, psykologiske biografi, romanaktig biografi, samlebiografi, stilhuettbiografi, standardbiografi, superbografi, temabiografi, helgenbiografi, tolkende biografi, psykiatriske biografier, livsbanebiografier, “scholarly biography”, egentlig biografi. Dette er noen av de biografbetegnelse jeg har kommet over [...] Den gjengse definisjonen, sier Marianne Egeland, er en “skriftlig, vanligvis kronologisk, beretning om én historisk persons liv forfattet av en annen”. Ifølge Kenneth Silverman er det “ei forteljande dramatisering av den troverdige dokumentasjonen om livet til eit anna menneske”. Nigel Hamilton hevder at “Biography, today, remains, as it has always been, the record and interpretations of real lives – the lives of others and of ourselves.” Ottar Grepstad gir rom for mange framstillingsvarianter i sin definisjon: “Den individorienterte biografien femner frå gravskrift og dødsannonse til fleirbandsverk, fra leksikonartikkel til biografisk roman, fra hyllingsskrift til satire. Sjangeren lever sitt liv i klemma mellom historievitskap og fiksjon, mellom annalen og romanen. Liksom historikaren søkjer biografien ei tolkende framstilling med samanheng og einskap, og med rom for utvikling og endring innanfor denne heilskapen.” ” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 23.01.15)

“[A]ny biography is a novel that dares not speak its name” (Roland Barthes sitert fra Culler 1983b s. 17).

Den danske historikeren Birgitte Possing deler i *Ind i biografien* (2015) sjangeren inn i “arketyper”, blant annet hagiografier (med hyllester til “hellige” personer),

skurkografier (om skurker), prismebiografier (som fortolker f.eks. en tidsepoke gjennom en persons livshistorie), liv-verk-tid-biografier og kollektive biografier.

“Er det en *didaktisk* biografi, der vil berette om storslåede menneskelige egenskaper (kanonisering) eller det modsatte (vulgarisering)? Er det en *hagiografi*, et helte- eller martyrepos i panegyriske stil, der vil hylde sin hovedperson, og hvis modstykke er skurke-portrættet? Er det et *personlighedsportræt*, der fokuserer på en enestående personligheds lagdelte, og måske modsatrettede karaktertræk, som de har utviklet sig i det levede liv? Er det en *lineær utviklingshistorie*, som deler træk med det 19. århundredes dannelsesroman, der organiserer en retning og sammenheng i et liv? Eller er det en *moderne livshistorie*, hvor biografen tillader sig at fokusere og fortolke bestemte træk i hovedpersonens liv og verk, enten som en *life-and-times* biografi eller som en prisme-biografi, der fortolker noget annet end personligheten gjennom én person? Det kunne også være en *postmoderne livsfortælling*, der slipper konteksten og fortæller livet gjennom fragmenter af historier med eller uden indbyrdes sammenheng.” (Birgitte Possing i <https://tidsskrift.dk-92778>; lesedato 09.01.20)

“Possing har satt opp et sett kriterier som skiller ulike historiske biografier fra hverandre: 1) Den klassiske historiske biografien, som handler om arbeidene til hovedpersonen. 2) Den eksistensielle biografien, hvor liv og virke blir sett i sammenheng. Livet ses i en lineær sammenheng og det private og offentlige er uatskillelig. 3) I prismebiografien blir den biograferte sett som en representant for en tid, en historisk situasjon, en type eller sosialt fenomen. 4) I den reflekterende biografien utforskes en kultur gjennom et spesielt tilfelle, studiet av en person kan avsløre et særtrekk ved en historisk kultur. 5) I life-and-time-biografien er tanken at den portrettede er farget av samfunnet. 6) Life-and-work-biografien, også kjent som “den totale” eller “den dialektiske biografi”, hvor det dynamiske samspillet og maktforholdet mellom individet, arbeidet og omgivelsene blir en drivkraft. 7) Den relasjonelle biografien ser på forholdet mellom to eller flere personer. 8) Den historiografiske biografien diskuterer alternative måter å skrive om den samme personen. “Ein får straks lyst til å innvende mot desse kategoriane”, skriver [Stephen J.] Walton, etter å ha listet opp en rekke ulike biografikategorier fra flere forfattere, “at svært mange biografar bruker alle desse narrative strategiane om kvarandre i teksten sin, og at dei på ingen måte nødvendigvis utelukkar kvarandre.” Det er en relevant innvending.” (Harald Dag Jølle i <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 09.01.20)

“Anders Aschim forsøker seg på en annen type systematisering. Han hevder at det til en biografi skal være tre forutsetninger: “Éin til å leve, éin til å skrive og éin til å lese.” Med utgangspunkt i disse tre, lager han følgende taksonomiske system: Under det *levende subjekt* plasserer han blant annet: forfatter-, politiker-, forsker- og kjendisbiografier. Under kategorien *skrivende subjekt* sorterer han først i to: sjølbioografi og fremmedbiografi. Dernest foreslår han å sortere etter forfatterens yrke eller styrende interesse, som “historisk biografi”, “biografisk roman”,

“psykobiografi” og “journalistisk biografi”. Når det gjelder det *lesende subjekt*, foreslår han et sett kategorier som sier noe om formen er akademisk, populær, pedagogisk eller underholdende. Aschim understreker at han ikke har ambisjon om å berike den teoretiske biografiske litteraturen med sin inndeling, eller å lage et koordinatsystem hvor en kan plote inn ulike biografier så nøyaktig som mulig, men han mener at denne type kategorisering kan få fram at biografien er en litterær framstillingsform og en faglig arbeidsform som kan tjene mange ulike formål.” (Harald Dag Jølle i <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 09.01.20)

En “biographical note” er en “brief sketch of the life of the author (composer, performer, etc.) of a work, printed at the end of a book, on the dust jacket, on the container, or elsewhere in or on the bibliographic item. Historical works sometimes contain a section of biographical notes in the back matter covering important persons whose names appear in the text. In library cataloging, the presence of a biographical note is indicated in the note area of the bibliographic description, with the name of the author of the note included if given on the item.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“Berge Furre, en av landets mest innflytelsesrike historikere på 1980- og 90-tallet, begrunnet sin biografi om Lars Oftedal i 1990 på følgende måte: “Biografien er ein måte å sprengja seg inn i den historiske straumen på og granska han både “innanfrå” med augo åt ein historisk person og “utanfrå” med augo på ein historisk person. Å fylgja korleis eit menneske forandrar seg gjennom eit liv, har ikkje berre med biologi og individualitet å gjera: Det er og eit inntak til korleis eit samfunn forandrar seg.” Hans Fredrik Dahl skriver fire år tidligere: “Biografien er en av historiefagets eldste og mest elementære genre, dyrket av historikere til alle tider som livgivende avveksling fra kriger og klasser.” Dahl viser til at selv klasse-analytikeren par excellence, E. P. Thompson, “har hvilt ut i en biografi – en åndfull livsskildring av William Morris.” Dahl mente historikerens biografi hadde et enkelt siktemål: “den vil knytte et livsløp sammen med en livsgjerning og studere samspillet mellom gjerning og livet, mellom handlingen og den handlede”. Inntrykket bekreftes om vi går lenger tilbake, for flere av de mest innflytelsesrike historikerne i hver generasjon skrev biografier: Halvdan Koht om Henrik Ibsen (2 bd., 1928-29) og Johan Sverdrup (3 bd., 1918-25); Jens Arup Seip om Ole Jacob Broch (1971); Berge Furre om Lars Oftedal, (2 bd., 1990) og Hans Fredrik Dahl om Vidkun Quisling (2 bd., 1990-91). Riktignok skriver Knut Kjeldstadli i si lærebok i historie fra 1992 at historikerne normalt ikke skriver om ett enkelt menneske, og når de gjør det så er det fordi den biograferte var viktig og hadde stor innflytelse på sine omgivelser – “eller en kan se personen som representant for et større miljø, slik at livsløpet blir et fokus, et speil, for det samfunnet som omgir ham eller henne”.” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 28.01.15)

Professor i statsvitenskap Trond Nordby skrev i 1986 at “han var mest opptatt av samfunnsprosesser, og for ham var studier av enkeltmennesker kun interessant siden de gir innsikt til relasjoner, og følgelig hvordan samfunnet har fungert. Han skilte mellom det han kalte *livsbanebiografi* og *problemorientert biografi*. Det var den sistnevnte som var hans format i studiet av Karl Evang. Han ville bryte opp livsløpet i knutepunkter og gjøre et utvalg av de historiske scenene som kunne kaste lys over historiske problemer av mer allmenn art. [...] Hans Fredrik Dahl har tallfestet at fem prosent av alle doktorgrader ved Universitetet i Oslo fra 1911 til 1961 var biografier. De fleste innen litteratur og kunsthistorie, men også flere innen historie. Han nevner også eksempler på historikere som har disputert på biografiske prosjekter etter den tid, f.eks. Anne-Lise Seip og Øystein Sørensen. [...] For i motsetning til tradisjonelle biografier har vi nå fått nyere, analytiske framstillinger, med et høyere refleksjonsnivå.” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 23.01.15)

“Henry de Boulainvilliers, en fransk historiker, skrev en biografi om Muhammad. Biografien kom posthumt i år 1730. I denne biografien, “The Life of Mohammad”, beskriver den franske historikeren profeten fra Arabia som en dyktig reformator, skaperen av et fornuftig religiøst system samt en meget klok og vis religions-historisk skikkelse. Boulainvilliers betoner òg det faktum at den vestlige verdensdelen har mye å lære av muslimer på flere områder; integritet, spiritualitet, toleranse og frihet er noen av dem.” (*Klassekampen* 13. juli 2013 s. 31) “I tiårene som følger [etter 1920-tallet] får man flere sekulære biografier om profeten, av blant andre Muhammad Husayn Haykal. I 1962 utgir Abd alRahman alSharqawi en marxistisk biografi om profeten hvor Muhammad fremstilles som en aktivist og idealist, som en apostel for menneskers frihet, ikke for Gud.” (Frode Saugestad i *Klassekampen* 7. mars 2015 s. 3)

Hvis det allerede foreligger én eller flere biografier om personen, har en ny biografi vanligvis nytolkninger av allerede kjente fakta om personen. En ny biografi kan forholde seg eksplisitt til eldre biografier om samme person.

“Den definitive biografien finnes ikke, bortsett fra som salgstriks i hodene til forlagenes kreative markeds mennesker. [...] et biografisyn langt fra alle vil være enig i: “En biograf [må] prøve å stille seg på parti med den han skriver om...” Historikeren Tore Pryser har på motsatt side ment at biografisjangeren har “en tendens til å ta nakketak på forfatteren, slik at han ofte blir ‘mikrofonstativ’ for den han skriver om”. [...] Det er ellers spesielt i vår tid at biografen påtar seg rollen som våpendrager for å gi biografiobjektet den hedersplassen i offentligheten han mener vedkommende fortjener.” (Per E. Hem i *Morgenbladet* 14.–20. februar 2014 s. 47)

Det finnes “skjulte selvbiografier, hvor biografer skriver biografi over en annen person, der i realiteten er et spejl for dem selv.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 40) Mellom linjene skriver biografen om seg selv, hevdet François

Mauriac (gjengitt fra Madelénat 1984 s. 93). Om sin egen biografi fra 1928 om dikteren Jean Racine skrev Mauriac at når man prøver å skrive om en person som har vært død i århundrer, “går den beste veien via en selv” (s. 93). Paul Murray Kendall hevdet i *The Art of Biography* (1965) at “På veien til et annet menneske, må biografen finne seg i å oppdage seg selv i hver sving: enhver biografi skjuler en selvbiografi” (s. 93).

Den østtyske forfatteren Günter de Bruyn ga i 1975 ut en biografi om den tyske forfatteren Jean Paul (1763-1825), der Bruyn gjennom teksten ville få fram sitt eget kunstneriske prosjekt i en sosialistisk diktaturstat (DDR), ikke minst ved å skrive om forholdet mellom et kunstnerindivid og samfunnet (Hotzel 2013 s. 52-53).

François Mauriac skrev i 1939 at “individets mysterium er enheten i de forskjellige eksistensene som det er sammensatt av [...] vi er en “sum” av fragmenter [...] Den mest komplekse av roman- eller biografipersoner er mye enklere og mer forståelig enn den enkleste av levende mennesker” (sitert fra Madelénat 1984 s. 99). Et menneske er “omsluttet av et ubegrenset kaos av relasjoner av interne og eksterne årsakssammenhenger”, og ingen biologiske, psykologiske, sosiologiske, økonomiske eller andre teorier kan bli annet enn løse rammer rundt et unikt menneskes eksistens (Madelénat 1984 s. 136-137).

Det er alltid tolkningsbasert hva som ligger bak en handling eller oppførsel hos den biograferte. Den franske historikeren Lucien Febvre skrev angående sin bok *En skjebne: Martin Luther* (1945) at han hele tiden måtte foreta “abstraksjoner fra et mangfold av faktorer som forstyrret og gjorde hovedinntrykket uklart” (sitert fra Madelénat 1984 s. 144).

Biografien har blitt kalt “beundringens sjanger” (blant andre av Tore Rem i *Morgenbladet* 3.–9. desember 2010 s. 42). Noen biografier skrives for å skape en slags “historisk rettferdighet”, ved å trekke fram i lyset personer som har betydd mye, men som i ettertid har blitt glemt eller miskjent. Jo lenger bak i historien personen har levd, jo flere “hull” er det vanligvis i det vi vet om personen og hva det er mulig å få kunnskap om. Også nålevende personer kan imidlertid ha slike hull, f.eks. i form av noen år der det er ukjent eller lite kjent hva de foretok seg. Hull vil ofte tiltrekke seg biografiforfatteres interesse (Napoleons ungdomsår er mindre belyst enn hans år som hærfører og hersker i Frankrike).

“[F]å seriøse forlag ønsker å utgi en biografi om en person før han eller hun er død. Det skyldes ikke bare at kjente forfattere, musikere eller politikere som regel først antar “larger-than-life”-skikkelsen etter at de panegyriske nekrologene er skrevet og deres bidrag til samfunnsutviklingen har kommet på avstand, men at forleggere og forfattere ønsker å få samlet hele historien mellom to stive permer. En biografi er en fortelling om et liv, og fortellingen er ikke slutt før livet tar slutt.” (Stian Bromark i *Dagbladet* 26. juni 2010 s. 67)

Det kan være enorme mengder stoff biografene må vurdere relevansen av. Arild Stubhaugs biografi fra 2007 om den svenske matematikeren Gösta Mittag-Leffler er på nesten 800 sider. Stubhaug forsvarte dette omfanget med at det er “plasskrevende å løfte frem fortiden på en slik måte at leseren kan leve seg inn i den. Jeg hadde sytti hyllemeter med dagbøker, korrespondanse og artikler å ta av” (*Morgenbladet* 9.–15. november 2007 s. 34). Den svenske forfatteren Åsa Mobergs biografi om Florence Nightingale ble skrevet etter at Moberg hadde lest blant annet 12.000 brev skrevet av Nightingale – “basert på en ny, offentlig [dvs. nylig offentliggjort] samling av sykepleierens brev” (*Dagbladet* 15. januar 2008 s. 2). Boka “*The Passage of Power* [er] fjerde bind av Robert A. Caros biografi om Lyndon B. Johnson. Caro startet arbeidet i 1975, første bind kom i 1982 og det femte og siste er ventet om et par år. Førte år vier altså den nå 77 år gamle Caro til LBJ” (*Morgenbladet* 1.–7. mars 2013 s. 36).

Mangel på kilder/dokumentasjon i noen biografier fører til gjetninger om personens intensjoner, mens det i moderne tider ofte er en overflod av kilder som krever valg og vektlegging av biografen, vurderinger som kan virke relativt tilfeldige (Madelénat 1984 s. 138).

Medieomtaler av en offentlig kjent person kan utgjøre enorme mengder stoff, og sakspapirer fra møter osv. kan komme i tillegg. “Biografien til en ledende politiker med seks års fartstid som statsminister kan ikke annet enn bli lang, det ser man bare med et blikk på materialet. En politiker i moderne tid etterlater seg nå en gang kilder i store mengder. Byråkratiseringen av politikken, blant annet med formalisering av referatene fra hver eneste av regjeringens konferanser, ved siden av de hauger av trykte og skrevne akter som samler seg opp i privatarkivene – alene dette fører med nødvendighet til større volumer enn før.” (Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 2. desember 2007 s. 33) Men blir det for mange ordrette gjengivelser av brev og andre dokumenter, blir boka en kilde-samling snarere enn en biografi.

Per E. Hems *Megleren: Paal Berg 1873-1968* (2012) er delvis “en kritisk, revisjonistisk biografi [...] 44 år etter samfunngigantens død [...] Det er greit at man ikke skal være overfladisk, men det er forskjell på å barbere seg og skjære av seg haken. Deler av boken slåss andpustent mot vekten av sine egne detaljer.” (*Morgenbladet* 8.–14. juni 2012 s. 36)

“Kong Haakons vanskeligste år (1913-1928) er temaet for bind fire i Tor Bomann Larsens gigantiske seriebiografi om valgkongen, dronning Maud og arveprins Olav. [...] Unik tilgang til kongelige arkiver gjør at han kan forene det private og intime med historiens trommeslag.” (*Dagbladet* 4. november 2008 s. 43)

Noen biografier kommer i serier, f.eks. Damms biografiserie (Delia Davin om Mao Zedong, Harry Harmer om Martin Luther King, Robert Blake om Winston Churchill, etc.). Det tyske forlaget Klett-Cotta har gitt ut en serie med biografier om personer som var sentrale under den franske revolusjon (Max Gallo om

Robespierre, Frédéric Bluche om Danton, Evelyne Lever om kong Ludvig 16., Georges Lefebvre om Napoleon, etc.).

Eve-Marie Lunds *La meg være i fred: En bok om Kirsten Flagstads liv* (2008) ble kritisert for å bruke operasangerens sykejournaler som kilder, og dermed bryte personvernet. I et avisinnlegg svarte Lund og hennes forlegger Øivind Arneberg: Problemet gjaldt “om bruken av sykejournalen i biografien om Kirsten Flagstad representerer en krenkelse av hennes personvern. [...] Det viste seg at journalen inneholdt opplysninger som kunne settes i direkte sammenheng både med kjente og hittil ukjente “episoder” i Kirsten Flagstads liv, og kanskje skape større forståelse for den personen hun etter hvert fremsto som. [...] kunne opplysninger i sykejournalen kobles til viktige og vanskelige begivenheter i sangerinnens liv, både på det kunstneriske, det offentlige og det private plan. I tillegg åpnet opplysningene i journalen for andre tolkninger av hennes tilsynelatende holdningsløshet og manglende åpenhet. [...] Alle kilder er i utgangspunktet interessante for en biograf, men må selvfølgelig underlegges etiske vurderinger før informasjon offentliggjøres.” (*Aftenposten* 3. oktober 2008 s. 12)

I andre tilfeller kan det være mangel på kilder, i hvert fall noen typer kilder. I forbindelse med at Marta Breen hadde begynt arbeidet med en biografi om sangeren Radka Toneff, etterlyste Breen personer som kunne fortelle henne om Toneff: “Nå vil hun høre fra folk som har historier å fortelle om Toneff. - En periode på 1970-tallet var Radka den jazzartisten som turnerte mest i Norge. Hun sang over alt, i bomberom på Sunndalsøra, i gymsaler og små jazzklubber, som det var mange av i Norge på den tida. Det må ha skjedd mye på disse turene, og jeg har lyst til å komme i kontakt med folk som traff henne, enten på eller av scenen. Jeg håper de som har noe på hjertet, kontakter forlaget” (*Dagbladet* 18. februar 2008 s. 53). Det er et alltid skiftende forhold mellom det sikre og det usikre når det gjelder den biografertes liv (Madelénat 1984 s. 35).

“Biografien *Istidens oppdager. Jens Esmark, pioneren i Norges fjellverden* er kåret til en av Skandinavias beste sakprosa-bøker etter år 2000. [...] Hvordan kunne Jens Esmark være bortimot fullstendig ukjent for et større publikum, selv om han i 1823 klarte kunststykket å fremlegge bevis for at store deler av Europa var dekket av is i forhistorisk tid? Professor Geir Hestmark har gravd frem den ukjente historien om istidens oppdager [...] Å lete etter Esmark i arkivene har vært som gullgraving. Det vil si: Du flytter på tonnevis av sand og grus for å finne noen få gullkorn. Jeg har lest tusenvis av helt uinteressante dokumenter for å finne en liten relevant detalj. Så dette har vært kunnskapens arkeologi, for å sitere en tittel av Foucault. Slikt arbeid tar enormt med tid, noen vil si latterlig mye tid, urimelig mye tid. Folk sier til meg at de skal skrive en biografi og bruke et par år. Glem det, sier jeg, hvis ikke kildene da ligger fullstendig i dagen. Esmark-biografien tok 12 år.” (*Morgenbladet* 1.–7. juni 2018 s. 14-15)

Om Anders Aschims *Elias Blix: Ein betre vår ein gong* (2008) skrev Espen Søybye: “Det som kan være et problem med denne typen veldokumenterte biografier er at flommen av møysommelig dokumenterte begivenheter og episoder kanskje ikke sier så mye om personen og kanskje heller ikke bidrar så mye til å forklare det som krever en forklaring. [...] Enkelte ganger glemmer forfatteren å sondere mellom det viktige og uviktige. Alt han på møysommelig vis har klart å hente ut av den imponerende rekken av arkiver han har trålet gjennom blir like viktig. Den avgjørende opplysning drukner dessverre av og til i trivia. [...] Forfatteren [Aschim] har på en beundringsverdige måte samlet alle materialer og alt verktøy han trenger. Men så oppdager han til sin forskrekkelse at for å reise et hus må han sage en planke i to og kaste halvparten. Det har han ikke hatt hjerte til, i stedet har han bare lagt materialene til grunnmuren ett sted, reisverket et annet sted, taket et tredje sted og så videre. Men noe hus er det ikke blitt. Likestillingen av alle kilder gjør at det er vanskelig å få helt tak på Elias Blix. Flaubert skal ha uttalt at den som skal skrive en biografi skal gjøre det som om han skulle hevne en venn, denne oppfordringen har Aschim med rette fulgt.” (*Dagbladet* 9. mars 2008 s. 49)

Når kildene er tause, fyller noen biografer inn med sannsynligheter: “Åpningen av [Hans Olav Lahlums biografi] *Haakon Lie: Historien, myten og mennesket* [2009] er ikke bokens beste del, kildematerialet er tynnere og fjernere og det blir en del utfylling av “må ha tenkt”-typen.” (*Morgenbladet* 6.–12. november 2009 s. 37) Et annet kildeproblem er det såkalte Rashomon-effekten: Førstehåndvitner forteller helt ulike versjoner av hva som skjedde, helt ulike historier om f.eks. en hendelse eller en person. (Effekten er oppkalt etter den japanske regissøren Akira Kurosawas film *Rashomon* fra 1950, der fire personer beskriver på gjensidig motstridende måter hendelsene rundt drapet på en samurai.)

“Louisa Cody måtte tåle en hel del som Buffalo Bills kone i mer enn et halvt århundre. Selv om hun døde i 1921 – bare fire år etter Bill – rakk hun å skrive en biografi om ham. Men den var ikke ulastelig når det gjaldt oppriktighet: i *Memories of Buffalo Bill* (1919) tegnet Louisa Cody et bilde av deres ekteskap som var nærmest perfekt – noe det langt fra var.” (tidsskriftet *All verdens historie* 15. november 2014 s. 34)

“Den brutale, nådeløse og skruppelløse Vladimir Lenin var et tabuemne i Sovjetunionen. Nå foreligger den første grundige boken om hans livsløp, basert på forskning i arkiver som var utilgjengelige selv for toppledelsen i over 70 år. Det er general Dmitrij Volkogonov som har skrevet biografien, med detaljer som underbygger tidligere og sterkt sovjetkritiske historikers vurderinger av sovjetstatens grunnlegger. I forkortet utgave kommer den på norsk neste måned. [...] Størst inntrykk på ham [Volkogonov] gjorde kanskje en håndskrevet beskjed fra august 1918 med ordre om at “de 100 rikeste bøndene i Pensa skal henges øyeblikkelig (understreket tre ganger) slik at alle skjelver i hundre mils omkrets”. [...] Han mener at Stalins nådeløse kollektivisering omkring 1930 har sitt forbilde i det han kaller “Lenins sydende hat mot bøndene”, som var sterkere enn hans hat

mot de hvite motstandere i borgerkrigen. [...] Forskernes blikk falt på 3724 “nye” Lenin-dokumenter da de fikk adgang til det sovjetiske kommunistpartiets hemmelige arkiver i et stålhvelv senhøstes 1991. Mange av disse utgjør grunnlaget for det reviderte russiske bildet av Lenin som general Dmitrij Volkogonov gir i sin nye Lenin-biografi. Her blottlegges Lenins hemningsløse brutalitet overfor meningsmotstandere. Andre forteller om dokumenter som er fjernet. Således var en av de høyest prioriterte oppgaver like etter maktovertagelsen i november 1917 å få tilintetgjort bevisene for at Lenin mottok betydelige pengesummer fra Tyskland i tillegg til den praktiske hjelp han fikk med reisen gjennom Tyskland fra Sveits til Stockholm i april 1917, etter at tsaren var styrtet. Men en rapport om rensarbeidet i arkivet, og en fortegnelse over de dokumenter som er luket ut, ble oppbevart! [...] Volkogonov, som var nestkommanderende i de væpnede styrkers politiske direktorat gjennom mye av 1980-årene, var selv en av dem som forgudet Lenin. Om sitt møte med disse dokumentene sier han: “Politiordrene fra Lenin, usammenhengende, men skrevet med kopiblyant som i ett åndedrag, er ubarmhjertige og grusomme. ... Ingen av oss – inkludert denne forfatteren – kunne i det hele tatt tenke oss at mannen bak den nådeløse og totalitære terroren i Russland var Lenin.” ” (Aftenposten 10. september 1995 s. 16)

Den israelske historikeren og journalisten Tom Segev's *A State at Any Cost: The Life of David Ben-Gurion* ble oversatt fra hebraisk til engelsk i 2019. Boka fikk store oppslag i israelske aviser. “Forfatteren avslørte at landets første statsminister var en dårlig far og ektemann som bedro sin kone med fire elskerinner. Ett av de hemmelige forholdene varte i førti år. Hvis en leder ikke er trofast mot sin kone, er han kanskje heller ikke trofast mot sine velgere, var forfatterens begrunnelse for å ha skrevet om Ben-Gurions hemmelige sexliv, og mente det var rett å fortelle om de kvinnene mannen omga seg med også fordi han samtidig tok viktige politiske avgjørelser. [...] Den 74 år gamle Segev brukte fem år på biografien. Da hadde han studert Ben-Gurions liv i fire tiår – fra fødsel i den lille polske byen Plonsk i 1886 frem til dødsdagen i Tel Aviv i 1973. [...] Det skarpe portrettet Segev tegner, viser at Israels første statsminister var en ensopret, arrogant og egosentrisk mann, uten vilje til å akseptere andres syn. En forklaring kan være at David Gruen, som han het i barndommen, mistet sin mor da han var 11 år. Tapet førte med seg ensomhet, engstelse og depresjoner, også i voksenalderen. Det forhindret ikke at Ben-Gurion i mange år fremsto som en suveren og populær israelsk leder. Mange beundret et måtehold han viste ved å velge tredje klasse på reiser og dele lugar med andre. Det folk flest ikke visste, var at statsministeren til tider sto på randen av sammenbrudd, og han oppsøkte en spåkvinne for å be om råd til politiske avgjørelser. [...] åtte hundre sider, med fotnoter over seksogseksti sider og litteraturhenvisninger over atten.” (Morgenbladet 15.–21. november 2019 s. 44)

“One often hears that biographies are autobiographies, that the biographer is always writing about himself. This is just a swipe. What chromosome makes biographers any more narcissistic than other people, any more incapable of empathy, of trying to see things as another human being saw them? On the contrary, serious

biographers seek and welcome the unfamiliar, however troublesome to account for. Ron Chernow, the author of rich biographies of J. P. Morgan and of John D. Rockefeller remarks that biographers “like to stub their toes on hard, uncomfortable facts strewn in their paths. They want information that will explode, like a prankster’s cigar, in their faces.” Such encounters with the unaccountable are opportunities for breaking out and breaking through, in new directions, to fresh understanding.” (Kenneth Silverman i <http://www.common-place.org/vol-03/no-02/silverman/>; lesedato 19.06.13)

Skotten John Gibson Lockhart avholdt seg i *Life of Sir Walter Scott* (1836-38, i 7 bind) fra alle direkte vurderinger av Scott og hans verk. Han overlot disse til leserne på grunnlag av biografiens beskrivelser av den skotske forfatterens uttalelser, anekdoter om han, scener fra hans liv osv. (Madelénat 1984 s. 60).

Edward Nehls, “in his aptly titled *D. H. Lawrence: A Composite Biography* (1957), deliberately accumulates all the evidence available to him and places it in chronological order, allowing it simply to speak for itself, and using wherever possible the actual words in which it had been presented. Even here though Nehls himself is always present as the compiler and arranger: there are respectable fictional precedents for the course which he adopts.” (Shelston 1977 s. 72)

Espen Søbys biografi om legen og samfunnsdebattanten Johan Scharffenberg, *En mann fra forgangne århundrer: Overlege Johan Scharffenbergs liv og virke 1869-1965. En arkivstudie* (2010), fikk kritikk for ikke å analysere og sammenfatte nok, men la refererte dokumenter tale for seg selv. Det var først og fremst idéhistorie-professoren Espen Schaanning som stod for denne kritikken. Med “arkivstudie” mente Søbys å utelukke alle spekulasjoner og antydninger fra biografiforfatterens side (*Morgenbladet* 4.–10. november 2011 s. 34).

Espen Søbys *Kathe, alltid vært i Norge* (2003) handler om Kathe Lasnik, som i 1942 var elev ved Fagerborg skole i Oslo. Samme år ble hun og flere andre i familien hennes stuet om bord på det tyske skipet Donau og sendt til konsentrasjonsleir. Kathe Lasnik døde kort tid senere i konsentrasjonsleiren Auschwitz-Birkenau. Søbys biografi er en bok der “knappheten på kilder i seg selv er talende og bidrar til at det ble en bok man ikke kan glemme.” (*Morgenbladet* 5.–11. november 2010 s. 40) Hverdagskamper og verdenshistoriske kamper kan inngå i samme livsberetning. Av og til avsløres intime detaljer, men oftest er det en blanding av det private og det offentlige ved personen som skildres. Den norske biografen Tor Bomann-Larsen hadde ifølge en anmelder i sin biografi om kong Haakon og dronning Maud (femte bind, 2011) “med seg sitt håndholdte kamera i sengekamrene og ballsalene, men enda mer til stedene der politikk blir bestemt, drøftet eller referert. Slik forener han den fortellende detalj med historiens kraftige penselstrøk.” (John Olav Egeland i *Dagbladet* 28. oktober 2011 s. 21)

“I den banebrytende *Kathe, alltid vært i Norge* viste Espen Søybye hvilke muligheter sjangeren har som ubehagelig nærgående illustrasjon av hvordan et helt alminnelig menneske fanges opp i rystende ualminnelige historiske prosesser. Eksempelet er ekstremt, men teknikken finnes i mange biografier: Hovedpersonen blir også type og tidsvitne, noe som gjerne kommer til uttrykk i titler som “NN og hans tid”.” (*Morgenbladet* 4.–10. juli 2008 s. 34)

“Hva er det egentlig vi har igjen fra fortiden? Bortsett fra vag og upålitelig hukommelse, er det arkivmateriale, gjenstander, dokumenter og brev. Det er disse objektene sakprosaforfatter Espen Søybye er interessert i, ikke fortellingene vi alle automatisk lager for oss selv når vi møter slike kilder. [...] hans biografi, *Kathe, alltid vært i Norge* (2003) [...] handler om den jødiske jenta Kathe Lasnik som i 1942 ble deportert fra Oslo om bord på *Donau* og deretter drept i Auschwitz-Birkenau. [...] Kathe etterlot seg så få spor i dokumenter og skriftlige kilder [...] Søybye holder seg strengt til kildene, og belyser dermed hva det er mulig å si og vite om et menneske gitt at man forholder seg bare til det klart etterrettelige. [...] Det man kan kalle Søybyes litterære metode, arkivstudien, har han formet særlig gjennom boken om Kathe Lasnik og senere i biografien om psykiateren Johan Scharffenberg, *En mann fra forgangne århundrer. Overlege Johan Scharffenbergs liv og virke 1869-1965. En arkivstudie* (2010). Han har tidligere kalt det en polemikk mot “ideen om at alt er fortelling”. - Arkivstudien er en måte å renske bort det som står mellom betrakteren og selve dokumentet, sa han til *Morgenbladet* i 2013. En arkivstudie skal presentere og redegjøre for kildene man kan finne, for eksempel om en person. Men den skal ikke i prosessen gjøre fortelling av dem, mener Søybye. Han går så langt at han kvier seg for å bruke bindeord som “men”, “og”, “eller” og “for”, ettersom det kan “indikere at en setning følger en annen”. [...] Dette prosjektet utfordrer synet på hvor avgjørende fortellingen er i en biografi” (*Morgenbladet* 1.–7. juni 2018 s. 26).

“Mer sjangeroverskridende bruk av biografiske elementer som ledd i andre måter å formidle på, fantes det derimot flere eksempler på. Som Yvonne Hirdmans *Den röda grevinnan* eller Espen Søybyes *Kathe. Alltid vært i Norge*, som begge tar for seg ukjente mennesker og lar deres livsløp representere en mer omfattende historie.” (*Morgenbladet* 8.–14. juni 2018 s. 45)

“De fleste gode biografier er gode fortellinger. På 1980- og -90-tallet, da biografien sto lavere i kurs, falt mange biografer – særlig skjønnlitterære forfattere – for fristelsen til å kompensere for manglende kilder ved å dikte videre og bruke fiksjongrep. Det ble ofte riktig gode narrativer av det, men etterretteligheten led under det, og det er begrenset hva man kan bruke disse bøkene til i ettertid, sier [Knut Olav] Åmås. Rundt årtusenskiftet ble sjangeren profesjonalisert. En av de viktigste skikkelsene i denne overgangen var Søybye. Samtidig har hans arkivmetode også påvirket skjønnlitterære forfattere. Eller, i alle fall én skjønnlitterær forfatter. [...] I Dag Solstads sist utgitte roman, *Det uoppløselige episke element i Telemark i perioden 1591-1896*, forteller han sin egen slekts historie i Telemark,

kun gjennom arkivmateriale og kirkebøker og uten å fortolke eller gjette hvem disse fortidsmenneskene faktisk var eller hva de tenkte og følte. Søybye var selv en av dem som leste manuset under arbeidet med romanen.” (*Morgenbladet* 1.–7. juni 2018 s. 26)

En “recent assault on biography is to me the most significant because it involves aesthetic judgment. “What biographer will admit that his subject lacks narrative shapeliness?” Joyce Carol Oates asked, in a *Times* review; “between an honest but dull book and a not entirely honest but lively one, how many biographers would hesitate?” In the way Ms. Oates poses the conflict, no conflict actually exists. Biographers can and do use many of the devices of narrative shapeliness, mostly drawn from nineteenth-century realistic fiction. But they do so rhetorically, taking rhetoric in the classical sense, as the art of persuasion. To dramatize the subject's life, they describe his or her features and costume, set the scene where an event takes place, use dialogue-like quotations from letters and journals, break the narrative at moments of tension. And the best biographers experiment with fiction-like aspects of the form. [...] The Cambridge scholar Eamon Duffy put the case well. “Good history,” he says – and the same is true for biography – “good history gives its reader a sense of the limitations as well as the scope of the evidence on which it is based . . . we need to feel the fragilities of evidence, the nature of the documents, a sense . . . of historical conviction as an outcome, a labor.” In fact, the documentary record is always depressingly full of fragments and gaps. For one twenty-nine-month stretch, [Edgar Allan] Poe's life is nearly a complete blank. Better in such cases to confide in the reader than to aim at the facile narrative continuity that, sad to say, makes not a few contemporary British biographies seem slick. To confide artfully is the challenge, to use the evidentiary problems to enhance the biography's feel of authenticity, even to create a certain suspense.” (Kenneth Silverman i <http://www.common-place.org/vol-03/no-02/silverman/>; lesedato 19.06.13)

Flertallet av biografier handler om kjente personer, menneskeskjebner som “alle” er opptatt av og kan engasjere seg i. Noen biografier skrives også om kjente og mer eller mindre innflytelsesrike “skurker” (f.eks. Hitler og andre diktatorer; Anders Otte Stensager: *Doktor Mengele: Liv og forbrytelse*, 2009). Forfatterne vil finne ut hva som “virkelig skjedd”. Biografier framstiller ofte “livsprosjekter” og har en eksempelfunksjon. De rommer en humanistisk idé om helhet og meningsfullhet, og enda mer grunnleggende (filosofiske) spørsmål. Idéhistorikeren Trond Berg Eriksen har formulert det slik: “Biografien og selvbiografien har tradisjonelt vært et sted hvor man har besvart spørsmålet: hva er da et menneske?” (*Morgenbladet* uke 40, 2003). Menneskelivet blir ofte sett som helhet med en stor grad av klarhet og “nødvendighet”. Leseren skal erkjenne av hva et bestemt menneske gjorde og betydde. Biografien er dermed et spill for en individualitetsoppfatning. Leseren kan finne idealer/forbilder, advarsler, skrekkeeksempler osv. Biografier har ofte forbildefunksjon. Den franske biografiforfatteren André Maurois skrev i *Aspekter ved biografien* (1928): “Biografen gjør seg lik sin helt for å prøve å forstå han;

leseren gjør seg lik helten for å prøve å handle som han.” (sitert fra Tadié 1987 s. 257)

Biografiforfatteren bør “motsette seg “det retrospektive mistaket”, hangen til å beskrive hvordan og hvorfor det måtte gå akkurat slik det gjorde.” (Tore Rem i *Morgenbladet* 3.–9. desember 2010 s. 42) Noen grener i slektstreet blir vanligvis omtalt som en forklaring på den biografertes “arv”, påvirkning og familietradisjoner. Noe kan framstilles som nærmest unngåelig, som en persons “bestemmelse” (“nødvendigheter” på tvers av tilfeldigheter). Her ligger det altså en deterministisk tankegang.

Briten Francis Galton brukte i boka *Hereditary Genius* (1869) blant annet biografier for å avgjøre spørsmålet om hva som er biologisk arv og hva som er miljøpåvirkning. Tilsvarende gjorde Havelock Ellis i *A Study of British Genius* (1904), basert på over tre hundre biografier (Madelénat 1984 s. 100-101).

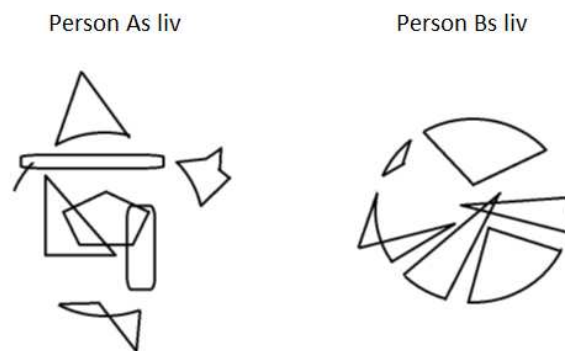
Det har vært vanlig til langt inn på 1900-tallet, f.eks. i tyskeren Werner Richters *Bismarck* (1962), å forklare en personlighet som resultat av arveanlegg fra forfedre, og til dels geografien i landområdene som forfedrene kom fra, innflytelse fra klima og ligende ytre faktorer (Madelénat 1984 s. 129).

Hvilke personer “fortjener” at det skrives en biografi om dem? Hvem er interessante nok, representative nok, eller hvem kan forfatterne og forlagene tjene mest på å gi ut biografier om? Det har vært hevdet at terskelen for hvem det kan selges biografier om, har sunket. “Suget etter denne typen av bøker har også ført til en dramatisk utvidelse av kretsen av biografiberettigede objekter. Før var biografien forbeholdt de få store, nå faller æren langt utenfor kretsen av på forhånd kjente mennesker.” (historikeren Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 2. desember 2007 s. 32) Biografimarkedet har “potensial for utvidelse. Det finnes og vil i overskuelig fremtid finnes flere kvinner enn menn som fortjener en biografi, om ikke annet så på grunn av fortidens forsømmelser.” (Hans Fredrik Dahl i <http://2001-10.prosa.no/artikkel.asp?ID=263>; lesedato 20.07.16)

Danske Bodil Wamberg skriver dette om biografens popularitet som sjanger: “En af grundene til den store interesse for biografien hænger måske sammen med det galopperende informasjonssamfund, hvor alt forflygtiges i fart og billeder. Tempoet er enormt, og hver aften byder på sin TV- eller videofilm. [...] Livet splittes op, der er ikke mere sammenhæng i nogen ting.” (i Skyum-Nielsen 1990 s. 29-30) Wamberg ser livet som en samling puslespillbrikker med uklare former (1990 s. 31). Disse brikkene blir satt sammen i en lang og omstendelig biografisk beretning, vel å merke etter at forfatteren gjennom sin fortolkning litt etter litt har fått formene til å tre fram. Biografier byr på sammenhenger.

“The biographer who aims at completeness will seek to find, in his mass of facts, actions and patterns of behaviour which will contribute to a consistent explanation of the overall life of his subject.” (Shelston 1977 s. 13)

Det menneskelivet som framtrer som en enhet og helhet, vil ofte bli mer beundret enn et kaotisk liv uten en tydelig selvrealisering. Dermed kan person B i en viss forstand sies å ha levd et “bedre” liv enn person A:

En biografi kan oppfattes som “a projection of a consistently realised personality.” (Shelston 1977 s. 57)

Ideelt sett har enhver person “en fast og betryggende personlighetskjerne” (Köhnen 2001 s. 288). Biografen bør legge vekt på det enestående ved personen, og på det sammenhengende i dennes personlighet (Daniel Madelénat gjengitt fra Tadié 1987 s. 257). Bjørnstjerne Bjørnson skrev i et brev til biografiforfatteren Christen Collin at en god biografi har “noget der gjennoms Skinner og løser delene ut til et forklart hele”.

Det som har blitt kalt “det romantiske paradigmet” innen biografiskrivningen, vektlegger individet som enhet og den unike indre verden (Madelénat 1984 s. 51). Briten James Field Stanfield skrev en bok om biografier i 1813 der han blant annet vektla personligheten som enhet, biografiforfatterens rett til å bruke sin intuisjon og å fortelle både fakta og anekdoter (Madelénat 1984 s. 58).

“Liksom historikeren søker biografen ei tolkende framstilling med kontinuitet og sammenheng, einskap, og med rom for utvikling og endring innanfor heilskapen.” (Grepstad 1997 s. 515)

“Som [Stephen J.] Walton uttrykker det: “Kravet om kontinuitet fører altså til at ein lett står i fare for å oppkonstruere ein falsk heilskap som heller er eit resultat av romansjangerens formkrav enn av noka objektiv eller subjektiv røynd”. Forfatter Jan Kjørstad er av samme oppfatning. Han hevdet under en biografidebatt i Aftenposten vinteren 2000 at “alle biografier er gjennom sine grove forenklinger usanne”. At så mange naivt trodde at biografien ga et sant bilde av sin hovedperson, måtte skyldes den kronologiske oppbyggingen. For mens vi omsider

begynte å få alternative livsfortellinger i den norske litteraturen, sa Kjærstad, klamret biografene seg til en fortelling som starter med fødsel, går gjennom livet og ender med døden. At den narrative strukturen i historieskrivinga påvirker bildet vi formidler av fortida, er ingen nyhet i historiefaget. Men det betyr ikke at “alt går” eller at historie er diktning. For å sitere Narve Fulsås: “Den som talar om at historieskrivinga har lite å gjere med ‘den konkrete fortidige virkeligheten’, synest å ha tilgang til ein posisjon der det er mogleg å samanlikne historie med ‘verkeleg fortid’ og å måle avstanden.” ” (Harald Dag Jølle i <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 28.01.20)

De store “personlighetene” som det har blitt skrevet tallrike biografier om, har gjennom historien blitt transformert stadig på nytt ut fra behovene i ulike historiske tidsperioder (Madelénat 1984 s. 192). “En biografi er aldri ultimativ, selv om forlag og forfattere påstår det. Mange ‘ultimative’ biografier er udgivet om Winston Churchill eller Adolf Hitler. Hver generation fortæller og nyfortolker netop de personer, som den opfatter som sin fortids store personligheder. Virginia Woolf, Lytton Strachey og vores egen F.J. Billeskov Jansen har peget på nødvendigheden af, at hver generation i en civiliseret kultur tager udførligt stilling til sine store personligheder. Det gælder stadig. Ingen er store i sig selv. Vi gør dem store ved at skrive om dem. Sådan udtrykker vi vores tidsånd. [...] Biografier humaniserer historien, er et reflekterende spejl for os selv og narrative indgange til at tænke over vores rødder.” (Birgitte Possing i <https://www.information.dk/moti/2015/02/laeserne-spoerger-birgitte-possing>; lesedato 09.01.20)

“Jeg smiler litt når jeg ser at [...] Arild Stubhaug sammenligner biografiskrivning med det å bestige et hellig fjell. Hvis jeg skal bruke bibelske termer om meg selv, noe jeg bare gjør ved helt spesielle anledninger, vil jeg som biograf heller sammenligne meg med hyrdene på marken, som observerer fra øyehøyde, som undres og forsøker å beskrive og forklare det jeg ser – med forbehold om avstanden til aktørene, hvor mange sauer som står i veien og så videre. Med andre ord: Jeg anvender grunnleggende historiske metoder. [...] Et “liv” er en umulig avgrensning for en historisk undersøkelse. Man skriver aldri et liv, bare deler av det – sett fra ett ståsted. Det er riktig at biografien tenderer henimot å gi et bilde av det essensielle i et liv, en helhet, men dette er egentlig en litterær illusjon. Skriver du godt nok, skal summen virke større enn de enkelte bitene. Men man skal aldri tro at man virkelig har fanget livet, og man skal alltid gi den biograferte utsikter til andre mulige liv enn det man selv har skissert opp. Jeg tror mange biografer med fordel kan reflektere over dette. [...] Elementet av diktning iverksettes for at biografien skal komme på høyde med sitt emne – det komplekse og “uendelige” mennesket. Dette er et nivå hvor det vitenskapelig falsifiserbare overskrides. Dikteren tar over der historikeren kommer til kort. [...] En biografi med noteapparat er bedre enn en uten, simpelthen fordi det er bedre historieskriving å bruke noter. Hvis biografien er et sted hvor historiefaget og litteraturfaget møtes, er det klart at begge fag stiller visse krav som ikke *kan* brytes. Historiefaget stiller krav til kildekritikk, avgrensning, referanser og så videre. Biografen kan ikke skulke unna dette bare fordi han er

journalist i dagspressen. [...] Men dette betyr ikke at jeg ønsker meg en biografi som er kjemisk rensset for spekulasjoner: I motsetning til hva folk tror, består historiefaget av flere kvalifiserte gjetninger enn rene fakta.” (Ivo de Figueiredo i *Morgenbladet* 25.–31. juli 2003 s. 15)

Beundringsverdige personer som har utgjort en betydelig forskjell i verdenshistorien, overskrider det individuelle og blir symboler, allegorier eller myter (Madelénat 1984 s. 193). I slike tilfeller velger biografene gjerne ut episoder fra deres liv som bekrefter deres “larger than life”-status, mens nøytrale eller negative fakta velges bort (svakheter, småligheter og lignende).

Den tyske historikeren Johann Gustav Droysens *Aleksander den store* (1833) skapte et nostalgisk bilde av en stor, enhetlig kultur og sivilisasjon, ledet av en mann som for alltid satte sitt preg på verdenshistorien (Madelénat 1984 s. 189). Denne biografien kan leses som uttrykk for en lengsel etter et forent stor-Tyskland, den samlingen av nasjonen som skjedde i 1871. Boka ble oversatt til fransk i 1934, da mange var tiltrukket av og støttet de framvoksende fascistiske regimene, og ble gjenoptrykt i 1982, da Vesten var i en økonomisk krise (s. 189).

“When we think of our own life or the life of another as a logical sequence of events, with an origin, understood in the double sense of both a *beginning* and a *first cause*, and an end, in the sense of both a *termination* and *purpose*, we fall into what Pierre Bourdieu calls the ‘biographical illusion.’ This illusion is very powerful. It is supported by all the symbolic power of the state, which fixes our dates of birth and death, sex, nationality, etc., *attributes* that ascribe and inscribe, under the appearance of observation, our social and self identity, and *define* (*fix the boundaries of*, but also *construct the meaning of*) our existences. It is supported by common sense, which speaks of life as a story, a journey or progression (a career, mobility), during which this individual “I” makes a series of consistent and coherent decisions, bound by a unitary and unifying *intention*. And of course, it is supported by ordinary biographies, autobiographies and histories, which smuggle this common-sense philosophy into scholarly discourse with all those apparently innocuous little phrases and expressions – “from then on”, “already”, “from their earliest years”, and so on” (<http://www.reading.ac.uk/2001group/>; lesedato 20.01.15).

“[D]en biografiske tradition for sammenheng og livslære [vil] folde sig ud i biografier inden for medie- og underholdningsbranchen i stadig voksende omfang. Her vil behovet for enkle, nemme forklaringsmodeller på kompliserte spørsmål skabe et frit rum for didaktiske biografier, hvor publikum kan spejle sig i storslåede bedrifter eller elendige menneskelige fallitter.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 40)

“Jeg har ofte lurt på hvorfor biografien er en så uutryddelig sjanger til tross for at alle teoretikere forteller oss at størstedelen dreier seg om dikt og forbannet løgn.

Nettopp når biografen fabulerer, setter han tingene på plass for leseren, omgjør virkeligheten til fortelling og konstruerer en mening i det meningsløse. En god biograf leverer et trøstens ord til oss som ikke ser røde tråder i våre egne erfaringer, men som med litt velvillig bistand fra biografens side synes at vi oppdager det i andres liv.” (professor Trond Berg Eriksen i *Morgenbladet* 5.–11. september 2014 s. 55)

Kriminallitteratur-eksperten Nils Nordberg har omtalt Karin Fossums bakgrunn som en god “utdannelse” for å bli krimforfatter. Fossum har arbeidet som taxisjåfør, kassadame, pleier på både barnehjem, sykehus og aldershjem, med rehabilitering av narkomane, og vært husmor med to barn.

“Tabber” i oppveksten kan bli fortalt fordi de “brakte med seg viktig lærdom for personen [...], at de gjorde ham eller henne klokere, mer bestemt, og til slutt moden nok til å avdekke eller erkjenne sitt sanne potensial. De feilene som faktisk ikke bringer med seg annen erkjennelse enn at man må gjøre ting annerledes en annen gang, eller feiltrinn som virker destruktive, vil ofte kunne betraktes som narrative blindgater, og derfor utelukkes fra fortellingen.” (Brinch 2011)

“Modernistiske begreber som identitet, sandhed og udvikling er blevet anfægtet og sat i bevægelse, og hvor man tidligere søgte svar på spørsmålet om mennesket bak myten eller søgte at rekonstruere en historisk personligheds liv og værk i søgen efter ‘sandheden’ om denne persons ‘identitet’, spørges det nu om, hvordan det enkelte mennesket konstruerer sine erfaringer eller bliver konstruert gennem andres fortællinger og gennem andre spor end deres egne” (Birgitte Possing sitert fra <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 23.01.15)

“Lisbeth Larsson hevder at med den postmoderne biografien har “den gamla berättelsen om orsak och verkan i en människas liv eliminerats. Den historiska dimensionen av författarens arv, miljö, tid är av inget intresse.” De historiske objektene er ikke interessante som “unika enskilda faktiska personer med egenartade erfarenheter, djup och gåtor som måste friläggas, analyseras och tolkas utan som historiskt bestämda diskursiva konstruktioner”. Livsløp og biologisk slektskap er underordnet det som Michel Foucault har kalt tekstarkeologi: “Deras biografiska berättelser handlar inte om människan bakom, före eller efter texten, inte om textens upphovsman eller kvinna, utan om de texter som hon/han konstruerats av och/eller konstruerat sig med.” ” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 26.01.15)

Den danske professoren Birgitte Possing “mener moderne biografier har kommet langt i å få fram kompleksiteten i menneskelivet, (og viser til Stephen Walton om Ivar Aasen, Yvonne Hirdman om Alva Myrdal, Toril Moi om Simone de Beauvoir, Seyla Benhabib om Hannah Arendt, og seg selv om Bodil Koch): “With this individualisation, the biographical genre has acquired a new productive layer – it has become a prism for a multitude of specialities; it has been post-modernised. Today, the theoretical bearings of a scholarly biography within the humanities have

to be interdisciplinary, navigating through literature, history, anthropology, sociology, psychology, philosophy, and possibly theology and art history.” En slik bred faglig tilnærming er nødvendig fordi protagonisten “has been a fully nuanced human personality in real life – and thus cannot be phrased in a onedimensional literary, anthropological, psychological or another disciplinary frame without losing some dimensions of his or her life”. Og selv om den kronologiske konvensjonen er seiglivet i sjangeren, hadde de tverrfaglige skolerte biografene frigjort den biografiske forskningen, slik at det var mulig å følge hovedpersonens mange retning. Denne fornyelsen kom ifølge Possing fra feministiske biografer – fordi disse hadde vært nødt til å ta med “new understandings to recognise, visualize and reconstruct female lives in history because of the simple fact that women have been differently situated in history than men.” ” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 26.01.15)

Biografier “holder sig ikke tilbake fra at optræde som forklaringsmodel og er likefrem blevet en dominerende måde at tænke på i Vesten efter Murens og De Store Fortællingers fald. Her i den ekstreme individualiserings tidsalder forklares fænomener ofte gennem biografiske konstruktioner” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 40).

I et intervju uttalte Jan Kjærstad: “Det virker som om biografien er blitt en siste tilflukt i en tid hvor det sies at de store fortellingene er døde og alle ideologier har spilt fallitt. Kristendommen har falt som system, freudianismen har falt, færre og færre tror på marxismen. Biografien er snart det eneste man ennå føler er intakt. Fortellingen om menneskets liv fra krybbe til grav er noe man tross alt og gudskjelov fremdeles har en viss kontroll over. Jeg betviler sterkt at man har kontroll over biografien, jeg tror tvert imot at mennesket som biografi fra krybbe til grav er det vi vet aller minst om.” (Hagen 1996 s. 145) “Jeg tror at biografier er trøstefull lesning. I dag blir livene våre slått til fillebiter. Mange ser ikke mål og mening. I en god biografi ser du at et liv henger sammen fra krybbe til grav.” (Kjærstad i <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/>; lesedato 07.06.11)

“Bourdieu hevdet at begrepet livshistorie var blitt smuglet inn bakveien i det vitenskapelige univers fra alminnelig talemåte. I dagligspråket snakker en om livet som en vei, en sti, en løpebane, med sine veiskiller; man snakker om livet som en linje – en lineær retning, med en begynnelse, flere etapper og et mål: “Dette innebærer at man stilltiende godtar den filosofiske forståelsen av historien som en rekke påfølgende historiske begivenheter.” Biografiske uttrykk som “allerede da”, “fra da av”, “helt siden han var ung” eller “alltid” ga livshistorien en kronologisk og logisk fortelling fra en begynnelse til et endelig mål. Ifølge Bourdieu er biografiske fremstillinger alltid konstruksjoner som er drevet av ønsket om å finne sammenhenger. Biografen blir, på grunn av sin rolle som fortolker, ledet til å godta denne kunstig skapte meningen. “Det å fremstille en livshistorie, å behandle livet som en historie, det vil si som en logisk sammenhengende fortelling om en meningsfull og retningsbestemt serie av hendelser, er kanskje ensbetydende med å

gi etter for en retorisk illusjon, for en alminnelig utbredt fremstilling av tilværelsen som er blitt bestyrket, og som stadig bestyrkes av en hel litterær tradisjon.” Det er betegnende, sier Bourdieu, at romanforfatterne sluttet med sine lineære fortellinger samtidig med at det ble stilt spørsmål om synet på livet som en eksistens med mening og retning. Den moderne romanen viser nettopp at virkeligheten er diskontinuerlig.” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 23.01.15)

“Bourdieus alternativ til en lineær biografisk fortelling er å gå en omvei. Først må rommene eller feltene som aktøren beveger seg i studeres og kartlegges. “Det å forsøke å forstå et liv som en unik og selvtilstrekkelig serie av påfølgende begivenheter som ikke har andre forbindelser til hverandre enn at de er knyttet til et “subjekt” som utvilsomt ikke er uforanderlig i noe annet enn sitt egennavn, er omtrent like absurd som å forsøke å gjøre rede for en reiserute på undergrunnsbanen uten å ta i betraktning banenettverkets struktur”. En livshistorie (eller løpebane) lar seg ikke forstå uten at man først har konstruert tilstanden til de feltene hvor løpebanen har funnet sted. “Nødvendigheten av denne *omveien* via konstruksjonen av rommet fremstår som såpass opplagt straks den blir fremsagt”, sier Bourdieu, “hvem ville finne på å snakke om en reise uten å ha en viss forestilling om hva slags landskap den finner sted i?” ” (Harald Dag Jølle i <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5872/thesis.pdf>; lesedato 23.01.15)

Sjangeren kan bidra til å overvinne lesernes engstelse for den moderne verdens kompleksitet (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 50). En biografi kan gi en opplevelse av avslutthet, klarhet, nødvendighet, meningsfullhet og sannhet (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 51). Det skapes en illusjon om totalitet. Mange lesere har en nostalgisk følelse for eller behov for å vite at det finnes helhetlige personligheter, personer som finner en viktig oppgave i verden og fullbyrder den. Et motsatt trekk kan også gjøre seg gjeldende. For leserne kan det være en slags tilfredsstillelse i at store helter og genier ikke klarte å holde emosjonell og praktisk orden på sitt privatliv. Disse personene betydde mye offentlig, men opplevde nederlag i sitt privatliv.

Biografien som sjanger kan analyseres som et uttrykk for både historiske tendenser og bestemte salgstriks: “Nigel Hamiltons [bok] “Biography. A Brief History” ser biografens vekst gjennom det 20. århundre i lys av større kulturelle endringer, slike som psykoanalysens gjennombrudd, filmens tilkomst og enorme utbredelse, samt den mer generelle dreining mot individualisme som kjennetegner hele Vestens tenkemåte. [...] Hamilton går så langt som å kalle sex og seksuelle temaer for et våpen moderne biografier bruker for bevisst å trekke leserne inn i stoffet. Dvelingen ved objektets seksuelle forbindelser – uønskede barn og illegitime forbindelser særlig – er ikke bare som hos Freud et middel til økt forståelse av objektets indre drivkrefter i retning av artistisk kreativitet, ei heller et middel til å forstå bestemte personer og deres eventuelle indre demoner, men et generelt virkemiddel egnet til å utbre sjangerens popularitet.” (historikeren Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 2.

desember 2007 s. 33) Biografien som sjanger “personaliserer”, dvs. gjør sakssammenhenger om til noe som primært har med personer å gjøre (Hager 1992 s. 150). Derfor øker biografienes popularitet i tider der menneskene har reell liten innflytelse over sine liv, hevder Frithjof Hager (s. 150).

“All biographers must be their subjects’ advocates, taking up the burden of explaining lives and why they were led as they were. And so they become closer than mother, wife, school friend; they see through the subject’s eyes, try to feel exactly what hurt about each painful event. But only an enemy touches the very soul, probes until the deepest, most shameful secrets and the most raw aches lie exposed.” (Paula Backschneider sitert fra <http://www.academicroom.com/article/historians-who-love-too-much-reflections-microhistory-and-biography>; lesedato 16.09.15)

For familien og vennene til berømte personer kan det bli en personlig omkostning å bli omtalt – eventuelt kritisk og nedsettende – i en biografi om berømtheten (“også hans kone sviktet han” og lignende formuleringer). “Det vil aldri være mulig for en biografiforfatter å gjøre både pårørende og leserne tilfreds, også om han eller hun holder de sensasjonshungriges særbehov for snask utenfor” (Per Egil Hegge i *Aftenposten* 31. oktober 2008 s. 5).

“The journalist Janet Malcolm likens the biographer to the professional burglar, “breaking into a house, rifling through certain drawers that he has good reason to think contain the jewelry and money, and triumphantly bearing his loot away.” For Malcolm, the chief flaw, the dirty little secret of biography (as of journalism) is the likelihood of betrayal. When the stalker finally catches up with his prey, the badness of his intentions is revealed. Even – or perhaps especially – when a writer begins by identifying with her subject, even loving him, she may well end up despising and, sometimes quite literally, betraying him.” (Jill Lepore sitert fra <http://www.academicroom.com/article/historians-who-love-too-much-reflections-microhistory-and-biography>; lesedato 16.09.15)

Professor Stephen Walton ga i 2008 ut boka *Skaff deg eit liv!: Om biografi*. I et intervju sa Walton: “Jeg har henvist til Marianne Egeland [...]: Når hun snakker om biografi for pensjonister er det smekkkfullt hus, når hun foreleser for unge er det blanke blikk, og de er i beste fall til stede rent fysisk. De har aldri lest en biografi, men de gamle har lest alle. Og dette dreier seg om hevn. - Den biograferte skal helst få svi, hver gledesstund han hadde på jord betales skal med sorg, og talent skal koste dyrt? - Selvsagt! Jeg husker en replikk fra en sladdersamtale jeg var med på nede på Sørlandet, en landsdel så full av sladder at den renner ned fjellssidene. Denne samtalen var ble stadig mer intens: Sladderer gikk fortere og fortere, dypere og dypere, ondere og ondere, og til slutt brast det ekstatisk ut av en dame: “Ja! Det er slikt vi liker å høre!” Legg her merke til den store forskjellen mellom biografi og selvbiografi: I biografien må gjenstanden eller objektet *betale*, men i selvbiografien klarer objektsubjektet å *overvinne* og dermed *vinne*. Livet kan ha gått 120 grader

galt, helt fryktelig, men likevel: I den selvbiografiske gjenfortellingen skinner solen til slutt. [...] Jeg hadde en venn som nylig døde en god, ja, en perfekt død. Barn, barnebarn og oldebarn var til stede rundt sengen, de hadde forberedt seg i et par uker, min venn våknet litt, sa “Nå er alle samlet” – og sluknet. Skulle denne vennen min bli objekt for en biografi, ville biografen begynt med denne døden. Den andre gode døden, biografisk sett, er selvmordet, som gir det jeg kaller “ny-Plathonismen” – etter forfatteren Sylvia Plath, som tok sitt eget liv i 1963. Du vet hvordan det går. Vi vet det, og livet blir så en forklaring av selvmordet. Selvmordet sannsynliggjør biografier skrevet i en realisme som er symbolsk i alle detaljer, denne typen død bekrefter denne sjangerens regler.” (*Morgenbladet* 29.februar–6. mars 2008 s. 39)

I forbindelse med at hans biografi *Den unge Stalin* kom på norsk i 2007, uttalte briten Simon Sebag Montefiore: “Folk er interessert i Stalin av alle mulige grunner. Noen ser på han som en Tony Soprano [dvs. mafiaboss] fra virkeligheten, andre vil forsøke å forstå både Sovjetunionen slik den var og Russland slik det er i dag. Selv ville jeg bli glad hvis noen leste boken som en slags thriller eller en eventyrhistorie, som en Alexander Dumas-roman.” (*Morgenbladet* 12.–18. oktober 2007 s. 34).

“Den britiske historikeren Ian Kershaw er den største Hitler-biografen gjennom tidene. Han skrev først to tykke bind med et flere hundre sider langt note- og kildeapparat. De er skavet ned til en ett binds “folkeutgave” på usle 992 tettskrevne sider, som nå foreligger på norsk under tittelen “Hitler – overmot og nederlag”. Hva er forskjellen på den og tidligere bøker som Alan Bullocks “Hitler – en studie i tyranni” (1952) og Joachim Fests “Hitler” (1973)? - Av de minst hundre Hitler-biografiene som er skrevet, er det Bullock og Fest jeg har forholdt meg til. Jeg legger større vekt på to sider ved Hitlers virke enn disse bøkene: Jødeforfølgelsene og krigshandlingene. Halve min bok handler om krigen. Det var grunnen til at jeg sa ja til oppdraget, at jeg hadde et annet perspektiv.” (Ian Kershaw i *Dagbladet* 21. oktober 2008 s. 41)

“En gang skrev [Jens] Bjørneboe at det var umulig å skrive en god biografi hvis man hadde “altfor mye ærefrykt” for den biograferte. Da ble det hele bare “sentimentalisert og romantisert.” (Tore Rem i *Morgenbladet* 3.–9. desember 2010 s. 42) Noen biografier bygger et vakkert minnesmerke, andre gjør det motsatte. “Oversett. Uglesett. Underkjent. Misforstått. Endelig ned av pidestallen. Endelig opp på sokkelen. Endelig frem i lyset. Fraser som dette inngår gjerne i biografiers begrunnelser.” (*Morgenbladet* 5.–11. november 2010 s. 40) Det kan bli mye debatt i mediene etter en biografiutgivelse. Biografier fører ofte til avisoppslag, leserinnlegg, diskusjoner på TV osv. “En biografi forventes å legge fram nytt stoff, og av nye opplysninger blir det *news*. [...] Slik er forventningen til biografien: Den skal avdekke det skjulte og offentliggjøre de hemmeligholdte punkter ved objektets liv. Det er i dag et sjangerkrav.” (Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 2. desember 2007 s. 32)

Ifølge Marianne Egeland (i boka *Hvem bestemmer over livet?: Biografien som historisk og litterær genre*, Universitetsforlaget 2000) inneholder mange biografier patosfylte personkarakteristikker, mangelfull kildekritikk, tvilsomme litterære analyser og problematiske psykologiseringer. Litterære analyser forekommer først og fremst i biografier om skjønnlitterære forfattere. Mange er så fascinert av litteraturen at de vil vite mer om forfatterens liv: “Hvorfor leser vi egentlig litterære biografier [dvs. biografier om forfattere]? I de fleste tilfeller for å forstå diktverkene bedre, for å kunne knytte tettere bånd mellom tekstenes stilistiske karisma og den personlighet eller det temperament som strekker seg ut bak dem: til personen, rett og slett, til kulturen i hele dens omfang. Myndige biografer vil også innta standpunkter som kan fornye våre tolkninger og vurderinger.” (*Morgenbladet* 19.–25. oktober 2007 s. 36), men dikterbiografier inneholder ikke sjelden “nesevise fortolkninger ut fra nøkler som ligger utenfor skaldens horisont” (*Morgenbladet* 21.–27. august 2009 s. 31).

Forfatterbiografier tenderer til å redusere skillet mellom liv og verk. “Biografens mål er å finne igjen forbindelsen mellom personligheten og verket, å gjenfinne koherensen som kjennetegner enhver personlighet og dennes kreative verk” (Säül Friedländer sitert fra Madelénat 1984 s. 19). I forfatterbiografier kan et helt forfatterskap (eller bare enkelte tekster) bli nytolket. Den franske filosofen Jean-Paul Sartre prøvde i sin bok om forfatteren Gustave Flaubert, *Familiens idiot* (1971-72, i tre bind), å lage en biografi med “eksistensiell psykologi” (Demougin 1985 s. 206).

Amerikaneren Norman Mailer mente at det er en kunstner som egner seg best til å skrive en biografi om en kunstner: “Stol på at en tyv egner seg best til å fange en tyv, og tiltro en kunstner en annen kunstner” (sitert fra Madelénat 1984 s. 170).

Forfatterbiografier har ofte hatt som hypotese at gjennom å undersøke forfatterens liv nøyere, er det mulig å trenge enda dypere inn i de litterære verkene (Madelénat 1984 s. 104). Studiet av dikteren kan være “psykolitterært”, ofte med stor vekt på dikterens barndom (Madelénat 1984 s. 105).

Jørgen Haugans *Dommedag og djevlepakt: Henrik Ibsens forfatterskap – fullt og helt* (2014) er et eksempel på “sjanger[en] “litterær biografi” der også den levende personen Ibsen får lov til å være ubekymret til stede i Haugans tolkninger. Innlevelse i mannen bak et litterært verk er åpenbart en av flere farbare veier for den som vil finne verkets innerste muligheter.” (professor Erik Bjerck Hagen i *Morgenbladet* 22.–28. august 2014 s. 53)

I *Tolstojs liv* (1911) hevdet Romain Rolland at det i den russiske dikteren foregikk en kamp mellom to store livkrefter, Sannheten og Kjærligheten, helt til de to smeltet sammen på slutten av hans liv (gjengitt fra Madelénat 1984 s. 180).

“Når det gjeld biografisjangeren, er det ikkje stort meir enn vel 20 år sidan det var ei markant vending mot større etterrettelegheit og nøkternheit. Og med tilvisingar til arkivalia, litteraturlister, personregister, gjerne med notar og bibliografi, er resultatet blitt det melderane gjerne kallar grunnsolide, grundige, detaljrike, alt-er-med-biografiar. Og då kanskje også med det resultatet at forfattaren, biografen, har tatt eit steg til side og blitt mindre synleg som person. Kvifor no dette ønsket om at biografen tydelegare skal gripe inn, peike og gi til seg til kjenne, vere til stades som forteljar, helst med ei appellerande personleg stemme? Er det fordi dei grunnsolide tekstane er blitt for tungt lesestoff? Er det eit ønske om større tilgjengelegheit, eit krav om at alle bør bli inviterte med til å ha ei personleg mening om alt og alle [...]? Er biografens stemme ein motiverande faktor i lesinga? [...] avstikkarar og spekulasjonar kan vere ein fruktbar måte å stimulere lesinga på. Det fremste målet er likevel at lesaren skal gjere avstikkarar på eiga hand.” (Arild Stubhaug i <http://www.prosa.no/debatt/biografens-personlege-stemme/>; lesedato 05.08.14)

For antroposofiens grunnlegger Rudolf Steiner “skulle biografier være eksemplariske. De skulle demonstrere hvordan de store individer hadde en bevissthet om sitt kall og sin storhet” (Tore Rem i *Dagbladet* 13. oktober 2009 s. 59) “Påfallende mange dikterbiografier beskriver en genial og heroisk, men samtidig melankolsk og forfulgt outsider. Jeg har spurt meg selv: Var disse dikterne virkelig så like, eller velger biografer å skrive om like personer? Ble de slik fordi de etterliknet andre diktere, eller kan det være at biografene og vi som lesere er avhengig av at dikterne framstår på en bestemt måte? Egeland mener mye av årsaken ligger i ubevisste konvensjoner og forventninger knyttet til dikterrollen.” (Marianne Egeland i <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2002/1/biografi>; lesedato 16.09.11)

I forfatterbiografier har det ifølge forfatteren John Erik Riley vært “en tendens til å betrakte koblingen mellom liv og verk som svært viktig. Og selvsagt hender det at et forfatterskap – betydningen av det, hva forfatteren ønsket å si – blir tydeligere gjennom en biografisk tilnærming. [...] [forholdet mellom liv og diktning oppfattes ofte som] möbiusbånd-aktig” (Riley i *Morgenbladet* 19.–25. oktober 2012 s. 43). “Forfatterbiografiens største utfordring er som kjent å trekke skapende, ikke-reduktive forbindelser mellom liv og verk.” (Ivo de Figueiredo i *Morgenbladet* 17.–23. juni 2016 s. 49)

Stian Bromark og Halvor Finess Tretvoll ga i 2009 ut *Sigurd Evensmo: Alene blant de mange*. “Bromark og Tretvoll kommer frem til sin kalibrering av Evensmoskikkelsen på interessant vis. Biografien opererer med et svært nært forhold mellom Evensmos oppvekst og hans roman *Grenseland*, utgitt i 1947, men påbegynt mye tidligere. Det er mye som taler for at dette har vært fruktbart, det blir ingen pinlige tomrom i skildringen av Evensmos første år, som konsekvent fylles ut av henvisninger til *Grenselands* “Karl Martin”, men det viser også at en ny generasjon biografer er på banen, uten den motvilje mot å blande liv og verk som

nittitallets Vagant-generasjon la for dagen – koblet til skepsis til biografien som sjanger overhodet.” (*Morgenbladet* 2.–8. oktober 2009 s. 30)

“Biografen står opplagt i et særegent avhengighetsforhold til den biograferte: et verdig objekt er avgjørende for et verdig resultat. Som Egeland påpeker kan dette forholdet, hva vi kan kalle biografens Stockholmssyndrom, føre til en nærmest hysterisk opphøyelse av den biograferte, ikke sjelden med en smitteeffekt fra diktningen til livet: store kunstnere lever store liv. [...] Ifølge Egeland blir kone og barn ofte salderingsposter i skildringer av store mannlige diktere, fordi alminnelig familieliv rimer dårlig med kunstnermytene. I de nyeste biografene ser vi derimot en betydelig interesse for familielivet, der også de store menns hverdagslige maktkamper blir satt opp mot deres offentlige rolle. Der Kolloen på 2000-tallet tegner et nådeløst portrett av Hamsun som en egoistisk far og brutal hustyrann, skrev Ferguson på 1980-tallet om Hamsun at “Han var en kjærlig og ettergivende far som vanskelig kunne la være å ta dem opp når de gråt. Allikevel led alle under fraværene hans, og selv savnet han barna forferdelig” (240). Også her leser Ferguson Hamsuns brev til familien som renere ord for pengene enn de mer mistenksomme etterfølgerne. Å ta inn det private og i større grad å vurdere det kritisk, gir biografene de to nivåene som trengs for å avsløre en myte: ute og hjemme, offentlig og privat, frontstage og backstage i maskenes rollespill.” (Ane Farsethås i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=378>; lesedato 09.12.09)

I begynnelsen av 2008 uttalte forfatteren Frode Grytten seg svært kritisk til forfatterbiografier: “- Knut Hamsun er ødelagt for meg. I utlandet er han stor, men her hjemme har vi fått dundret inn detaljer om hans liv og nazismen. Jeg forstår det er viktig, men det gjør at jeg ikke greier å lese ham, sier Frode Grytten til *Dagbladet*. [...] - Ingen tvil om at det er kikkerelementer i biografier, men det legitimeres av å stå mellom to stive permer, mener han. Media og forlagsbransjen får skylda for utviklinga: Media slår opp saftige detaljer på forsida, forlagene selger mer. - Legitimeringa ligger i at vi opphøyer biografiobjektene. Dermed, som en bi-legitimering, kan de i tur bringes ned til et kroppslig nivå.” Biografiforfatteren Tor Bomann-Larsen kom med innvendinger til Grytten i samme avis og forsvarte den nære koblingen mellom forfatterens liv og litteratur: “- Veien mellom livet og diktningen er kortere enn vi har innbilt oss. Dette er en vekselvirkning: Kunsten springer ut av livet, som igjen blir påvirket av kunsten. [...] [Bomann-Larsen] forteller at hans biografiobjekt, forfatter Sigurd Christiansen, selv tok grep for å slette sin egen historie. Dermed ble bøkene hans glemt. - Konsekvensen er at verkene taper interesse når opphavsmannen blir borte. Forfatteren står som garantist og gir bøkene autentisitet. Vi trenger et navn som trekker leseren mot det som er skrevet: Biografien holder verkene i live” (*Dagbladet* 13. januar 2008 s. 46).

Om Ivo de Figueiredos Ibsen-biografi (2 bind, 2006-07) skrev litteraturprofessor Atle Kittang: “Behandlinga av Ibsens drama var det svake punktet i første bind av de Figueiredos biografi. Ikkje slik i det avsluttande bindet. Gjennom presise

presentasjoner, instruktive samanfettingar av samtidskritikken og kyndige drøftingar av utvalde tolkingsalternativ får kvart enkelt av Ibsens skodespel etter Peer Gynt den plass og merksemd det fortener. Ivo de Figueiredo er ikkje litteraturforskar og ryddar sjeldan rom for eigne lesingar. Men han lykkast absolutt med å få fram klangbotnane, meiningsspelet og mangetydigheten som danner grunnlaget for slitestyrken i forfattarskapet, og for den varige fascinasjonen det framkallar.” (professor Atle Kittang i *Dagbladet* 7. november 2007 s. 43)

“Selv har jeg blant annet forsøkt å skrive norgeshistorie gjennom Jens Bjørneboes biografi. Jeg har lett etter det man kunne kalle formidlende instanser, relevante kontekster som må underordnes biografien prosjekt, dens ambisjoner og begrensninger. For en skikkelse som var så mange steder, i så mange ulike sammenhenger til forskjellige tider, finnes det særlige muligheter til å gi bidrag til forståelsen av norsk historie i perioden 1920-1976, det være seg i form av familiehistorie, lokalhistorie, klassehistorie, krigshistorie, historien om antroposofien, om språkstriden, om utviklingen av den litterære institusjonen, nyradikalismen, kulturradikalismen, ungdomsopprøret eller alternativbevegelsen.” (Tore Rem i *Morgenbladet* 3.–9. desember 2010 s. 42)

Alf van der Hagen ga i 2013 ut *Dag Solstad: Uskrevne memoarer*. “Hagens samtale-biografi med Dag Solstad kaster mye nytt lys over en forfatter som alltid har underspilt sammenhengen mellom liv og litteratur. [...] Alf van der Hagen intervjuet Dag Solstad tjue ganger mellom januar 2011 og januar 2013 og har nedtegnet i samtaleform hans beretning om sitt liv og verk, en beretning som strekker seg fra forfedrenes bevegelser en gang på slutten av 1500-tallet og frem til den tilværelsen Solstad nå har som 71-årig forfatter [...]. Solstad har ikke lagt seg opp i det omfattende redigeringsarbeidet, der nye samtaler har fylt inn lakuner, der van der Hagen stadig har bedt om presiseringer og der han også har klippet inn brokker av svar fra tidligere intervjuer. [...] En slik selvbiografisk samtale er selvsagt også nyttig for å styre lesningen av verkene dit forfatteren selv vil. [...] Solstad hater å “by på seg selv”, men denne boken kommer mye nærmere hovedpersonen enn det ordinære litterære biografier vanligvis gjør.” (*Morgenbladet* 15.–21. mars 2013 s. 38) Boka ble kalt en “samtalebiografi”.

Merete Morken Andersens *Blodet i årene: Amalie Skram og hennes tid* (2018) har et ambisiøst mål: “I håp om å “erfare fra innsiden hvordan det kan ha vært å være Amalie Skram”, har biografien under det ti år lange arbeidet med denne boken sydd korsstingsbroderi, laget mat etter Skrams oppskrifter, malt bilder med motiver fra hennes liv og forfatterskap, gått med korsett og lag på lag med tunge skjørt. [...] Ikke bare bruker hun seg selv som resonanskasse, hun har også intervjuet leger og psykiatriske pasienter for bedre å forstå Skrams sammenbrudd og hospitalisering i 1894. [...] Boken kalles en “biografisk collage”, og det gir mening i den forstand at den består av et flettverk av minibiografier som avbryter hverandre. [...] Storsinnet nok har Morken Andersen gitt oss ressurser til å bedrive vår egen forskning, hvis vi er misfornøyd med bildet hun selv presenterer. På nettstedet www.tidsånd.no har

hun laget en søkbar tidslinje der hendelser i Skrams liv er satt i kronologisk sammenheng med andre historiske hendelser. Research-innsatsen står det respekt av.” (Frode Johansen Riopelle i *Morgenbladet* 7.–13. desember 2018 s. 50)

“Music biography is a literary genre consisting of ordered, written accounts of the lives of individuals who are involved in the creation, production, dissemination and reception of music, particularly the lives of composers and musicians but including also librettists, publishers, instrument makers, patrons, music lovers, scholars and writers. In the broadest view, biography is the life history of an individual: it therefore may be said to involve the totality of phenomena impinging upon or shaping the individual, every event participated in or generated by the individual’s activities, as well as every aspect of the subject’s mental and psychological processes and every product of his or her creativity. Music biography centers on the documentation and interpretation of events, influences and relationships in a life, but its legitimate field of inquiry extends to the biological and ancestral inheritance, the social and historical nexus, the musical tradition and the intellectual milieu. Thus, music biography is inextricably joined to disciplines such as history, mythology, music history, genealogy, sociology and psychology.” (Maynard Solomon sitert fra http://is.muni.cz/el/1421/jaro2005/VH_01b/um/373411/HH_08.txt; lesedato 14.07.16)

Det finnes autoriserte (godkjente av den personen boka handler om) og uautoriserte biografier. “Autoriserte biografier er godkjent av personen det skrives om, eller av personens nærmeste familie. Fordelen er vanligvis at disse da også stiller til intervjuer, og gjerne stiller arkiver og dokumentasjon til rådighet. Ulempen er at de helst vil kontrollere hva som skrives. [...] [H]vis den omskrevne har eiendomsrett til historien, vil uheldige episoder gjerne bli nedtonet, omskrevet eller fortiet.” (*Dagbladet* 12. oktober 2008 s. 2) Autoriserte biografier som er skrevet i tett samarbeid med den biograferte, fungerer nesten som selvbiografier.

“Det er over 50 år siden Leonard Cohen ga ut sin første diktbok, og mer enn 40 år siden han debuterte som plateartist. Produksjonen er stor og mangfoldig, og han er i ordets rette forstand blitt en verdensartist. Biografen, professor Ira B. Nadel [med boka *Leonard Cohen: En tolerert biografi*; på norsk 2008], oppgir at Cohen har vært svært hjelpsom under arbeidet med denne livsskildringen, og han har tolerert boken – derav undertittelen – men han har altså ikke villet autorisere den. Det er ikke så vanskelig å forstå, for Cohen har også rådet biografen med disse ordene: “La nå ikke fakta stå i veien for sannheten.” Men i slike bøker skjer dessverre nettopp det: Det blir så mange detaljer at øyet får problemer med å se langt nok, og det indre øyet evner ikke å skille mellom det viktige og det mindre viktige. [...] Cohen har brukt narkotika, både lettere og tyngre stoffer, regelmessig i mange tiår, og biografen antyder at forbruket dels skyldes et ønske om å få fantasien i sving, dels et forsøk på å unnsnippe depresjoner. [...] alle tilløp til analyse og fortolkning holdes innenfor det bioreferensielle. [...] Et ankepunkt mot boken (og mot de fleste

forfatterbiografier) er at litterært materiale utnyttes for alt det er verdt som kilde til livsfremstilling.” (*Morgenbladet* 27. juni–3. juli 2008 s. 32-33)

“I utlandet er det normalt, at kendte – politikere, erhvervsfolk etc. – bestiller og betaler for en biografi.” (<https://www.information.dk/moti/2015/02/laeserne-spoerger-birgitte-possing>; lesedato 09.01.20)

I 2008 ble det gitt ut to biografier om investoren og milliardæren Olav Thon: Dag Ellingsens *Reven: Olav Thon og hans metoder* og Hallgrim Bergs *Olav Thon: Milliardær i anorakk*. “Det skulle ikke være mulig å skrive to så vidt forskjellige portretter av samme mann. Forsker og journalist Dag Ellingsen avkler myten om Olav Thons Askeladden-reise fra fattige kår i Hallingdal via pelshandel til eiendomsimperium i Oslo. Boka heter “Reven”, og Thon er avbildet på forsiden med et småsleipt glis. Sambygding og Høyre-politiker Hallgrim Berg kaller eventyret om Olav Thon tidenes Askeladden-historie og vi kan lese: “Olav Thon er lur, men han er ingen rev”. På forsiden ser vi en lun, litt bestefaraktig Thon i en rød, utslitt strikkelue. Det er ganske unikt og uhyre festlig for oss boklesere. Begge bøkene utkommer samtidig og det virker nesten som om Hallgrim Bergs bok er skrevet for å imøtegå Dag Ellingsens. I Bergs versjon, som er den autoriserte, slenges det dritt til Ellingsen flere ganger og det nevnes eksplisitt at han skriver på en kritisk bok om Thon. [...] Ellingsens utgangspunkt er å rive ned det idylliserte selvbildet Thon har skapt av seg selv. Hallgrim Berg er åpenbart nesegrus i sin beundring for milliardæren og gjør sitt beste for å bygge mytene opp til uante fjellhøyder. [...] Hallgrim Berg skriver at Thon til dags dato aldri har “vore i ein kringel eller hatt rettssak på grunn av ein eignedomshandel”. Ellingsen ramser opp sak etter sak. Hallgrim Berg bygger opp et ikon, Dag Ellingsen river det ned.” (*Dagbladet* 14. september 2008 s. 40)

Randi Berge Svendsen ga i 2007 ut biografien *Bjørn: En biografi* om artisten Bjørn Eidsvåg. Eidsvåg likte ikke boka: “han ble forlegen og sjenert av mye av det som kom fram. Mediene og leserne grep boka med stort begjær og kunne lese om blant annet da han midlertidig flyttet fra kona. [...] Det var Eidsvåg selv som tok initiativ til biografien. Det var ikke et stort ego eller ønske om ei bok om seg selv som fikk ham til å ta kontakt med biograf Svendsen. Han følte seg presset til å gjøre det. - Det var noen tvilsomme folk som ønsket å lage en biograf om meg. - Vedkommende plaget meg og mine nærmeste – ringte datteren min og andre rundt meg for å få ut opplysninger. Jeg var under press, og for å komme vedkommende i forkjøpet, tok jeg initiativ selv. Eidsvåg har revurdert sitt syn på biografier: - Jeg er ikke lenger sikker på at det er riktig at en biografi skal komme ut før en er død. Men boka har ikke bare gjort livet vanskelig for den populære artisten. - Boka gjorde meg klokere, mindre høy på pæra og ga meg større selvinnsikt. Den gjorde også forholdet til kona sterkere.” (*Dagbladet* 18. oktober 2008 s. 50)

Noen biografier foretar “karakterdrap”, andre knuser myter. “Det er naturligvis en viktig oppgave for en enhver biograf å knuse myter, men det kan bli noe smålig

over å bruke så mye plass på å dekonstruere og avmytologisere et knudrete liv [Jens Bjørneboes liv], når det ikke litterært sett blir avveid mot en viss grad av respekt overfor det i forfatterskapet som kom til å forandre den norske selvforståelsen. [...] For meg er det noe ynkelig over å bruke år av sitt liv bare på å vise at psykisk skadede mennesker ender i elendighet, uten samtidig å vise disse forfatterens menneskelige og litterære storhet i livets fineste øyeblikk.” (Espen Haavardsholm i *Aftenposten* 19. november 2010 s. 4)

En autorisert biografi kan være skrevet i samarbeid med den biograferte. En uautorisert biografi derimot, innebærer at den biograferte ikke har godkjent innholdet i boka, og ofte vet ikke den biograferte om at boka kommer før den faktisk foreligger i bokhandelen. Forfatteren og den biograferte har altså ikke på noe vis samarbeidet om boka. Et eksempel på at det uautoriserte er tydelig markert, er Geir Imset og Terje Erikstads *Jens P. Heyerdahl d.y.: En uautorisert biografi* (1998). Av en slik bok kan leserne forvente seg en tydeligere kritisk innstilling, flere avsløringer og dristigere påstander enn i en autorisert biografi. Biografien kan være langt mer kritisk, og kanskje avsløre private/intime detaljer (dyneløfting) og mørke hemmeligheter. Det kan øke salget. Også biografier over avdøde personer kan være svært kritiske: “Det hører til biografien [Ivo de Figueiredos biografi om Henrik Ibsen] fortrinn at forfatteren tør henge ut Ibsens svada om “det tredje rike” og hans iherdige jåleri uten å måtte forsvare dem på et høyere idé- og personlighetsnivå.” (*Morgenbladet* 2.–8. november 2007 s. 32)

Det er ikke uvanlig at personer prøver å stoppe utgivelser av uautoriserte biografier om dem. Et eksempel gjelder Ian Macleays *Legendarisk måljeger* (på norsk 2007) om Ole Gunnar Solskjær: “Fotballhelten Ole Gunnar Solskjær truer med å gå til retten for å få stoppet en uautorisert biografi om hans fotballkarriere. Årsaken er at boka inneholder bilder av hans familie. [...] Han ønsker å skjerme privatlivet. [...] Det har vært kamp mellom flere forlag for å få Ole Gunnar Solskjær til å skrive bok om sin fotballkarriere. Fritt forlag er et av flere forlag som har vært i kontakt med Solskjærs management. Men så langt har Solskjær sagt nei. Fritt forlag valgte da å kjøpe en uautorisert engelsk biografi.” (*Dagbladet* 22. november 2007 s. 12-13)

En “svart biografi” er en fiendtlig biografisk framstilling (ifølge Jon Rognlien i *Dagbladet* 19. november 2013 s. 46; hans eksempel er Asle Skredderbergets *Hegnar: Outsider på innsiden*, 2013, om finansmannen Trygve Hegnar).

“Former CIA Director David Petraeus was sentenced Thursday to two years’ probation plus a \$100,000 fine for sharing classified information with his mistress turned biographer. Petraeus, 62, saved eight binders of classified material he illegally kept from his time as the top military commander in Afghanistan and gave the materials to Paula Broadwell, 42, to use in her fawning portrait of the military man, “All In: The Education of David Petraeus.” [...] The retired four-star general, once touted as a possible presidential contender, denied giving the information to Broadwell in a written statement and an October 2012 interview with FBI agents,

shortly after retiring as CIA director. Petraeus later admitted to having an affair with Broadwell. [...] Broadwell's glowing biography of him came out earlier in 2012, before the affair was exposed." (<http://www.nydailynews.com/news/national/david-petraeus-sentenced-leaking-military-secrets-article-1.2195564>; lesedato 24.04.15)

Det finnes biografier (eller biografi-lignende verk) om barn, som ikke vet at noen har skrevet om dem. Charles Fernyhough beskrev i boka *A Thousand Days of Wonder: A Scientist's Chronicle of his Daughter's Developing Mind* (2009) sin lille datters liv. Psykologen Fernyhough "chronicles the first three years of his daughter's life with both a scientist's curiosity and a father's adoration. [...] [A] new father tries to empathise with his daughter's inner workings as she begins to relate to the world – and to others, including himself... illuminates this intense tie between parent and child with a rare, tender, day-to-day absorption. [...] Combines a researcher's insights with a parent's unique empathy to create a moving portrait of human consciousness slowly and valiantly cohering in the buffeting current of time." (<http://www.charlesfernyhough.com/bm.html>; lesedato 12.05.15)

Det finnes privat bestilte og privat betalte biografier. "Da han var 25 år, betalte Ole Bull for å få skrevet sin egen biografi. Han ble ikke fornøyd." (<http://www.bt.no/bergenpuls/Pr-agenten-Ole-Bull-hedret-1804357.html>; lesedato 07.05.13)

"Tvillingbrødrene Ron og Reggie Kray ledet den kriminelle organisasjonen *The Firm* og hadde kontroll over Londons underverden i tyve år. Begge ble dømt til livsvarige dommer i 1969, for organisert kriminalitet, grov vold og drap. [...] Gangsteren som helt. Kray-brødrene tok selv kontakt med forfatteren John Pearson, i 1967, før de ble arrestert. De ønsket seg en autorisert biografi. Samme år hadde de sett filmatiseringen av Arthur Penns prisvinnende *Bonnie and Clyde*. Her hadde Faye Dunaway og Warren Beatty transformert to lurvete mordere i en søvnlug småby til romantiske og stilsikre rebeller. Materialet de selv hadde, var bedre, mente de to brødrene: Eneggede tvillinger, fra de mest nedkjørte delene av London, som tar loven i egne hender, blir søkkrike, og får innpass helt opp i toppsjiktet av det klassesdelte britiske samfunnet." (*Morgenbladet* 20.–26. juli 2012 s. 38)

"Denne uken kom 2011-2012 utgaven av *Kraks Blå Bog*, et prestisjefyllt oppslagsverk med biografier over rundt 8000 viktige dansker. Boken har siden 1910 vært en årlig liste over spydspissene i kultur- og samfunnsliv. "Det skjer at folk anbefaler seg selv til boken," sier forlegger Hanne Dal til Politiken. Hun insisterer likevel på at forlaget Gad står for utvalget." (*Morgenbladet* 10.–16. juni 2011 s. 34)

"[T]he biographer cannot always expect the complicity of his chosen subject. Ernest Jones, in his *Life and Work of Sigmund Freud*, quotes a letter which reveals how his own task was complicated by the action of Freud himself (then aged twenty-eight): "I have just carried out one resolution (writes Freud) which one

group of people as yet unborn and fated to misfortune, will feel acutely. Since you can't guess who I mean I will tell you: they are my biographers. I have destroyed all my diaries of the past fourteen years, with letters, scientific notes and the manuscripts of any publications ... Let the biographers chafe; we won't make it too easy for them. Let each one of them believe he is right in his 'Conception of the Development of the Hero': even now I enjoy the thought of how they will all go astray." (Penguin edn., abridged and edited by Lionel Trilling and Steven Marcus, pp. 26-7)" (Shelston 1977 s. 10-11).

Den franske forfatteren Victor Hugos kone Adèle skrev boka *Victor Hugo fortalt av et vitne til hans liv* (1863) sammen med dikteren selv, mens det hun skrev ble overvåket og kontrollert av hele familien (Madelénat 1984 s. 27).

Den amerikanske forfatteren Henry James "lagde et stort bål i hagen hvor han brente 40 års korrespondanse. Mange andre har gjort det samme for å gjøre det vanskelig for biografer som jakter på materiale." (Marianne Egeland i *Morgenbladet* 18.–24. januar 2008 s. 34) I James' lange novelle "The Aspern Papers" (1888) reiser fortelleren til Venezia for å finne personlige brev og andre papirer som har tilhørt en berømt dikter, papirer som han er villig til å gå til drastiske skritt for å få tak i.

I USA og Storbritannia er det ikke "uvanlig at man legger kjelker i veien for biografer og andre ved å nekte dem å sitere fra forfatterens publiserte tekster. Da blir de selvsagt raskt møtt med beskyldninger om sensur, slik boet etter forfatteren Sylvia Plath er blitt i en generasjon nå." (*Morgenbladet* 7.–13. mars 2008 s. 24) "I 2006 kom filmen "Fur: An Imaginary Portrait of Diane Arbus", med Nicole Kidman i hovedrollen som [den amerikanske fotografen] Arbus. Filmen er inspirert av den uautoriserede biografien om Diane Arbus fra 1984, skrevet av Patricia Bosworth. Bosworth hadde jobbet som modell for Arbus og var en bekjent. Likevel nektet døtrene, eksmannen og flere venner av Arbus å bidra til biografien, og Bosworth fikk heller ikke lov til å gjengi et eneste Arbus-fotografi i boken." (*Dagbladet* 13. september 2011 s. 76)

"Speaking of Anne Stevenson, a Sylvia Plath biographer widely criticized for being unduly influenced by Ted Hughes, Plath's husband, and his sister, [Janet] Malcolm writes that Stevenson "apparently had not subdued the natives but had been captured by them and subjected to God knows what tortures. The book she had finally staggered back to civilization with was repudiated as a piece of worthless native propaganda, rather than the 'truthful' and 'objective' work it should have been." " (Jill Lepore sitert fra <http://www.academicroom.com/article/historians-who-love-too-much-reflections-microhistory-and-biography>; lesedato 16.09.15)

Australsk-amerikanske Rupert Murdoch "er verdens mektigste mediemogul. 2. desember kommer en ny biografi [...] Etter å ha skaffet seg et manuskript, fyrte han av gårde et brev til forlaget: Boka inneholdt misforståelser og ukorrektheter

han ville være svært glad for å kunne hjelpe dem å rette opp. Advokat og rettsak ble ikke nevnt, men hang liksom i lufta. Forfatteren bak biografien er mediekommentatoren Michael Wolff i bladet Vanity Fair, som også driver nettstedet newser.com. Men det pussige med protestene mot boka. “Mannen som eier nyhetene – På innsida av Rupert Murdochs hemmelige verden” er at den viktigste kilden til historien er Murdoch selv. Murdoch skal ha gitt Wolff til sammen femti timer med intervjuer, og oppfordret familie og nære rådgivere til å la seg intervjuer også. Og femti timer av Murdochs tid – det er mye. Michael Wolff har i sin spalte og sine bøker en særpreget stil – han evner å fornærme verdens mediasjefer på en slik måte at de føler seg oppriktig smigret. Og Wolffs tidligere artikler om Murdoch kunne leses som en lang søknad om å få bli biograf. Så hva har skjedd? Det første, og viktigste som har skjedd, er at Obama vant presidentvalget. Og dersom Murdoch har et presseetisk instinkt, så er det at man skal klappe makten medhårs. De sitter jo med konsesjonene. Slik The Sun i England støttet Blair, har Murdoch like konservative New York Post etter seieren hyllet Obama i tekst og bilder. Og i et nytt, liberalt klima, blir jo pitbullkanalen Fox News nærmest en pinlighet for Murdoch. Hva er vel da bedre enn å bruke en ny biografi til å justere bildet av seg selv, sånn fra litt til høyre for Djenghis Khan til litt til høyre for Obama? Og planen er enkel: Murdoch uttaler seg kritisk til Wolff om Fox og ledelsen der, og når Wolff trykker det, rykker Murdoch ut og protesterer og dementerer, sånn for syns skyld. Slik holder han seg på god fot med undersåttene i Fox, skaffer seg et mer spiselig image – og sender et signal om at nå kan kursen sannelig dreies litt mot midten: De neste åra er det der makten og inntektene ligger. Dessuten – som vi godt vet finnes det jo ikke bedre PR for en biografi en litt konflikt mellom kilder og forfatter. Kontroversielle bøker selger jo best, ikke sant?” (Andreas Wiese i *Dagbladet* 22. november 2008 s. 68)

“De tre siste ukene har Vidar Mohn, pensjonert norsklektor, kjempet en innbitt kamp for å få stoppet utgivelsen av Otto Hagebergs biografi om litteraturkritikeren og forfatteren Ragnvald Skrede. I *Svidd sjel* [2003], som blir distribuert til norske bokhandler denne uken, går Hageberg langt i å hevde at Skrede ble uskyldig dømt i en opprivende utuktsak i 1936. Beskyldningene om utukt skal ha inngått i en større sammensvergelse mot Skrede, dels motivert av at han – som skolestyreformann i Vågå – nedprioriterte en lokal kandidat til en lærerstilling i nabobygda Lalm. Vidar Mohn er sønnesønn av Ole Arnesen Mohn, som ifølge Hageberg skal ha vært en “sentral motor” i ryktespredningen mot Skrede. Et mulig motiv blir også antydnet: Ole Arnesen Mohn var far til Tor Mohn, kandidaten som ble forbigått i forbindelse med læreransettelsen. Denne fremstillingen oppfatter Vidar Mohn som sterkt injurierende. - Hageberg hevder å ha funnet belegg for beskyldningene mot min bestefar i rettsdokumentene. Det henger ikke på greip. Jeg har selv fått tilgang til disse dokumentene, og det eneste stedet Ole Arnesen Mohn blir omtalt som “ryktespreder”, er i Ragnvald Skredes skriftlige redegjørelse om sine “fiender i Vågå”. Hageberg tillater seg altså å bruke den anklagedes egne utsagn som bevis for hans uskyld, sier Mohn. [...] - Hageberg oppgir at han har vært fascinert av Skredes diktning siden tidlig på 1960-tallet. Forfatterskapet må ha gjort ham blind

for Skredes svakheter som menneske: Hageberg har fått det for seg at det er hans oppgave å gjenreise Skredes tapte ære, og velger derfor å konstruere en konspirasjonsteori som frikjenner forfatteren, uttaler Mohn. - Biografien følger en oppskrift som etter hvert er blitt svært velkjent: Dette er på langt nær den første biografien som fremstiller utkant-Norge som en vond og fæl plass å vokse opp for en dikter. [...] Jeg tenker på fremstillingene av Jens Bjørneboes forhold til Kristiansand, Tor Jonssons forhold til Lom, Hans Børllis forhold til Eidskog. Vi har en lang tradisjon for å blåse opp motsetningene mellom den sarte diktersjelen og hjembygda hans. I så måte trækker Otto Hageberg i sporene etter utallige andre norske biografier. [...] Da lokalavisen Gudbrandsdølen/Dagningen trykket et utdrag fra *Svidd sjel* tidligere i sommer, var Vidar Mohn snar om å kontakte Samlaget for å få lese resten av manuskriptet. Det ble han nektet. - Forlagssjef Audun Heskestad fortalte meg at jeg måtte vente til boken var ute i butikkene – noe annet ville være å tillate “forhåndssensur”. Han uttalte også at jeg “ville angre på det” dersom jeg forfulgte saken videre. Dette oppfattet jeg som en trussel, forteller Mohn. - I realiteten har Heskestad fått det som han ville. Ingen i familien har råd til å gå til sak mot et så stort forlagskonsern som Samlaget. Det ville blitt rått parti.” (*Morgenbladet* 8.–14. august 2003 s. 15)

I artikkelen “Sex, død, sykdom – biografiens nye områder” i 2011 skrev Hans Fredrik Dahl: “Den biografertes seksuelle legning, som før var nærmest tabu, er nå blitt et hovedtema. Gjennombruddet kom i britisk biografi rundt 1970, med Michael Holroyds Lytton Strachey-biografi i 1970, og Nigel Nicholsons “Portrait of a Marriage” i 1973. Det notoriske engelske lovforbud mot homofili var da opphevet. I Norge fikk vi biografien om Åsmund Sveen, og tar med glede imot andre homofil-biografier. Død er et annet emne. Hovedpersonens død ble før feiret som biografiens punktum, naturligvis, men dødsårsaken ble lite omtalt. Annerledes nå; i dag er det utenkelig at en biografi ikke dveler til dels inngående ved objektets død. Døden opptar oss, vi vil vite hvordan den inntreffer. I Norge får alle som bidrar til Norsk Biografisk Leksikon, pålegg om å oppgi dødsårsak så detaljert som mulig. Redaksjonen bestemmer hvor mye som skal med – og det er mer enn i forrige utgave! Altså: biografien følger samfunnets moralutvikling. Sex og død opptar oss mer enn før, og ble uunngåelige temaer i enhver biografi. [...] Men skal biografer derfor ha fri eller liberal adgang til taushetsbelagt informasjon fra leger og helsepersonell – for å kunne imøtekomme vårt nye behov for sykdomskunnskap?” (*Dagbladet* 13. mai 2011 s. 60)

Noen biografier har som sentralt tema det å leve med en bestemt sykdom, f.eks. diabetes. Disse verkene kan kalles “sykdomsbiografier”. I noen fortelles en hel livshistorie, i andre følger vi en person i en kort sykdomsfase. Gunnhild Corwins *Idas dans* (2005) handler om hennes datters liv med leukemi i 14 måneder fram til hun dør. En “patografi” skildrer utviklingen av en (persons) sykdom, vanligvis en mental sykdom (Madelénat 1984 s. 25).

Den chilenske forfatteren Isabel Allende har et hus med “et bønnerom for datteren Paula. Hun fikk den sjeldne og arvelige hudsykdommen porfyri 27 år gammel, falt i koma og døde i 1992. Som terapi skrev moren boka “Paula”. [...] Huset er fullt av bilder av Paula, og av små altere og minnekunstverk, laget av lesere. [...] - Jeg har brev fra leger som sier de aldri mer kan se pasientene sine på samme måte etter “Paula”. Jeg har brev fra unge kvinner som ikke har lidd noe stort tap, men som føler seg ensomme og uten noen sterk familietilknytning. Og jeg får brev fra mødre som har mistet barn, den eldste og mest utbredte sorg i menneskeheten. Det er bare de heldigste som opplever å se alle barna bli voksne. Etter “Paula” skrev Allende sin manns historie i “Den endelige planen”, en memoarbok fra Chile, “Mitt oppdiktete land”, og nå altså en oppsummering av familiens Woody Allen-aktige dagligliv de siste tretten åra. Hun utleverer seg selv, men også sine nærmeste. [...] - Ta min svigerdatter Lori som ikke ble gravid. Da boka kom ut på engelsk, ble hun stoppet på gata av folk som fortalte henne om sine egne fruktbarhetsproblemer, og spurte hvilken lege hun brukte. Hun innså at alle som kommer bort, er vennlige. Det er også min erfaring. De som ikke liker deg, de holder seg bare unna.” (Dagbladets Magasinet 13. september 2008 s. 46-47)

Den amerikanske fjellklatreren og forfatteren Jon Krakauer ga i 1996 ut boka *Into the Wild*, en langt på vei dokumentarisk fortelling om den unge mannen Christopher McCandless, som reiste ut i villmarken for å leve alene der. “Noen dager før dette intervjuet fant sted, ga Chris McCandless’ søster, Carine, ut en bok om sin bror. Boken *The wild truth* forteller om en oppvekst med en voldelig far og en dominerende mor. Mange av dem som har kritisert Chris McCandless, har beskyldt ham for å være en bortskjemt overklassegutt, en som kun har mytologisert sin egen oppvekst og sitt eget opprør, og som egentlig ikke hadde noen grunn til å gjøre det han gjorde. I et intervju med Outside Magazine forteller Carine McCandless at den eneste som har visst om familievolden i alle disse årene, er Jon Krakauer. Men da han arbeidet med *Into the wild*, fikk hun ham til å love å holde det hemmelig og ikke skrive om det i boken. Det løftet har han holdt.” (A-magasinet 2. januar 2015 s. 29) *The wild truth* innebærer ifølge Carine McCandless å “tell my own story while filling in the blanks of his. During the past two decades, I often felt that I was living for the two of us as I found my own path: as a daughter, as a sister and the youngest of eight siblings, as I made mistakes in personal relationships and created success as an entrepreneur, and most importantly in the priorities I realized as a mother. The lessons I have learned are now on the pages of a new book, and I am confident it will help those who read them as much as it has helped me to write them down.” (<http://www.carinemccandless.com/>; lesedato 03.02.15)

Hvis det er for mange “unødvendige” og pikante detaljer om personens privatliv, kan ei bok bli stemplet som en “sladderbiografi”. Amerikaneren Charles J. Shields’ biografi *And So It Goes: Kurt Vonnegut, A Life* (2011) “har intet mindre enn 1900 fotnoter, men har likevel blitt omtalt som noe av en sladderbiografi av New York Times’ anmelder Janet Maslin” (*Morgenbladet* 11.–17. november 2011 s. 36).

En psykobiografi er en “[p]sykologisk levnadsbeskrivning, en beskrivning av en människas (vanligen en känd persons) liv med tolkningar av egenskaper och handlingar utifrån en psykologisk (och sociologisk) teori, exempelvis psykodynamisk eller fenomenologisk.” (<http://www.psykologiguiden.se/>; lesedato 25.09.14) Nils Johan Ringdal har publisert boka *Gal mann til rett tid: NS-minister Sverre Riisnæs – en psykobiografi* (1989) og Sofie Walter boka “*Det var en plågsam stund, en stund af indre smärta*”: *En psykobiografi över Lina Sandells sorgebearbetning mellan åren 1858-1861* (2013). Noen forfattere har blitt studert svært grundig, og det har blitt skrevet psykoanalytiske biografier (psykobiografier) om dem (Tadié 1987 s. 152).

Personens indre verden omfatter psykologiske faktorer (intensjoner, mål, motiver, verdier) og underbevisste krefter (drifter, impulser, skjulte behov) (Madelénat 1984 s. 133-134). Psykoanalytisk inspirerte biografier konstruerer “mot-biografier” der de ytre hendelsene tillegges langt mindre vekt enn intime, psykiske faktorer (Madelénat 1984 s. 103). Franskmannen Charles Mauron gikk i denne retningen og skrev psykobiografier gjennom å analysere metaforer som personenes liv styres av, ubevisste faktorer som utgjør “personlige myter” (Madelénat 1984 s. 104).

“Det er ikke så ofte en biografi fører til et helt nytt syn på en person som har vært død i et par mannsaldere. Men Bernt Roughvedt har lyktes i å gi oss nettopp det i sin bok *Riverton*, en biografi om Sven Elvestad. Så er det fristende å si at Roughvedts avsløringer har begge deler: Både det negative og det svært negative. Men slikt skjer. [...] Sven Elvestad hyllet Mussolini og Hitler, var grenseløst forfyllet, og tjente enorme summer mens hans mor og søstre satt fattige og ensomme. I tillegg likte han unge gutter, hvilket har skapt stor ståhei. [...] Og hans gjennomgående positive syn på Hitler, som han intervjuet allerede i 1923, er nedslående også det. [...] I og med Elvestads glede over å kalle seg fascist, var det nok bra for hans ettermæle at han døde i 1934. Det er grunner til å anta at han ikke ville havnet på rett side da krangelen for alvor satte inn i 1935.” (Lasse Midttun i *Morgenbladet* 28. september–4. oktober 2007 s. 35)

En biografi har et “iboende menneskesyn. Før var den bærende metafor i den norske biografi “den ene mot de mange”. Biografien fulgte her skjønnlitteraturen. For biografien betydde det at viljen ble sett som primær menneskelig drivkraft. Det var viljen som drev ham eller henne til dåd. Hvor sentral den individuelle viljen sto før, ser vi gjennom Halvdan Koht. Født 1863, død 1965: En stor historiker, men ikke minst en stor biograf, med flerbindsverkene om Ibsen og Johan Sverdrup, og tallrike andre i ettbinds format – pluss alle de omfangsrike, 40-50 sider biografier han skrev for førsteutgaven av Biografisk Leksikon. Alle viser hans tiltrekning mot viljen og viljens kraft. “Et bål av vilje”, skrev han om Martin Tranmæl; det ble senere tittel på en biografi om ham. “En manns retning er mindre bestemt av hvor han kommer fra enn hvor han vil hen”, som en av Kohts elever uttrykte det. I dag legger vi mindre vekt på den individuelle viljen. Vi tror vel egentlig ikke på den

som kilde til storverk. Vi legger større vekt på samspill mellom mennesker, på nettverk, familie og venner, derunder selvfølgelig våre erotiske forbindelser til andre. Vi legger kanskje større vekt på hvem vi er, enn hvor vi går hen.” (Hans Fredrik Dahl i *Dagbladet* 13. mai 2011 s. 60)

“Biografier skrives nå om alle, og av alle. Nest etter kriminallitteraturen fremstår biografien som det norske bokmarkedets kommersielle suksess-sjanger. [...] At biografien nyter en særlig rolle også i offentligheten, vises av at den så ofte fører til avis-oppslag og debatt. [...] De store oppslagene om Einar Førdes utenomekteskapelige forhold, som fulgte av de to biografiene om ham i høst [...], var nesten mer enn forleggerne kunne håpe på. Også i innhold fulgte de nyhetskriterienes prinsipielt uforutsigelige veier. Det virkelige gåtefulle ved Einar Førdes liv – at han med viten og vilje trådte ut av politikken bare 46 år gammel – ble i nyhetsbildet totalt overskygget av hans utenomekteskapelige forhold til den kreftsyke Gunn-Vigdis Olsen Hagen, og detaljer rundt hennes død og begravelse.” (Hans Fredrik Dahl i <http://2001-10.prosa.no/artikkel>; lesedato 16.09.11)

Teksten kan være skrevet som om den biograferte henvender seg eller “snakker” til leseren. Det kan brukes fornavn (“Per” i stedet for “Per Sivle”), dagboknotater kan gjengis som om det var personens tanker osv. Dette skaper intimitet. Framstillingen kan også ha et analyserende og forklarende forhold til personens livsløp, med vekt på det annerledes (hvorfor Hitler ble slik han ble). Biografien kan prøve å få fram hva som ble “meningen med livet” for en person. Den biograferte plasseres noen ganger inn i en tydelig rolle eller en stereotypi: den ensomme outsideren, utfordreren, sliteren, offeret eller lignende. Personen kan framstilles slik at hun/han representerer andre personer, f.eks. alle med fysisk utviklingshemming i Norge på 1960-tallet eller alle homofile i Norge på 1980-tallet.

Biografier med intime detaljer kan bli kontroversielle. I 2011 ble det publisert bilder av en naken Fridtjof Nansen i en bok om han. “- Vi biografer prøver å komme under huden på den vi skriver om. Det gjør vi sjelden, men når vi kan komme under klærne på Nansen, er det langt på vei, mener [biografiforfatteren Ivo] de Figueiredo. Etter hans syn er unnlåtelsessyndene blant de mest alvorlige av biografenes mange mulige synder. - En biograf har ikke råd til å være snerpete når det gjelder hva som er lov og ikke lov – han må prøve ut. Det er ikke bluferdighetsidealene fra Nansens generasjon som skal være styrende for hva vi finner historisk interessant, vi bør legge vårt syn til grunn, mener de Figueiredo. [...] [Carl Emil Vogt] tror ikke han er alene om å være redd for at et stempel i mediene skal feste seg på en bok eller en person, og mener mediedekningen [om nakenbildene] de siste dagene viser at frykten ikke var ubegrunnet. [...] - Jeg merker en veldig tendens blant debattanter når det kommer til slike saker, til at man legger tabloidenes grumsing til grunn for hva man selv skal mene, sier Ivo de Figueiredo. De Figueiredo mener en del biografer holder tilbake hvis de kommer over et seksuelt tema, av frykt for å bli assosiert med tabloidavisenes forsider. [...] - Hva avisene gjør, får være en mediedebatt. Vi som skriver biografier må heve oss

over det der, og skrive de biografiene vi finner det nødvendig å skrive, sier de Figueiredo.” (*Morgenbladet* 21.–27. oktober 2011 s. 24)

Professor Stephen J. Walton uttalte i forbindelse med bruken av Nansen-nakenbildene: “Jeg mener det grunnleggende biografiske spørsmålet til enhver tid er: Hvordan forholdt denne personen seg til det rådende normsynet i samtiden? Det er helt uinteressant å skrive at en person på 1700-tallet var det vi ville kalle en rasist – selvsagt mente mange på den tiden at svarte var mindreverdige. Men hvis en person i denne historiske situasjonen handler imot det rådende synet eller nyanserer det, som når den amerikanske presidenten Thomas Jeffersons elskerinne er en slave av blandingsrase, og i tillegg halvsøsteren til den avdøde konen hans, så blir det interessant [...] Du skal skille mellom spekulasjon og fakta, og være etterrettelig og redelig. Men når det gjelder dokumenterbar, saklig fundert kunnskap om livet til en person, mener jeg absolutt ikke at det finnes grenser, sier Walton. Her får han støtte av de Figueiredo, som også mener tiden etter hvert visker ut behovet for å verne om døde personers privatliv. - Jeg tenker at fortidens mennesker går opp i det store kollektivet. Det vil jeg også etter hvert, og du også, hvis vi blir så viktige at noen vil skrive om oss. Det er et syn jeg har på historien og samfunnet, og som jeg egentlig tror alle deler, hvis en går langt nok tilbake. Et bilde av en naken Napoleon tror jeg ikke ville støte noen i dag. Med tiden smuldrer både kjøtt og ben og personvern, sier de Figueiredo. [...] Bomann-Larsen har også selv tegnet Nansen uten en tråd, i tegneserien *Fridtjof & Hjalmar*, som sto på trykk i *Dagbladet* i 1986. - En avkledd polfarer foreviget i egen poserende regi glir helt naturlig inn i Fridtjof Nansens saga. Jeg savner bare isbjørnskinnet, skriver Bomann-Larsen i en e-post til *Morgenbladet*. Han mener nakenhet i seg selv verken er uverdigg eller krenkende, men at vurderingen av dette avhenger av bildene og den biografiske begrunnelsen for å publisere dem. - Om det skulle eksistere bilder av kong Haakon uten klær, er de garantert ikke tatt med selvutløser. Det er ikke tilfeldig hvem som tar nakenbilder av seg selv, og hvem som ikke gjør det. Nansen var stolt av kroppen sin. Ære være ham for det, avslutter Bomann-Larsen.” (*Morgenbladet* 21.–27. oktober 2011 s. 24-25)

Stephen J. Waltons *Ivar Aasens kropp* (1996) “var et sjangeroppgjør med den kronologiske biografien” (*Dagbladet* 16. juli 2013 s. 36).

I forbindelse med utgivelsen av hans *Henrik Wergeland: En biografi* (1994) uttalte Yngvar Ustvedt: “Mange forskere har sett det som sin oppgave å retusjere glansbildet Henrik Wergeland. Jeg vil heller tegne et bilde som er i overensstemmelse med det han virkelig var. Jeg gjør det ikke for å rive ham ned av sokkelen, men for å gjøre ham mer nær og sammensatt. Altfor mye av sannheten om den historiske Wergeland har vært bagatellisert og feid under teppet. Fra og med første biografi har en god del stoff som ikke har tjent til å bygge opp under myten Wergeland, vært underslått. [...] Jeg har gått på jakt i blant annet Riksarkivet. Her fant jeg hittil forseglede konvolutter. I håndskriftsamlingen på Universitetsbiblioteket har jeg blant annet brukt brev fra brødre og søstre og

opptegnelser fra faren Nicolai. Jeg har også funnet stoff fra samtiden, minner skrevet ned av venner og venninner i aviser og bygdebøker. Ifølge Ustvedt er det særlig om Wergelands tid som riksantikvar og hans eskapader som ranglebror at denne boken bringer nytt stoff til torvs.” (*Aftenposten* 30. oktober 1994 s. 17) I samme intervju uttalte Wergeland-forskeren Dagne Groven Myhren kritisk at det er “blitt på moten å kle dikterne splitter nakne. Jo større de var, jo mer nakne skal man kle dem”.

Biografisk stoff kan skrives på mange måter. Den greske historikeren Plutark skrev *Parallellbiografiene* som sammenlignende livsskildringer, og stilte sammen en greker og en romer: Theseus og Romulus, Aleksander den store og Julius Cæsar, Demosthenes og Cicero osv. Noen moderne bøker består av små biografier av en rekke personer, eventuelt svært mange. Den italienske maleren og arkitekten Giorgio Vasari ga på 1500-tallet ut en samling med mer enn 200 biografier, i et verk med tittelen *Livet til de mest fremragende malere, billedhuggere og arkitekter*. Oddgeir Bruasets *Fargerike romsdalingar* (1998) inneholder minibiografier av 25 mer eller mindre kjente personer som kommer fra Romsdals-området. Johan Hakelius' *Døde hvite menn* (2001) er en biografi-antologi om britiske eksentrikere på 1900-tallet. Noen artikkelsamlinger med ny forskning kan inneholde biografiske artikler. Det gjelder f.eks. Thaly Nilsson (red.): *Nytt lys på Aksel Sandemose* (1998), som inneholder rene biografiske undersøkelser i tillegg til litterære nærlesninger og tolkninger.

Framgangsmåten med “parallele liv” ble delvis brukt av Jean-Raymond Tournoux i *Pétain og de Gaulle* (1964), der de to politikerne settes opp som motsetninger til hverandre (Madelénat 1984 s. 34). “Den sammenlignende biografien blir en stadig mer populær sjanger. Nå tar historikeren Arthur Herman for seg to av 1900-tallets store ikoner i boken *Gandhi and Churchill: The Epic Rivalry That Destroyed an Empire and Forged Our Age*. De mest ihuga Churchill-entusiastene liker vanligvis ikke Gandhi, og motsatt, og denne boken fremstiller ganske riktig de to som rivaler på grunn av Churchills kamp for å bevare britisk herredømme over India.” (*Morgenbladet* 6.–12. juni 2008 s. 36)

“The literary form was pioneered by the Roman historians Plutarch, Tacitus, and Suetonius ([...] the earliest printed edition of *Vitae imperatorum* by Cornelius Nepos, a Roman writer of the 1st century B.C., courtesy of the Royal Library of Denmark). [...] English literary biography began with James Boswell’s *Life of Samuel Johnson*, published in 1791. Modern biographers tend to be objective in approach, but classical and medieval biographers often wrote to confirm a thesis or illustrate a moral principle. [“Biography” kan også gjelde] the branch of literature and history in which the lives of actual people are described and analyzed.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“Cornelius Nepos var del av et litterært miljø i Roma. Fra hans verk med biografier, *Store personligheter*, har vi bevart noen få kapitler – som nå er oversatt

til norsk. [...] Nepos' biografier er de eldste biografiene vi har bevart – vel å merke hvis vi godtar biografien som en separat sjanger fra historieskrivingen. I antikken ble sjangeren bare kalt “liv”, på latin *vita* og på gresk *bios* – *bio-grafi* er en senere konstruksjon. Nepos var slett ikke den første i antikken som skrev slike “liv” – men oversetter Per Pippin Aspaas nevner tesen om at Nepos kan ha vært den første som skrev levnetsskildringer ikke bare om diktere og filosofer, men også om politikere.” (*Morgenbladet* 31. august–6. september 2007 s. 41)

Den italiensk-franske middelalderforfatteren Christine de Pisan skrev en biografi om Karl 5. Den skotske juristen og forfatteren James Boswells biografi *The Life of Samuel Johnson* (1791) er den første veldokumenterte engelskspråklige biografi. Boka er dessuten litterært godt skrevet. Boswell vil vise både det enestående og det nødvendige ved forfatteren Samuel Johnson liv og karriere, som en slags rettfærdiggjøring (Demougin 1985 s. 206). *The Life of Samuel Johnson* er en “uordnet biografi” der stort og smått om en person samles for å vise en personlighet, en nyansert person med mange trekk (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 38).

Den engelske dikteren Robert Southey skrev biografien *The Life of Horatio, Lord Viscount Nelson* (1813), “itself a pre-Victorian work, is cautious about Lady Hamilton [Nelsons elskerinne], but tells us enough to make the nature of her relationship with Nelson clear to the most innocent reader, and yet the book became a classic of Victorian boys' literature. The work is interesting in another way for it shows explicitly that much of Nelson's greatness lay in a capacity for not doing what he was told: Nelson is in fact a very ambivalent subject for exemplary biography. He was, however, already a legend by the time the work was written and legends are entitled to a certain freedom of conduct. Where more ordinary mortals are concerned the commemorative impulse and the claims of fact do not mix so easily and the result, as often as not, was what Richard Altick has referred to as ‘studied discretion’ (*Lives and Letters*, New York, 1969, p. 15 i) when the Victorians approached the private details of public lives. The conditions under which the Victorian biographer worked bring to the forefront questions which have always been implicit in the form: what, if any, are the limits to be placed upon its tendency towards indecent as well as decent exposure of the privacy of the subject and, if limits are to be imposed, what effect does this have on the form itself? In attempting to define the boundaries of permissible revelation in Victorian biography it is important to remember firstly that the most obvious taboos were not the only ones, and secondly that the existence of these prohibited areas was part of wider assumptions about privacy which should not simply be seen in defensive terms. Sexual irregularities were obviously a subject for concealment, but so too were drunkenness, mental instability and skeletons in the cupboards of the extended family. Religious doubts were rarely the subject of discussion: ‘a friend's grave was no place for religious controversy’ wrote Froude by way of approval of Carlyle's *Lift of Sterling* [...] Furthermore all these aspects were subsumed by the

general and positively asserted belief that a man's relationship with his wife, his family and his God were not matters for public exposure." (Shelston 1977 s. 50)

“Siden [Elizabeth] Gaskells *The Life of Charlotte Brontë*, først utgitt i 1857, er det publisert en mengde bøker om Brontë-søstrene: Biografier, bøker om biografier, tekststudier, bøker om resepsjon og kulturhistorie – så å si alle har de også noe å si om Gaskell. Hun var den som skapte det Lucasta Miller i *The Brontë Myth* (2001) kaller *Brontëmania*, en vedvarende dyrking av alt som er forbundet med Brontë-søstrenes gjøren og laden. Og da er det først og fremst Charlotte og Emily det gjelder, de to som også har hatt størst litterær gjennomslagskraft med henholdsvis *Jane Eyre* og *Wuthering Heights*. Elizabeth Gaskell visste hvordan hun skulle utnytte anekdoter og myter, og hennes historier om Brontë-familien har fått leve lenge. *The Life of Charlotte Brontë* fanger da også leseren allerede i første linje: Fra åpningens nærmest filmatiske skildring, hvor hun zoomer inn på jernbanestasjonen i Keighley, deretter følger veien gjennom dalen opp til landsbyen Haworth med heden og åsene i horisonten, for så å reprodusere familiens gravstøtter på kirkegården, og frem til hun starter historien om Charlotte, er det åpenbart romanforfatteren Gaskell som utfolder seg. Kritikerne har med rette vist til feilvurderinger og skjønmalinger; Gaskell gjør Brontë-søstrene langt mer timide og tamme enn hva som åpenbart var tilfelle, og hun viderebringer rykter om broren Branwell som hun senere måtte dementere. Inntrykket av søstrene som føyelige engler i huset møtte for øvrig tidlig motbør, i *The Brontë Myth* siteres en tjenestepike som viste en besøkende rundt i huset kort etter Charlottes død i 1855, og hun forteller at de slett ikke var forsakte melankolikere, men tvert imot fulle av liv og humor. Det opprøret som kjennetegner hovedpersonen i *Jane Eyre*, og det faktum at romanen både beskriver utroskap, bigami og raseri, klandrer Gaskell Branwell for. De passasjene i *Jane Eyre* hun i sitt stille sinn finner grove og anstøtelige, forklares med Branwells erfaringer; han må bære skylden for fenomener som galskap og promiskuitet i romanen, uten at Gaskell tok seg bryet med å sjekke sine påstander nærmere. Dét forhindrer ikke at biografien fortsatt er vel verdt å lese. Den siterer utførlig fra Charlottes brev, og den avslører mye om tidens kvinneideal.” (litteraturprofessor Tone Selboe i *Morgenbladet* 9.–15. mars 2018 s. 30)

“At the conclusion of *The Life of Charlotte Brontë* [1857] Mrs Gaskell writes, ‘henceforward the sacred doors of home are closed upon her married life’. It was perhaps to Mrs Gaskell’s advantage as a biographer that Charlotte Brontë’s married life was so short. A similar discretion is deployed by Hallam Tennyson, whose *Memoir* of his father, published in 1897, tells us nothing of his relationship with Emily Sellwood, which endured for forty years. [...] The case is a telling one for it shows us that reticence was not simply a matter of concealing possible embarrassment: the happiest of marriages was entitled to its privacy. Stanley, in his *Life of Arnold*, in devoting a full chapter to Arnold’s domestic felicity, in fact tells us rather more than we usually learn about the family life of a Victorian public figure. Furthermore, in the case of Hallam Tennyson’s *Memoir*, it goes without

saying that we get only the slightest hints of such matters as the distressing circumstances of his father's early life, or the temperamental instability which he largely, but never completely, outgrew. The intimacy between author and subject which had previously made for authenticity had, as we have seen, become a more ambivalent quality; in Victorian commemorative biography the closer the family tie the more securely the curtain of discretion was likely to be drawn. [...] The question that we have to ask, therefore, is not so much what is the nature of the material which has been excluded, but whether that exclusion constricts the biographer to a point where it becomes impossible for him to practise his art." (Shelston 1977 s. 50-51)

“[W]e are conscious throughout Hallam Tennyson's *Memoir* that one of the most interesting of Victorian personalities is being hidden from us by familial circumspection. [...] Biography which is inspired by motives of commemoration and example inevitably involves the practitioner far more closely in the manipulation of his material. By its nature it embodies a preconceived attitude to its subject: the biographer will have clearly in his mind the image of the subject which he wishes to project. [...] In many cases this will imply obvious disadvantages: the inadequate biographer – and it must be remembered that most Victorian biographers were at best industrious amateurs – will simply act as a censor, omitting from his account those details of the subject's life which embarrass his pre-conceptions. Conversely, however, the biographer's commitment to a particular view of his subject can result in a shaping concept which will provide not only motive but artistic coherence for the completed work.” (Shelston 1977 s. 52)

Det finnes mange eksempler på svært omfattende biografier, som fyller en rekke tjukke bøker. Den britiske historikeren Martin Gilberts biografiske verk om Winston Churchill hadde i 2007 nådd opp i 8 bind pluss 15 såkalte kildebind. “Et tydelig trekk i biografens internasjonale utvikling de senere år, er at den er blitt så lang, så rent uhorvelig lang. Amerikanske presidenter får gjerne tre bind, store hærførere minst like mange. Kershaws *Hitler* teller 2000 meget tette sider, en tekstmasse som forleggeren må ha strevd intenst for å presse inn i to i stedet for tre eller fire bind. Den som slår de fleste rekorder, er kombinert politiker-hærfører *Winston Churchill*, med sine foreløpige 8 bind pluss 15 kildebind av Martin Gilbert, samt mengder av andre, mindre biografier.” (Hans Fredrik Dahl i <http://2001-10.prosa.no/artikkel.asp?ID=263>; lesedato 20.07.16)

Litteraturhistorikeren Heinz Willi Wittschier bruker “glorifikasjonsbiografer” om forfattere som skriver biografier for å skape beundring for og forherlige en person. (Wittschier 1993 s. 44) Den spanske 1400-tallsforfatteren Hernando del Pulgar ga ut en samling kortbiografier som var glorifiserende. Hver av de korte biografene følger samme skjema i framstillingen: opprinnelse, utseende, personlighet, utsagn, anekdoter (Wittschier 1993 s. 43-44). Særlig glorifikasjonsbiografier har en tendens til å romme mange lovprisende stemmer. Mike Nicol, Kate Parkin og Gail Behrmanns *Mandela: Et autorisert portrett* (på norsk 2006) inneholder, i tillegg til

forfatterens framstilling av Mandelas liv, personlige historier av statsledere og kulturpersonligheter som har møtt Mandela og har minner om møtet. I motsatt ende av det glorifiserende kan biografier handle om helt vanlige personer og om tapere.

Thor Viksveens *Jens Stoltenberg: Et portrett* (2011) ble oppfattet som en hyllest til den biograferte: “Hvem er egentlig Jens? Ifølge forfatteren er han noe i nærheten av en politisk Messias: “Morgenfrisk. Energisk. Smilende. Hyggelig som alltid.” Videre har han godt humør, mental ro, utstråler trivsel i rollen, oppfører seg ordentlig og vennlig, holder på entusiasmen og mobiliseringsstyrken – og utviser en enorm tålmodighet når det er nødvendig. Stoltenberg er dessuten en omsorgsperson, sjenerøs med ros, og kombinerer sin handlingsorientering med en sterk framtidsoptimisme. Med en slik panegyrisk innledning skaper Viksveen en dramaturgisk kurve som minst krever en korrupsjonsskandale hvis den skal holde på spenningen. Men Stoltenberg blir stående på pidestallen og man mister fort tillit til forfatterens kritiske distanse. [...] Når han i kapitlet om klima minner oss om at Stoltenbergs engasjement er basert på kvanta og ikke drevet fram av “moralisme rettet mot deg og meg”, at Stoltenberg er Norges statsminister og ikke leder av Norges Naturvernforbund, og at miljøkarakterboken viser bestått med svært god margin – ja, da blir det uutholdelig rettferdiggjørende.” (Åshild Mathisen i *Morgenbladet* 11.–17. november 2011 s. 40)

En biografi kan handle om personer som har deltatt i store historiske prosesser, uten som individer å spille noen betydelig rolle i prosessene. De er “historiens middelmådige helter” (et uttrykk hentet fra den ungarske filosofen litteraturforskeren György Lukács), enten de er “typiske hverdagsmennesker” eller spesielle skjebner. Også “tapere” kan få biografier, f.eks. frontkjemper under 2. verdenskrig. Simen Sætres *Hugo: En biografi* (2006) handler om en uteligger og heroinmisbruker i velstandsnorge. Noen biografier vil primært selge til mennesker som bor i et bestemt distrikt eller i en kommune. “Det har ofte stormet rundt ordføreren i Lørenskog, Åge Tovan. Han brenner for mangfold generelt og for innvandrere spesielt. Hans store visjon er å gi barn og unge de aller beste oppvekstmuligheter. Holdningen smitter over på politikere og kommuneadministrasjon. Redaktør Nina Hanssen har skrevet biografi om lagspilleren.” (*Aftenposten Byliv* 25. april 2013) Motsetningen til dette er kjendisbiografier om livet til internasjonalt kjente skuespillere, sangere, politikere osv.

“Takksigelsene til Simen Sætres Brageprisnominerte *Hugo: En biografi* inneholder en liste over forfatterens litterære inspirasjonskilder. Av de seks navnene som nevnes er [...] Alexander Masters. Den amerikanskfødte briten utkom vinteren 2005 med boken *Stuart: A Life Backwards*, som har gjort stor suksess i Storbritannia. At Simen Sætre nevner Masters på lik linje med de andre “inspirasjonskildene” er interessant. Å hevde at *Stuart: A Life Backwards* har inspirert forfatteren er det samme som å si at Big Brother Norge var inspirert av originalkonseptet i Nederland. Masters bok gir en utførlig journalistisk oppskrift på hvordan bygge opp en bok om en narkoman uteligger, et opplegg den begavede

Sætre følger til punkt og prikke: Man skriver en sorgmunter reportasje i historisk presens om en uteliggers kamp for å overleve. Samtidig legger man inn et biografisk element, der hovedpersonens fortid avsløres i spredte kapitler mellom rammehistorien, før man ender opp i barndommen, for å finne svaret på hvorfor det gikk så galt. *Stuart: A Life Backwards* er en konseptidé som ble plukket opp av en oppmerksom forlagsredaktør i J. M. Stenersens Forlag og framlagt Sætre. Det er ikke noe galt i å hente konsepter direkte fra utlandet – men man bør i klartekst opplyse om dette. Særlig til en norsk anmelderstand som har skrytt av det originale grepet Sætre gjør med å fortelle biografien baklengs. Men nok moralisering. Selv om de ytre rammene for Sætres prosjekt er nær identiske med *Stuart*, er *Hugo* blitt en annerledes bok. Mens Masters' prosjekt bekrefter våre fordommer mot narkomane, avkrefter Sætres dem. Hovedpersonen Stuart er et vandrende kriminologisk kasus; oppløst familiebakgrunn, seksuelt misbrukt, fanget i en runddans av spesialskoler, dop og ungdomsfengsler – en mann formet av omgivelsene til voldelig sosiopat. Mye av intensiteten i Masters bok skyldes dynamikken mellom den utagerende Stuart og den rappkjeftede forfatteren, som ikke nøler med å skjelle ut Stuart, eller uttrykke stor forståelse for politiets hardhendte behandling. Dette gjør boken til tider hysterisk morsom, og jeg mistenker at humoren skyldes at leseren får bekreftet sine mange fordommer. Sætre er en helt annen forfattertype, Hugo er en annen type narkoman og sammen står de godt til hverandre. Forfatterens knappe, nesten blyge prosa kler innholdet som formidles. Hugo er en kontemplativ bokorm som ikke kan skryte på seg noen spesielt ulykkelig barndom. Samtidig er Sætre flink til å bryte opp teksten med en rekke vittige formeksperimenter med røtter i nittitalistisk listemani, som ordliste fra Plata, salgslister fra apoteket eller guide til effektiv tiggning.” (Aslak Nore i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=113>; lesedato 09.12.09)

“Leon Dash’ *Rosa Lee* (1996) var blant de første biografiene om en marginal skikkelse – en narkoman, hiv-positiv åttebarnsmor av afroamerikansk opprinnelse med samme navn.” (Aslak Nore i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=113>; lesedato 09.12.09)

Hallgeir Opedals biografi *Magnus Carlsen: Smarte trekk* ble utgitt i 2011. “Som nummer én på den internasjonale sjakkrankinggen fortjener Magnus Carlsen utvilsomt en bok. Men hvordan skrive biografien til en tyveåring? Ikke er det mye levd liv å ta av [...] Opedal har løst dette på en klok måte i “Smarte trekk” ved å gi oss ikke bare Carlsens bakgrunn, men også sjakkens historie, samt innblikk i det lukkede sjakkmiljøet.” (*Dagbladet* 19. september 2011 s. 40)

Betegnelsen “biotrash” har blitt brukt om det at profesjonelle biografer mottar store summer for å skrive om kjendisers liv (litteraturprofessor Arne Melberg i *Universitas* 24. august 1994).

En biografi kan gi stemme til de “stemmeløse” og til grupper som har vært eller fortsatt er marginalisert i samfunnet. “Andre byoriginaler som har fått sin biografi

er tateren El Jucan. Alle som vokste opp i Oslo på 70- og 80-tallet har minst et minne om han der han agerer enten som gjøgler eller fakir. Hans tragedie er at han som barn ble plassert på Emma Hjorth uten å være åndssvak. Hans største feil er at han var født som tater.” (<http://kunder.rangnes.no/~oslobyaksjon/>; lesedato 07.05.13) “I 1993 kom boken til Olav Rune Ekeland Bastrup *El Jucan, asfaltens sønn*, som forteller om Einar Olsen og hans liv etter at han ble tatt av misjonen bare tre dager gammel. Denne type historier dukket stadig oftere opp som følge av at flere tatere stod frem med sine historier. Ifølge Eide og Aanesen økte interessen fra både forskere og media utover 1990-tallet. VG følger opp med en artikkel om Einar Olsen og hans bror som for 50 år siden ble tatt fra foreldrene og plassert på samme barnehjem uten å vite at de var brødre. Etter at nevnte bok kom ut kom de i kontakt med hverandre gjennom forfatter Bastrup.” (<https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/4145/69631507.pdf>; lesedato 07.05.13)

“Hva skal en stakkar gjøre for å bli et verdig biografiobjekt? Selv pleier jeg å anbefale to fremgangsmåter: 1. Gjør noe viktig, påvirk din tid. 2. Vær interessant, speil din tid. Det første er strevsomt å få til, men trøsten er at det andre gjerne følger av seg selv. Ikke overraskende skrives de fleste biografier om viktige mennesker som speiler sin tid. Derimot glemmer vi ofte at uviktige mennesker også kan være ypperlige tidsvitner, kanskje nettopp fordi de står friere enn de viktige menneskene, bundet som de er av ansvar og posisjoner. Den symptomatiske biografien er en undervurdert sjanger, og det er synd, for toerne, obskurantene, nedkomlingene, drømmerne og taperne har mye å tilføre vår forståelse av historien.” (Ivo de Figueiredo i *Morgenbladet* 25. april–1. mai 2014 s. 46)

Noen biografier handler om tapere som ble vinnere, eller mennesker som mot alle odds har klart seg relativt godt i livet. Representerer noe ut over sitt eget liv, f.eks. en lærdom for samfunnet. Dessuten kan lesere mobilisere egen viljestyrke og livsmot gjennom å lese om hvordan motgang kan overvinnes.

En biografi kan vise at det negative i personens liv kan utvikles av personen til å bli noe positivt, at svakhet gjennom personens vekst kan gå over til styrke (Madelénat 1984 s. 104). Begavelser kan bremses av omgivelsene, talenter hindres i utfoldelse – og dette får en tragisk dimensjon hvis ikke helten kan bryte seg fri, utfolde sitt potensial og realisere seg selv (Madelénat 1984 s. 197).

Stein Østbøs biografi *Deilig er jorden: Historien om tateren Elias Akselsen* (2004) fikk blandet kritikk. “Dagbladet var ikke særlig nådige med VG-kollega Stein Østbøs Elias Akselsen-biografi. Under overskriften “snufseprosa” ble Østbø av Espen Søbye kritisert for “å ha sluppet musikkjournalistens analytiske redskaper” og “satset på tørkerullen”. Adresseavisen var betydelig mer velvillig i sin dom, og mente at “Deilig er Jorden” er “en fortelling det er vel verdt å lese, for like mye som den skildrer et enkeltmenneskets Via Dolorosa, avslører den grufulle overgrep som skjedde med det offisielle Norges velsignelse.” [...] - Man kan aldri skrive et annet menneskes liv fullt ut, men jeg tror også at rene selvbiografier kan mistenkes

for å miste et eller annet gjennom hva personen selv velger å trekke frem fra sitt eget liv, svarer Stein Østbø. - Sannheten kan bli like fyllestgjørende gjennom bearbeidelse av en forfatter fra utsiden, som kan trekke ut enkelting og problematisere det videre. Elias og jeg havnet på et samarbeid, som forhåpentlig tar hensyn til begge deler, slik at et fyllestgjørende totalbilde av hans liv dukker opp. Elias gir på en måte “stemme til de stemmeløse”, men samtidig er det bare en – hans – stemme blant anslagsvis 4500 stemmeløse. Det finnes like mange oppfatninger av hvordan romanifolkets historie har artet seg som det finnes tattere. Derfor har jeg konsentrert meg rundt Elias' sin versjon gjennom å konsentrere kildeinnhentingene rundt hans nære familie.” (<http://www.ballade.no/nmi.nsf/doc/art2004111610422732354772>; lesedato 07.05.13)

Østbøs Akselsen-biografi har “i ettertid virvlet opp en del følelser blant norske tattere, nettopp på grunn av det de har vært gjennom. Noen tar Elias' historie som gjengs for absolutt alle tattere og nekter å bli knyttet til bokens elendighetsbeskrivelser, ettersom mange tattere tross alt har hatt et godt liv – vært bofaste hele livet, hatt jobber og aldri hatt problemer med barnevernet. Og selv om jeg presiserer i forordet at dette er Elias' personlige historie – ikke historien om hele folket – dukker altså denne typen reaksjoner opp. Det ser jeg i klar sammenheng med hvor vellykket norske myndigheters rasing av romanifolkets selvtilitt har vært. - Hva synes Akselsen selv om boken, og hvilket forhold har dere i dag? - Jeg synes Elias har vist et sjeldent vågemot når det gjelder å åpne for de aller mørkeste kapitlene i livet sitt. Han er den som til syvende og sist må stå for innholdet, for det han forteller. Det har gjort han vondt, men han har følt det nødvendig og har bare uttrykt begeistring for hvordan det til slutt ble. [...] Elias Akselsen snakker i boken om en “nisse” på lasset – en blanding av samvittighet og satanisk angst. [...] - “Nissen” er helt klart et uttrykk for de mørke sidene ved Elias. Den dårlige samvittigheten, lysten til å ruse seg, suget etter å gjøre ting han vet er gale, angsten og frykten for å bli tatt av prest, politi eller barnevern – alt dette er elementer som materialiserer seg gjennom den destruktive kraften som Elias kaller “nissen”. At nettopp “nissen” bidrar til å forsterke smerten i stemmen til Elias, er jeg ikke i tvil om.” (<http://www.ballade.no/nmi.nsf/doc/art2004111610422732354772>; lesedato 07.05.13)

Fra 1715 ble *The Annals of Newgate* utgitt, med korte biografier over de kriminelle i Newgate-fengselet i London (Molho og Reille 1968 s. cxxx). “The Annals of Newgate, or the Malefactors Register, was prepared at the request of His Majesty's government by the Newgate chaplain and was immensely popular with the masses. This beautifully illustrated first edition [av bind 2-3, utgitt 1776] of true crime reports has significant historical and cultural importance (the story of Sweeney Todd is also taken from this collection)” (<http://www.bookgallery.co.il/>; lesedato 22.03.12).

Sensasjonelle biografiske framstillinger har siden 1700-tallet vært godt salgbart. Den tyske bestselgerforfatteren Christian Heinrich Spiess' *Selvmorderes biografier*

(1785-89; 4 bind) og *Sinnsykes biografier* (1795-96; også i 4 bind) er eksempler (Plaul 1981 s. 466).

Den italienske renessansehumanisten Giannozzo Manetti skrev i første halvdel av 1400-tallet biografier om blant andre Sokrates, Seneca, Dante, Boccaccio og Petrarca (Wittschier 1985 s. 65). Manetti skrev også en bok om menneskets verdighet (1985 s. 66). I biografien *Castruccio Castracani fra Luccas liv* (1520) prøver Niccolò Machiavelli å vise en personlighets hardnakkede kamp med sin skjebne (Wittschier 1985 s. 90).

“I nyere tid er ingen så hyppig biografert som Den andre verdenskrigs hovedaktører Churchill (30-40 større biografier), Hitler (minst 30) og Stalin (20). Blant amerikanske presidenter slår ingen John F. Kennedy.” (*Dagbladet* 13. mai 2011 s. 61) Alf G. Andersen og Hans-Erik Hansens *500 som preget Norge: Norske kvinner og menn i det 20. århundre* (1999) inneholder biografier over 500 personer, og mange av dem er det skrevet egne biografier om.

Blant tidlige eksempler på biografier om fiktive personer er den sveitsiske forfatteren Jeremias Gotthelfs *Bondespeil eller Jeremias Gotthelfs livshistorie: Skrevet av han selv* (1837) (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 188). (Gotthelf het egentlig Albert Bitzius, men brukte Jeremias Gotthelf som psevdonym.) William S. Baring-Gould skrev en fullstendig “biografi” (romanbiografi) om den britiske forfatteren Arthur Conan Doyles oppdiktete detektiv Sherlock Holmes, der Baring-Gould tar med alt det som doktor Watson har “utelatt” om Holmes’ liv (Oudin 1997 s. 71). Tittelen er *Sherlock Holmes of Baker Street: A Life of the World’s First Consulting Detective* (1962). Den spanske forfatteren Pío Baroja y Nessi skrev en lang rekke romaner, blant annet flere trilogier. Han skrev en romansyklus om den oppdiktete personen Eugenio de Aviraneta, og inkluderte en “biografi” om den samme personen i romansyklusen. Biografien *Aviraneta eller en konspiratørs liv* ble publisert i 1931 (Wittschier 1993 s. 251-252). C. Northcote Parkinsons *The Life and Times of Horatio Hornblower* (1970) er basert på ikke-eksisterende “dokumenter” og fungerer som en parodi på visse typer biografier. Hornblower er hovedpersonen i britten C. S. Foresters sjøromaner.

Den fransk-britiske forfatteren og historikeren Hillaire Belloc’s *Danton: A Study* (1899) og *Marie-Antoinette* (1910) forteller om hendelser som ikke stemmer med den historiske virkeligheten og vektlegger det emosjonelle og sensasjonelle, men begge bøkene ble svært populære (Madelénat 1984 s. 60).

“There are indeed a whole class of works constructed entirely on the hypothetical basis – books like Michael Foot’s *The Pen and the Sword* which deals with the political career of Swift, and Irving Stone’s popular accounts of Van Gogh, *Lust for Life*, and Michaelangelo, *The Agony and the Ecstasy*. These are effectively a separate form, however, closer in many ways to the historical novel than to

biography as such, and there are obvious dangers in deploying their techniques in the service of a more serious biographical purpose.” (Shelston 1977 s. 73)

“En ny dansk bok forteller om livene til folk som bare fins i bøker. *Den store karakterbog. 151 portrætter af fiktive personer* av redaktørene Anne-Marie Mai og Erik Skyum-Nielsen tar for seg blant annet Lady Macbeth, Erasmus Montanus og Pippi Langstrømpe. De finner også plass til Ibsens Nora. [...] selv om ideen om å skrive ubiografiske biografier ikke er ny, er det en fornøyelse å lese dem likevel.” (*Morgenbladet* 25.–31. januar 2013 s. 39)

Biografier kan også være rene falsum. Forfatteren Clifford Irving havnet i fengsel for sin forfalskede biografi om milliardæren og Hollywood-legenden Howard Huges.

Det finnes konvensjoner og sjangerkontrakter for hva som “bør” være med i en biografi. Historikeren Hans Fredrik Dahl hevdet følgende i 2007: “Slektsbakgrunn tilbake til besteforeldrene hører med, deretter objektets [dvs. den personen biografien handler om] oppvekst og modningsår, så livets fulle blomst – her kommer vedkommendes hovedinnsats – fulgt av tilbaketrekning (“fra de senere år”), til sist sykdom, ensomhet og død (om den biograferte har rukket å tre inn i siste fase.)” (Dahl i *Dagbladet* 2. desember 2007 s. 32)

Biografisjangerens spede begynnelse er epitafen, dvs. ord som minnes en død person, ofte skrevet på en gravstein (Madelénat 1984 s. 21). Ottar Grepstad gjør oppmerksom på at mange sjangrer kan kalles biografiske: “Den individorienterte biografien femner frå gravskrift og dødsannonse til fleirbandsverk, frå leksikonartikkel til biografisk roman, frå hagiografi til satire.” (Grepstad 1997 s. 515)

Franskmannen Louis Gabriel Michauds *Universell biografi* (1811-62, i 85 bind og supplementsbind) er et fransk verk (leksikon) som består av en stor mengde biografiske tekster. Det samme gjelder det britiske oppslagsverket *Dictionary of National Biography* (1885-1910) av Leslie Stephen og Sidney Lee (Madelénat 1984 s. 59).

Biografier deles ofte inn i forfatterbiografi, kunstnerbiografi, politikerbiografi, kongebiografi, artistbiografi osv. Selvbiografi er en undersjanger av biografi. En annen undersjanger av biografien er dokumentarbiografien. Et eksempel på denne sjangeren er Dagfinn Grønsetts *Anna i ødemarka* (1972), den første av flere bøker av Grønset om gamle, glemte slitere og hverdagshelter. En portrettbok kan oppfattes som å tilhøre en undersjanger av biografi. Det er en biografisk orientert bok om en levende person (levende da boka ble skrevet), vanligvis basert på intervjuer med denne personen. I en portrettbok blir det lagt stor vekt på personens liv nå og mindre på personens fortid. En slik bok er altså vanligvis mer fokusert på nåtiden/samtiden enn på hele livsløpet. Et eksempel er Siba Shakibs *Der Gud*

gråter: *En afghansk kvinnes mot og livskamp i en brennende region* (på norsk 2003). Jean-Paul Sartres *Familiens idiot* (1971-72) er en filosofisk biografi om den franske forfatteren Gustave Flaubert.

“Det var å håpe at vi gjennom politikerbiografier endelig skulle høre dem snakke uten avbrudd, for å forstå noe mer politikk kanskje, og for å se hva de folkevalgte er laget av. For slik er det jo blitt at de politiske debattene er så forutsigbart koreograferte at man i stedet lengter etter den gode monolog. Likevel leses ikke biografiene av andre enn de sykelig interesserte. [...] hva mon Dagfinn Høybråten avslører i boken *Drivkraft*, eller Kristin Halvorsen i *Gjennomslag* [...] Men til avisen Vårt Land forklarte Høybråten at han unnlater å skrive om personstrider fordi hendelsene er så nære i tid “at de ikke er historie ennå”. Personstrid er som regel uttrykk for politisk strid, så om man ikke går inn på dem, hvorfor da skrive bok?” (*Morgenbladet* 26. oktober–1. november 2012 s. 2)

“[P]olitiikerbiografier er fulle av politikerens holdninger og meninger, hvordan vedkommende fikk dem, hvem som influerte dem, hvordan han eller hun ga uttrykk for dem og kjempet for dem.” (*Morgenbladet* 8.–14. juni 2012 s. 36)

“Norge er et land der de som rekrutteres til politikerbransjen hovedsaklig er svake mennesker med anonym personlighet, som er fremmede for reell maktkamp, og som følgelig forblir maktesløse. Likevel har nordmenn en forunderlig stor interesse for politikerbiografier. Eller “interesse” – hvem vet om de blir lest. Men *selger*, det gjør de.” (Espen Grønlie i *Morgenbladet* 31. august–6. september 2007 s. 41)

“In 1824, Eaton published a revised “Life of Jackson,” founding a genre, the campaign biography. At its heart lies a single, telling anecdote. In 1781, when Jackson was fourteen and fighting in the American Revolution, he was captured. A British officer, whose boots had got muddy, ordered the boy to clean them: Jackson refused, and the officer beat him, badly, with a sword. All his life, he bore the scars. Andrew Jackson would not kneel before a tyrant. Since 1824, no Presidential election year has passed without a campaign biography, printed about the time a candidate is nominated, chiefly for the purpose of getting him elected. (Although, since Reagan’s “A New Beginning,” in 1984, the campaign biography, as book, has been supplanted somewhat by the campaign film, screened at the nominating Convention.) [...] From Eaton’s Jackson, it’s more or less a straight line, right through Harrison, Garfield, Eisenhower, Reagan, and Clinton, all the way to Kaylene Johnson’s “Sarah: How a Hockey Mom Turned the Political Establishment Upside Down” [...]. Jackson wouldn’t polish those boots. Nixon learned how to be a good Vice-President by warming the bench during college football games. Palin forged bipartisan political alliances in step-aerobics class. Parties rise and fall. Wars begin and end. The world turns. But American campaign biographies still follow a script written nearly two centuries ago. East of piffle and west of hokum, the Boy from Hope always grows up to be the Man of the People. [...] John Eaton’s “Life of Jackson” established the genre of the campaign

biography; almost every one published since varies only in detail.” (Jill Lepore i <http://www.newyorker.com/magazine/2008/10/20/bound-for-glory>; lesedato 19.07.16)

I en såkalt vitenskapsbiografi “vil typisk en vitenskapsmann eller -kvinnes liv og arbeid kombineres med en populær innføring i det fagfeltet vedkommende arbeidet med.” (*Morgenbladet* 4.–10. juli 2008 s. 34)

En spesiell undersjanger av biografien er kollektivbiografien (“prosografi”, også kalt “gruppebiografi”). I stedet for å organisere stoffet rundt en eller flere enkeltskjebner og deres individuelle livshistorier, skildrer en kollektivbiografi en gruppe personer, f.eks. et arbeids- eller bofellesskap, en motstandsgruppe, en terrororganisasjon, et journalistmiljø, en popgruppe, et fotball-lag e.l. Det kan være slektskap som binder personene sammen. For at det skal være en biografisk tekst må den handle om personenes liv (deres enkelte liv og deres sosiale samspill med hverandre), ikke om f.eks. musikken eller spillestilen. Tidsavgrensningen kan være fra gruppa dannes til den oppløses, men gjerne med tråder til tiden før og etter. Et eksempel er Alfred Fidjestøls *Fra Asker til Eden* (2014), om Hulda og Arne Garborg, Marta Steinsvik, Rasmus Løland og flere.

En kollektivbiografi er et verk “in one or more volumes containing separate accounts of the lives of two or more individuals who lived within a specific time period, distinguished themselves in the same field or activity, or have some other characteristic in common (example: *Ordinary Women, Extraordinary Lives: Women in American History* edited by Kriste Lindenmeyer). Written by one or more biographers, the essays in a collective biography are usually longer than the entries in a biographical dictionary and may include a biobibliography or list of references for further reading.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Erik Rudengs bok *Konsulens døtre* (2016) “benytter betegnelsen “kollektivbiografi” eller “gruppeportrett” ” (*Morgenbladet* 13.–19. januar 2017 s. 56).

Et biografisk leksikon er et “single-volume reference work or set of reference books containing biographical essays about the lives of actual people, sometimes limited to biographees who are deceased. Biographical dictionaries may be general (example: Webster’s Biographical Dictionary), subject-specific (Biographical Dictionary of the History of Technology), or limited to persons of a specific nationality (American National Biography), race (Contemporary Black Biography), field or profession (International Dictionary of Anthropologists), or period or gender (Biographical Dictionary of Ancient Greek and Roman Women). Some are published serially (Current Biography Yearbook). Compare with collective biography.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

I kunstnerbiografier skildres det ikke sjelden hvilke oppofrelser som måtte gjøres, og hvordan “alt” annet i livet måtte vike for kunsten. Det egoistiske oppveies og rettfærdiggjøres av det kunstneren presterte innen sin kunstart. De beundringsverdige verkene som produseres, fungerer som en tilgivelse for menneskelig svikt.

Johanne K. Servoll ga i 2020 ut *Vibeke Løkkeberg: En kunstnerbiografi*. “Få kulturarbeidere har vel måtte tåle så mye strid som henne, og medieklippene om henne er mange. Servoll siterer flittig fra dem, det være seg anmeldelser, skandaleoppslag eller intervjuer [...] Det skaper etter hvert en slagside for biografien som sådan. For når Servoll ganske tydelig posisjonerer seg mot mesteparten av de negative oppslagene, går det dermed veldig mye krefter med på å forsvare og bygge opp under Løkkeberg. Det er et kleint utgangspunkt for en kunstnerbiografi. Og paradoksalt nok bidrar det til å fortsatt gi dagspressen definisjonsmakten, når historien om Løkkeberg blir fortalt i opposisjon til presseoppslagene. Her i biografien var det jo en gylden mulighet til å bringe inn andre blikk på Løkkebergs kunstneriske virke? [...] Løkkeberg lever jo ennå. Servoll har gjort en rekke intervjuer med henne, og har siden latt henne lese gjennom manus. Og kanskje har det bidratt til vel mye ærbødighet overfor biografisens subjekt.” (Siri Lindstad i *Forskerforum* nr. 2 i 2020 s. 34)

“[H]vordan passer bildet av denne umodne kunstneren sammen med genidyrkingen som Egeland ellers mener biografien fremdeles lider under? Stephen Walton gir ett svar i sin bok *Skaff deg eit liv* (2007): At bildet av kunstneren som det uansvarlige barnet – litt mindre skikket for dagliglivet enn oss, men også så mye mer spesiell – er en konservativ myte som skal holde oss hverdagsmennesker fornøyde med det vi har. De store kunstnere fikk kanskje sin frihet, men biografisens moral er ifølge Walton alltid den samme: Han betalte! Hun betalte! De måtte alle betale prisen! [...] Det litterære beskrives i minkende grad som et kall og i økende grad som en karriere. Biografen opererer fortsatt som detektiv, men leter nå oftere etter den egentlige strategien framfor den egentlige kjernepersonligheten. Vi er på vei fra et inderlig-psykologisk drama til en type strategisk-psykologisk drama: en detektiv-jakt der gåten har beveget seg fra det autentiske til det inautentiske selv. [...] Hver biografi speiler sin tid, og i våre nyeste biografier ser vi spor av tidens interesse for personligheten som image og omdømme, for signaleffekter og historiefortelling som myte- og merkevarebygging.” (Ane Farsethås i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=378>; lesedato 09.12.09)

Astrid Sæthers *Suzannah: Fru Ibsen* (2008) “inngår i en sjanger jeg vil kalle for kunstnerkonebiografier. De fokuserer på kvinnens betydning for ektemannens bragder, uten at disse bragdene overskygger fremstillingen av kvinnen. Dette krever at man balanserer mellom å skrive om kvinnenens liv løsrevet fra mennenes liv, og om kvinnenens betydning for mennenes verk. Det er en krevende sjanger, og det er nærmest umulig å lykkes helt med den. Likevel er det viktig at den finnes, fordi vanskelighetene med å skrive om kunstnerkoner gjenspeiler kunstnerkonenes egen vanskelige situasjon. Hvordan skulle en intelligent og sterk kvinne som Suzannah

Ibsen forholde seg til at hun var gift med en verdensberømt dramatiker? Skulle hun være stolt over å kunne oppdage at hun bidro til Ibsens mesterverk? Eller skulle hun bli bitter, fordi hun aldri fikk ære for å ha bidratt til hans kunst – “på sitt stille vis”, slik Sæther skriver?” (Christine Hamm i *Morgenbladet* 7.–13. mars 2008 s. 36) “I 1990’erne var under 10 % af alle seriøse biografier, udgivet i Europa eller USA skrevet af kvindelige biografer, mens under 5 % af samme slags havde kvinder som hovedpersoner.” (Birgitte Possing i *Bokvennen* nr. 3 i 2008 s. 39)

Skrivestilen i biografier kan være svært forskjellig. Børre Qvammes *Halfdan Kjerulf og hans tid* (1998) ble av forlaget omtalt som en kåserende biografi. Et eksempel på en tittel som markerer seg som en biografi-hybrid, er Espen Stuelands *Aero: Et biografisk essay om Alberto Giacometti* (1998). Det er ikke uvanlig at biografier krysser over i essayistikk. I Ketil Bjørnstads biografi *Drømmemesteren Bendik Riis: En livshistorie* (2011) kritiserer forfatteren “biografer som først og fremst skal være kritiske, dette er bare noe de sier for å framheve seg selv, hevder Bjørnstad. Slike typer skal bare vise at de står på et enda høyere nivå enn Munch, Hamsun og Mykle. [...] Den empiriske biografien kritiseres som en “møkkasjanger”.” (Espen Søybye i *Dagbladet* 13. oktober 2011 s. 60)

Det går an å leke med biografisjangeren. Virginia Woolfs *Flush: A Biography* (1933) er en “biografi” over den engelske 1800-tallslyrikeren Elizabeth Barrett Brownings hund, en cocker spaniel. Den ungarske dikteren Thomas Kabdebo lagde i 1987 [årstallet er usikkert] teksten “Biography in 100 words”. Det er en tegning av en mann med svært store føtter, og der tegningen består av ord. Ordene danner en kort biografi: “Born on a pl/anet call/ed eart/h in a small country” etc. (Gross 1994 s. 75) (/ markerer hvor Kabdebo deler ordene i tekstbildet.)

Forfattere har valgt å skrive det de kaller “biografier” om “en dyreart, et tre, et område eller en nasjon, eller til og med en planet eller universet, for å markere både inndelingen i perioder (med ungdom, modenhet og nedgang), personlighet og en uunngåelig utvikling i tid” (Madelénat 1984 s. 18).

Franskmannen Pierre Audiat ga i 1926 ut *Det litterære verkets biografi* (Madelénat 1984 s. 18). I Peter Ackroyds *London: The Biography* (2000) blir London gjennomgående framstilt som en enorm levende organisme. Jo Stein Moen og Trond Giskes *Utøya: En biografi* (2012) handler om øya der massedrapene 22. juli 2011 fant sted. Slike bøker har blitt kalt psevdobiografier. Sjangerbetegnelsen biografi brukes da f.eks. om annet enn et menneskes liv.

A. E. Haydons bok *Biography of the Gods* (1967) beskriver sentrale guddommer i de store verdensreligionene. Amerikaneren Michael Lewis’ bok *The Big Short: Inside the Doomsday Machine* (2010) ble kalt en “finanskrisebiografi” (*Dagbladet* 5. juni 2010 s. 68-69; uten hermetegn). Mark Kurlansky har utgitt *Torsk: En biografi om fisken som forandret verden* (1997, på norsk 2000). Christy Campbells *Mini: An Intimate Biography* (2009) handler om bilmodellen Morris Mini. Atle

Næss og Bjørn Fougner ga i 2011 ut *Nidarosdomen: En biografi om Norges nasjonalmonument og menneskene som bygde det*. Den britiske historikeren Simon Sebag Montefiores *Jerusalem: Biografien* kom på norsk i 2011. Briten Philip Ball skrev den populærvitenskapelige *H₂O: A Biography of Water* (1999), Alberto Manguel skrev *Homer's Iliad and Odyssey: A Biography* (2008). I den indisk-amerikanske legen Siddhartha Mukherjees bok *Keiseren over alle sykdommer: Kreftens biografi* (på norsk 2013) “leder doktor Mukherjee leseren gjennom kreftens biografi. Betegnelsen har han valgt fordi boken er “et forsøk på å gå inn i sinnet til denne udødelige sykdommen, på å forstå den som personlighet og avmystifisere måten den oppfører seg på”.” (*Morgenbladet* 3.–9. mai 2013 s. 20) Biologen Dag O. Hessen ga i 2015 ut *C. Karbon: En uautorisert biografi*. I 2019 kom Lars Kvammes *Laks: En biografi*. Et annet eksempel på at “biografi” brukes i betydningen “hele historien om” er Karen Armstrongs *The Bible: A Biography* (2007).

Kaj Skagen ga i 2018 ut *Norge, vårt Norge: Et lands biografi*. “Norgesfortellingen er ingen fullstendig biografi, men samler seg omkring helt bestemte fysiologiske prosesser i nasjonens kropp.” (*Morgenbladet* 23. mars–5. april 2018 s. 58)

Den skotsk-kanadiske forfatteren Ernest Thompson Seton skrev bøkene *The Biography of a Grizzly* (1900) og *Biography of an Arctic Fox* (1937). Johans Harstads bok *Blissard* (2012) handler om det norske rockebandet Motorpsychos “femte studioalbum, utgitt i 1996. [...] Det som gjør boken til noe mer enn en vanlig rockebiografi er likevel den vanvittige fotnotesamlingen i siste del. [...] Boken bærer litt preg av å være en ubestemt hybrid av bandbiografi og platebiografi” (*Morgenbladet* 30. november–6. desember 2012 s. 51).

Alfred Fidjestøls *Nesten menneske: Biografien om Julius* (2017) har en sjimpanse som hovedperson. “Sjimpansen Julius fekk ein vond start på livet. Avvist av mora og med ein valdeleg far måtte han flytte inn hos to menneskefamiliar. Gjennom TV blei Julius ein norsk A-kjendis på 80- og 90-talet. Men han sleit med å finne plassen sin i flokken. I dag lever Julius som alfasjimpanse og tobarnsfar. Han er framleis Noregs mest kjende dyr. Som første dyr i Noreg får no Julius sin eigen biografi. Ved hjelp av internasjonal sjimpanseforskning prøver Fidjestøl å finne ut kva som går føre seg i hovudet på ein sjimpanse som Julius. Det har blitt ei fascinerande og tankevekkjande historie, om det evige spelet om status og makt, om kjærleikslengt og sex, om einsemd, død og sorg. Gjennom forteljinga om livet til Julius får vi eit unikt innblikk i kva det vil seie å vere nesten menneske.” (<https://samlaget.no/products/nesten-menneske-biografien-om-julius>; lesedato 30.01.18)

“I forordet til sin biografi om Julius (født 1979), *Nesten menneske*, skriver Alfred Fidjestøl at det ikke er noen prinsipiell forskjell mellom å portrettere en historisk person og en sjimpanse. De er begge fratatt muligheten til å gjøre rede for seg selv, og fortellingen deres er kun tilgjengelig gjennom annenhånds kilder og etterlatt materiale. I likhet med statsmenn, skuespillere og berømte oppfinnere er Julius

dessuten innspunnet i historiske og sosiale kontekster som griper langt inn i det enkelte livsløp og bidrar til å forme den individuelle skjebnen for hver og en av oss. [...] I strømmen av Julius-utgivelser er Fidjestøls bok det første forsøket på å heve sjimpanselivet opp på fullblods biografinivå – med 300 fotnoter og en omfattende litteraturliste. [...] Julius fremstår i stedet som et hybridprodukt mellom kjærlig entusiasme, forfeilede ambisjoner og improvisert problemløsning. Her minner han ganske mye om en mistilpasset ungdom – en nær slektning som har havnet på skråplanet og som omgivelsene etter beste evne forsøker å hjelpe tilbake i folden. Slik sett er fortellingen om Julius også fortellingen om en av oss.” (*Morgenbladet* 1.–7. september 2017 s. 48-49)

Den engelske forfatteren William Somerset Maugham ga ut romanen *Cakes and Ale: Or, The Skeleton in the Cupboard* i 1930. I denne romanen “[t]he novelist Edward Driffield is lauded for the unsentimental realism with which he portrays working class and rural life. When he dies, a talentless but successful younger writer, Alroy Kear, is asked by Driffield’s second wife to write a sanitized biography of his life. Kear is a relentless self-promoter whose ambition is drily mocked by William Ashenden, the first-person narrator. Ashenden refuses to countenance Kear’s proposal to write a biography with all the objectionable details left out. At stake here are questions about literary value, the marketing of authors, modern advertising, the cult of the public personality, and the transient nature of literary reputations. *Cakes and Ale* includes all the salacious details that Kear is intent on excluding from his projected biography. The result is a warts-and-all account of Driffield’s life.” (Boxall 2006 s. 346)

Åse Kristine Tveit (2000) avslutter en artikkel om biografisjangeren med å presentere tre forskjellige biografi-lesere som hun har intervjuet. Som en oppsummering om leser A, B og C og deres forhold til sjangeren, skriver hun: “Vi ser at de tre leserne legger temmelig forskjellige kriterier til grunn ved valg av biografiene de vil lese. Mens A vil ha noe anekdotisk og velskrevet, først og fremst til hyggelesning, ønsker B en vel oppbygget bok om et fullstendig livsløp, og vil gjerne ha økte kunnskaper ut av lesingen. C velger biografier som kan bidra til å gi henne indre styrke. Biografiene kan i disse tre tilfellene sies å ha en henholdsvis underholdende, informativ og terapeutisk funksjon. Ingen av disse tre leserne eller lesemåtene synes å være ute etter det sensasjonelle, etter privatlivets avsløringer [...]. Men man kan naturligvis ikke se bort fra at de tre leserne har følt skadefryd eller glede ved pikanterier i biografiene, uten å ta dette fram i en intervjusituasjon. Nyttelse og nytte kan se ut til å være de to viktigste sidene ved biografiesing for de tre leserne. Anvender vi Møller Kristensens tre akseptformer, kan Leser A sies å representere en diversiv lesemåte, siden han vektlegger hyggeaspektet mer enn nytteaspektet. Både B og C sine akseptformer ser ut til å være av mer formativ karakter, idet de begge er opptatt av at lesningen skal tilføre dem noe nytt, enten i form av ren kunnskap eller at man, som hos C, får inspirasjon til å forandre sitt eget liv. Samtidig kan Cs valg av bøker utfra sitt kriterium “mennesker som tør noe, særlig kvinner” si noe om at C forventer bestemte elementer i biografiene. Hennes

ønske om å lese om dette, og gleden ved å få ønsket oppfylt, beskriver en konformativ lesning, der hun får bekreftet og styrket sine egne holdninger.”

Den engelske forfatteren Julian Barnes' roman *Flaubert's Parrot* (1984) inneholder blant mye annet tre biografiske tekster om Flaubert – én hyllende, én kritisk og én relativt objektiv.

Øystein Hide redigerte i 2005 boka *Erfaring og forståelse: Biografi som teori og praksis*, som har en filosofisk innfallsvinkel til biografisjangeren. Forfatterne spør bl.a. om og hvordan biografiske fremstillinger kan bidra til forståelse av det allmenmenneskelige og hva som er det gode liv, og hva som er riktig og galt. Det er både noe individuelt og allment ved enhver person; det holistiske og det unike er som yin og yang (Madelénat 1984 s. 74).

Psykiaterne Torgeir Husby og Synne Sørheim la i 2011 fram en erklæring om masseorderen Anders Behring Breivik, med tittelen *Rettspsykiatrisk erklæring avgitt 29.11.11. til Oslo tingrett i henhold til oppnevning av 28.07011*.

“Erklæringer [av denne typen] skal ifølge retningslinjene behandle familiebakgrunn, barndom, skolegang, militærtjeneste, utdanning/arbeidsliv, seksualitet og samliv, somatisk sykehistorie, psykiatrisk sykehistorie, bruk av alkohol, medikamenter, narkotika, tidligere kriminalitet, observandens fremstilling til den sakkyndige om den aktuelle saken, observandens vurdering av sin egen personlighet, status presens, også somatisk. Av dette framgår det at en erklæring også er et biografisk arbeid, der hovedvekten ligger på familie, utdanning og helse.” (Espen Søybye i *Morgenbladet* 9.–15. desember 2011 s. 34-35)

“Aksjemegleren, kunstsamleren og forfatteren Rolf E. Stenersen spurte da han var i tyveårsalderen om ikke Edvard Munch kunne male hans portrett. Munch, som også var en portrettmaler av rang, mente Stenersen var litt ung. Kom igjen når De har fått karakter, skal han ha sagt. Sverre M. Nyrønning har hatt det lettere, han finner Petter Northugs karaktertrekk så å si ferdig utviklet fra et par episoder da skiløperen var under fem år gammel.” (*Morgenbladet* 26. september–2. oktober 2014 s. 51) Nyrønning's biografi har tittelen *Northug: En familiehistorie* (2014).

Karin Sveens bok *Klassereise: Et livshistorisk essay* (2000) handler om hvordan tilgangen til høyere utdanning endret forfatterens liv. “I *Klassereise* forholder Sveen seg på en gang biografisk, filosofisk og samfunnsanalytisk til sitt tema, og tar leseren med på en reise gjennom ulike former for stedsopplevelse såvel som ulike former for språk. I 2008 kåret *Dagbladet* *Klassereise* til en av de 25 viktigste sakprosabøkene utgitt i Norge etter 2. verdenskrig. [...] Boken kan få noen hver til å nøste opp og revurdere sine livshistorier frem til den vi er i dag. [...] Den sosiale usikkerhetens vesen har ikke vært mye beskrevet tidligere, og Sveens mentale hjemløshet er klokt og modig skildret. [...] Med denne boka har hun ikke bare skrevet seg ut av sin egen forvirring, men også inn i den felles samtalen om hvem

vi er og hvor vi kommer fra og hvorfor det er blitt som det er blitt i det nye Norge.” (<http://oktober.no/>; lesedato 24.04.12)

Tyskeren Kai Schlüter ga ut en bok om forfatteren Günter Grass, med tittelen *Günter Grass i sikte: Stasi-dokumentene* (2010). Den vesttyske forfatteren Grass ble spionert på av det østtyske hemmelige politiet Stasi, og sakspapirene gir et både detaljert og fordreid bilde av forfatteren.

“Mennesket og myten”

Biografier kan sikte mot å være avslørende (og detroniserende). Tehmina Durrani var en pakistansk kvinne som i 1991 ga ut boka *My Feudal Lord*. Den handler om hennes samliv med en av Pakistans mektigste politikere, Ghulam Mustafa Khar. “Mens resten av Pakistan kjente ham som en karismatisk forkjemper for demokrati møtte Durrani en helt annen side: en ektemann med et voldsomt kontrollbehov og sykkelig sjalusi. Hans voldsutøvelse mot henne blir beskrevet i detalj i boken, noe som sjokkerte det pakistanske publikummet. [...] Debatten om hvorvidt boken beskriver sannheten eller er ren fiksjon fra Durranis side pågår den dag i dag.” (*Morgenbladet* 8.–14. juni 2007 s. 40) Avsløringene i biografier kan gjelde sprik mellom en persons idealer og faktisk livsførsel, mellom vedkommendes etiske prinsipper utad og privatliv, mellom det som ble sagt og det som ble gjort. Slike biografier bruker ofte en avsløringsretorikk (“det ingen visste, var at ...”, “først i dag vet vi takket være hans dagbok at ...” osv.). I Sigrun Slapgards *Sigrid Undset: Dikterdronningen* (2007) kommenterer Slapgard “nøkternt at Undset med valgene hun tok i livet, var “på kollisjonskurs med sine egne visjoner om fellesskapet mellom kvinne og mann”. Styrken i Slapgards biografi ligger i hennes fokus på misforholdet mellom det Undset krever av kvinnene i essayene sine, og det hun gjør med livet sitt.” (*Morgenbladet* 2.–8. november 2007 s. 35)

Olav Njølstads *Jens Chr. Hauge: Fullt og helt* (2008) viser flere usympatiske sider ved den kjente juristen, motstandsmannen og Arbeiderparti-politikeren Hauge. “Milorgsjef, forsvarsminister og justisminister Jens Chr. Hauge bedro kona, løy for Stortinget og gikk av som statsråd på grunn av en kvinne. [...] Hauge slo sønnen til blods etter at han kalte faren “jævla horebukk”. En av Norges nasjonale strateger bedro kona [...] Det var også Huges skjebne at han, som ellers var så flink til å tenke helhetlig og alltid visste hva han ville i de store samfunnssaker, iblant kunne være både selvsentrert, kortsynt og vaklende overfor sin nærmeste familie. [...] Huges ustadige kjærlighetsliv fikk politiske konsekvenser. Forholdet til Renée medvirket til at han gikk av som justisminister. Men skilsmissen førte også til at han mistet mye av kontakten med Einar og Werna Gerhardsen, som var en sentral del av Huges politiske nettverk.” (*Dagbladet* 14. oktober 2008 s. 1 [dvs. forsida] og 8)

Marianne Egeland beskriver en tendens innen sjangeren ved å påpeke at biografier kan skape “en forventning om at den biograferte utgjør “en gåte” eller “et

mysterium” som biografen skal løse opp med sine nyfunne nøkler. Det som har vært i skyggen skal frem i lyset, myter skal punkteres og “det indre”, “skjulte” og “egentlige” skal tre frem” (i *Morgenbladet* 7.–13. mars 2008 s. 24).

“Det er knapt noen myte at alle biografier i Norge må hete noe med myte. [...] Å skrive biografier om mennesker som ikke er myteomspunnet, virker meningsløst. [...] Mannen og mytene. Mytene bak mennesket. Myter og meninger. Mytene og minnene. Mytene og makten. Mytene, makten og minnene. Monarken og myten. Myten, mannen og meningene. [...] Den autoriserte biografien om Lars Sponheim, som Thomas Havro Hansen har gitt ut denne våren, handler om “makt, myter og munnhuggeri”, forteller Gyldendal. Cappelen Damm er på farten med en oversettelse fra svensk, Allan Klynnes *Kleopatra – historien og mytene*. I fjor utkom Hans Olav Lahlums tykke bok *Haakon Lie: Historien, mytene og mennesket*. Politisk interesserte hadde sett lignende biografititler før, som for eksempel Carl Johan Bergs *Kåre Willoch: mannen og myten* fra 1978, Willochs egen *Myter og virkelighet* fra 2002, eller Berit Ruud Retzers uautoriserte biografi om tidligere havrettsminister Jens Evensen, *Makten, myten og mennesket* fra 1999.” (*A-magasinet* 4. juni 2010 s. 46)

“For *Nansen-interesserte* er det vanskelig å komme utenom Roland Huntfords *Fridtjof Nansen: mennesket bak myten*. Et annet perspektiv på Nansen får man i Øystein Sørensens *Fridtjof Nansen: mannen og myten*.

Revolusjonsinteresserte bør få med seg *Che Guevara: biografien om mennesket og myten*, skrevet av Jon Lee Anderson.

Muskel- og styrkeløftinteresserte kan plaske i André Frostad Hansens *Hele Norges Torkel Ravndal: mannen, myten, legenden*.

Musikkvenner gleder seg gjerne over Peter Jensens *Mozart: mennesket, myten, musikken*, Lorentz Reitans *Harald Sæverud: mannen, musikken og mytene*, samt Anthony Scadutos *Bob Dylan: mennesket bak myten*.

Venner av malerkunsten kan ikke la være å lese Marit Landes *På sporet av Edvard Munch: mannen bak mytene*.

Napoleon-interesserte må prøve seg på Jean Tulards *Napoleon – eller myten om en frelserskikkelse*.

Kongeinteresserte vil ha mye glede av Steffen Heibergs *Christian 4: monarken, mennesket og myten*.

For film- og tegneserieinteresserte er det lett å anbefale Neal Gablers *Walt Disney: Mannen og myten*.

Altfor mange biografier handler om menn. Godt da å koble av med Mary Kay Norsengs *Dagny Juel: kvinnen og myten* eller Åsa Mobergs *Hon var ingen Florence Nightingale: människan bakom myten*.

Religiøst orienterte har mye mytisk å ta av. *Mytene om Jesus, eller teologene som skapte Det nye testamente*, heter en bok av Aage Hauken.

For *skjønnlitterært interesserte* er Fredrik Wandrups *Jens Bjørneboe: Mannen, myten og kunsten* å anbefale, det samme er Kåre Hansens biografi over salmedikteren fra Helgeland: *Petter Dass: mennesket, makten og mytene.*” (*A-magasinet* 4. juni 2010 s. 46-47)

“Forfatterne, forlagene, anmelderne og leserne har havnet i et “retorisk klister”, et fast sett av vaner og forventninger som knytter seg til alle tekster som utstyres med genrebetegnelsen biografi. Det mener førsteamanuensis og biografiforsker Marianne Egeland ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo. – Personligheten til den biograferte defineres ofte som biografens hovedtema. Da blir det lett til at man foregir å søke den ”egentlige”, “indre”, “sanne”, “skjulte”, “ukjente”, “mørke” mannen eller kvinnen bak masken, myten, det offentlige bildet eller den vanlige oppfatningen av ham eller henne, sier Marianne Egeland. – Hvorfor er ordet myte alltid med? – Ordet er blitt så sterkt knyttet til genren at det nærmest ser ut til å poppe opp av seg selv. I sine forord og programerklæringer pleier biografene å skrive at de ønsker å konfrontere mytene, rive dem i stykker eller knuse dem. Både biografene og forleggerne er dessuten særdeles opptatt av at en bok skal ha nyhetens interesse; den journalistiske tvangstrøyen preger også bokbransjen. Det kan dreie seg om det nyoppdagede brevet, det uekte barnet eller den ukjente elskerinnen. – Ingen nyhet – ingen biografi? – Hvis det ikke har lyktes å finne noe nytt, må biografien i hvert fall tilby nye perspektiver, nye tolkninger. At biografien i tillegg er kontroversiell, er også et nærmest uomgjengelig salgsargument, og da må det vel litt myteknusing til, sier Egeland.” (*A-magasinet* 4. juni 2010 s. 47)

Mange bøker er preget av beundring for helter, men det kan også vises brister i de soklene som heltefigurene står på (Madelénat 1984 s. 35). “Avmytologisering” går ut på å velte helter ned fra soklene, kritisere deres såkalte heltegjerninger, og avsløre og erstatte myter med virkelighet (Madelénat 1984 s. 70). Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche frarådet folk å lese biografier av typen “Herr X og hans tid” og heller velge “Herr X i kamp med sin tid”, altså med vektlegging av motstand og opprør (Madelénat 1984 s. 127).

“Det er ingen mangel på langrennsbiografier i Norge. Ikke noe annet land har flere, særlig ikke per innbygger. Som oftest har den hagiografiens – helgenbiografiens – rituelle struktur: Prøvelser, et vendepunkt og en triumf – delvis sportslig, delvis moralsk. Vanligvis seirer det gode. Bøkene er puritanske. Hovedpersonen vender

tilbake etter strid i Europa og Sverige, ofte hjem til gården, som den fortapte sønn.” (*Morgenbladet* 23.–29. november 2018 s. 44)

“Myteknusing er for så vidt en klassisk topos i biografisjangeren. Fredrik Wandrup brukte myten i undertittelen til sin bestselgende Bjørneboe-biografi, “Mannen, myten og kunstneren” (1984), som Egeland gir æren for å ha startet den moderne forlagsdrevne biografitrenden. [...] Det er ikke nytt å ville korrigere fortidens myter. Det nye er for det første dimensjoneringen av mytestoffet; for det andre den vekt myten tillegges i tolkningen av selve mennesket; for det tredje at myten ikke er noe utenpåklisset, men en integrert del både av personligheten og den litterære institusjonen; og for det fjerde at mytebegrepet også utvides i en innforstått mistenksomhet til biografisjangeren selv.” (Ane Farsethås i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=378>; lesedato 09.12.09)

“Det er merkelig hvor vanskelig det er å kvitte seg med legendene, for folk liker ikke å bli forstyrret”, slik det skjer hvis det presenteres fakta som går på tvers av allment aksepterte myter eller løgner om en person (Henri Guillemin sitert fra Madelénat 1984 s. 71).

Den danske forfatteren Niels Barfods biografi *Manden bag helten: Knud Rasmussen på nært hold* (2011) handler om en dansk polfarer. “Danskene kaller ham polfarer, men han var aldri nær polene. Likevel står det respekt av den ene skituren: Fra Grønland over Canada-isen til Sibir.” (*Morgenbladet* 11.–17. november 2011 s. 37) “Barfoed har tegnet et både følsomt og nærgående portræt af mennesket Knud Rasmussen, af manden, vennen, kollegaen, kvindebedårer, kunstneren. Han lader os møde en række af de mennesker, der var tæt på Knud Rasmussen – nogle i korte glimt, andre igennem lang tid, enkelte hele livet. Hvordan så de ham, hvad betød han for dem? For nogle var han et forbillede, for andre et dyrt bekendtskab. Andre har fulgt Knud Rasmussens slædespor – i sit nærbillede af Knud Rasmussen følger Niels Barfoed hans livs spor i de mennesker, han mødte, betog – og brugte.” (<http://www.adlibris.com/>; lesedato 30.04.12)

“Nært, ekte – eller bare klamt? Også denne høsten fylles norske bokhandler av vennebiografier. “Hallgrim Berg forsøker å konsolidere den medieskapt myten [om Olav Thon]”, skrev Klassekampens anmelder da Bergs Thon-biografi ble lagt under lupen i avisas bokmagasin tidligere i høst. Den autoriserte historien om eiendomskongen er langt fra den eneste denne høsten som er skrevet av en som står sitt objekt nær: Reidar Storaas’ biografi om komponisten Geirr Tveitt har blitt anklaget for å mangle distanse, og om Hege Storhaugs bok om Mia Gundersen skrev Dagbladet at “objektet har styring”. [...] Frank Rossavik[:] - Den som biografes har ofte et stort ego, og vil hylle seg inn i livsløgner og andre myter. Disse må en biograf utfordre og ettergå. Vanligvis verken vil eller kan en venn eller nær bekjent gjøre det. - Hvorfor tror du forlagene er interessert i å utgi slike “vennebiografier” hvis de faktisk er så unyanserte som de lett kan anklages for å være? - Det må jo være fordi det finnes tilstrekkelig mange ukritiske bokkjøpere.

Det utgis altfor mange bøker i Norge, ikke minst i denne sjangeren. Vi kan jo lure på om enkelte forlagsredaktører får betalt etter hvor mange manus de får ekspedert videre til trykkeriet, eller hvor mye bråk de greier å skape i mediene. [...] Med en dyktig forfatter som hele tiden er reflektert over sin relasjon til forfatteren, kan det [å være en personlig venn] bli forsvarlig. [...] En må la seg inspirere av antropologene og av hermeneutisk metode, og bruke sin forhåndskunnskap på en måte som åpner opp for refleksjon” (Sandra Lillebø i <https://arkiv.klassekampen.no/55097/article/item/null/-hylles-ukritisk-i-biografier>; lesedato 25.05.20).

“Vennebiografier har en tendens til å bli skjulte selvbiografier. Alle som skriver om Bob Dylan skriver også om seg selv, om 1960-tallet, om epoken og følelsene. Det er mange agendaer som blander seg inn som bør holdes utenfor et skikkelig biografiarbeid. [...] Selve kjennetegnet på om vennskapet har fått for stor plass i boka, er når forfatteren skriver seg selv inn i historien [...] Da skriver man boka som et personlig minneskrift, samtidig som man sier at det er en biografi.” (Sandra Lillebø i <https://arkiv.klassekampen.no/55097/article/item/null/-hylles-ukritisk-i-biografier>; lesedato 25.05.20)

Etter å ha undersøkt en rekke biografier om forfatterne Sigrid Undset, Henrik Ibsen og Knut Hamsun skriver litteraturkritikeren Ane Farsethås om “en økende bevissthet om at biografens rolle er å konstruere. Tanken på å fortelle om det egentlige mennesket, er erstattet av en økt skepsis til slike fortellinger. Slik sett målbæres deler av kritikken av biografien som en naiv sjanger nå av biografene selv. Sammen med bevisstheten om at biografen må konstruere, går en bevissthet om at den biograferte også selv var en konstruktør av historier ikke bare i diktningen, men også i livet. Mytebegrepet blir dermed helt sentralt. Samtidig synes det å være tatt for gitt at dagbøker, brev og andre dokumenter må leses retorisk og performativt og ikke som rene uttrykk for det indre. Også her er det teoretiske strømninger og tidens større interesse for retorikk som et aspekt også ved dagligspråkets kommunikasjon som spiller inn. Spørsmålet er om den nye bevisstheten har noen praktiske konsekvenser? Er det forskjeller i fortellermåten før og etter den selvbevisste vendingen? Eller limer sjangrenes konvensjoner, dens “retoriske klister” – som Marianne Egeland har kalt det – for sterkt? [...] I våre biografier uttrykker imidlertid fortellerstemmene seg fortsatt i hovedsak som usynlige allvitende fortellere, og blir bare i glimt personale og personlige. Men den allvitende fortelleren kan gjerne markere – for eksempel gjennom et stort antall spørresetninger – en usikkerhet der kildene ikke gir klart belegg. I stedet for å være en gud som svever over hver eneste scene, ser vi at biografen innimellom titter frem som kildekritiker med spørsmål og drøfting noen steder og dramatiserte scener andre steder – uten at overgangene nødvendigvis markeres tydelig. Å vise en slik usikkerhet er en fornuftig strategi innenfor det selvbevisste biografiparadigmet. For å fremstå som en pålitelig forteller overfor en moderne skeptisk leser, er det klokt å markere bevissthet om at fortellerinstansen er grunnleggende upålitelig. Gjennom slike markeringer skaper den moderne biograf en ny leserkontrakt: Vi, den skeptiske leser og den skeptiske forfatter, er på lag mot mytene – som

biografier rett nok innrømmes å være en del av. Men siden vi deler denne bevisstheten, sier den moderne biograf, skal jeg etter beste evne forsøke å være den skeptiske leseres skeptiske los gjennom et uoversiktlig farvann av myter.” (<http://2001-10.prosa.no/artikkel>; lesedato 07.05.13)

“Oftest veksles mellom sitat og parafrase, diskret innlevelse, dramatiserte scener og drøftende resonnerende tekst. [...] En klassisk idé om melankolikeren preger biografiens menneskesyn og har vært et dominerende trekk ved sjangeren, ifølge Egeland, som med snert oppsummerer den prototypiske biografiske personlighet: “Når biografiene sammenholdes, trer det frem en umoden, selvsentrert og kravstor person som har svært høye tanker om egne evner og intense forventninger til skjellsettende triumfer, er emosjonelt underutviklet, retthaversk og hypokondrisk anlagt” (311). I store trekk må vi kunne si at hovedtrekkene er der også i de seneste biografiene om Hamsun, Ibsen og Undset. Men hvordan passer bildet av denne umodne kunstneren sammen med genidyrkingen som Egeland ellers mener biografien fremdeles lider under? Stephen Walton gir ett svar i sin bok *Skaff deg eit liv* (2007): At bildet av kunstneren som det uansvarlige barnet – litt mindre skikket for dagliglivet enn oss, men også så mye mer spesiell – er en konservativ myte som skal holde oss hverdagsmennesker fornøyde med det vi har. De store kunstnere fikk kanskje sin frihet, men biografiens moral er ifølge Walton alltid den samme: Han betalte! Hun betalte! De måtte alle betale prisen! På den annen side kan man spørre hvor mange modeller for å skildre et liv vi har til rådighet som ikke innbefatter noe av det Egeland siterer som prototyper på den melankolske kunstner: Er det ikke ganske sjelden at vi, også i våre egne liv, forteller om andre som personer i full harmoni med omgivelsene, med passe store ego, med fullt samsvar mellom andres og egen oppfatning av seg selv, og som aldri er egoistiske eller strekker sannheten?” (Ane Farsethås i <http://2001-10.prosa.no/artikkel>; lesedato 07.05.13)

Noen biografer prøver å få fram “den uendeligheten av uro som kjennetegner enhver eksistens” (Madelénat 1984 s. 33). Moderne biografier forholder seg ofte til det moderne samfunns etiske relativisme og psykoanalysens innsikter når en persons liv skildres, og sjangerens faste regler kan behandles med en smule ironi (Madelénat 1984 s. 34). Det er ofte et motsetningsforhold mellom en persons bevisste intensjoner og personens handlemåter styrt av ubevisste krefter (Madelénat 1984 s. 100).

Noen biografer ironiserer eller uttaler seg satirisk om den biograferte, f.eks. framstiller Albert Goldmanns franske biografi om Elvis (*Elvis, et amerikansk fenomen*, 1982) sangeren som en “åndssvak” (og narkotikamisbruker) (Madelénat 1984 s. 93).

Fra og med 1990-tallet har biografiforfattere “lært om hvordan sannheten fortaper seg i versjoner og konstruksjoner [...] Forordene fra 1990 og fremover viser altså alle en økende bevissthet om at biografens rolle er å konstruere. Tanken på å

fortelle om det egentlige mennesket, er erstattet av en økt skepsis til slike fortellinger. Slik sett målbæres deler av kritikken av biografien som en naiv sjanger nå av biografene selv. [...] Er det forskjeller i fortellermåten før og etter den selvbevisste vendingen? Eller limer sjangrenes konvensjoner, dens “retoriske klister” – som Marianne Egeland har kalt det – for sterkt? [...] For å fremstå som en pålitelig forteller overfor en moderne skeptisk leser, er det klokt å markere bevissthet om at fortellerinstansen er grunnleggende upålitelig. Gjennom slike markeringer skaper den moderne biograf en ny leserkontrakt: Vi, den skeptiske leser og den skeptiske forfatter, er på lag mot mytene – som biografier rett nok innrømmes å være en del av. Men siden vi deler denne bevisstheten, sier den moderne biograf, skal jeg etter beste evne forsøke å være den skeptiske leseres skeptiske los gjennom et uoversiktlig farvann av myter. [...] Den økende kildekritiske skepsisen og retoriske mistenksomheten gjelder ikke bare det ytre rammeverket, men går hånd i hånd med et mer kritisk og nærgående syn på de biograferte.” (Ane Farsethås i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=378>; lesedato 09.12.09)

Biografen kan eksplisitt fortelle om sin tvil, sine valg, sine preferanser (Madelénat 1984 s. 158).

“Mistankens hermeneutikk har altså nådd biografen – med konsekvenser. Men kanskje likevel med moderate konsekvenser? Kritikken av biografien har ført med seg en sterkere uttrykt sjangerbevissthet. Det antinaive gjelder for det første selve formen, som ikke lenger er ansett som transparent, slik Egeland fortsatt mente å se i biografiene hun analyserte. At sjangeren nå blir problematisert av biografene selv får noen konsekvenser for skrivemåten, selv om den romanmessige fortelling som tetter hullene med spekulasjoner som ikke alltid er angitt, fremdeles er en hovedtendens. Det antinaive gjelder for det andre synet på menneskene det fortelles om. Troen på både det egentlige mennesket, at dette mennesket har en gripbar kjerne, og fortellingen om kunstneren som et skjørt individ i en uforstående verden, er i endring. Det litterære beskrives i minkende grad som et kall og i økende grad som en karriere. Biografen opererer fortsatt som detektiv, men leter nå oftere etter den egentlige strategien framfor den egentlige kjernepersonligheten. Vi er på vei fra et inderlig-psykologisk drama til en type strategisk-psykologisk drama: en detektivjakt der gåten har beveget seg fra det autentiske til det inautentiske selv.” (Ane Farsethås i <http://2001-10.prosa.no/artikkel>; lesedato 07.05.13)

“Det er liten tvil om at “myteknusing” nå er det både biografer og offentligheten forventer. Som prosjekt har myteknusing også det institusjonelle fortrinn at det er like relevant for journalisten som for akademikerne. Biografien er ikke lenger like opplagt en sjangrenes pariakaste i academia, og den mytekritiske ideologien er med sitt maktkritiske avsløringsparadigme en holdning som underbygger og forsterker denne tilnærmingen. For at tilnærmingen skal fortsette å være fruktbar, er det nødvendig at biografene viser at den nye kritiske bevisstheten er noe som gir resultater i praksis, og ikke bare holdes frem som forpostfektninger mot forventet

kritikk. Menneskesynet som i ytterste konsekvens kan trekkes ut av ideen om den biograferte som konstruktør og mytebygger, kan diskuteres: Bli det strategiske dermed også det egentlige? En fare ved å gjøre strategi- og maskeperspektivet for stort, er opplagt: at perspektivet kan bli for kynisk, at alt kan bli sett som beregning av signaleffekter for å skape det rette image. Der er vi ikke ennå. Hver biografi speiler sin tid, og i våre nyeste biografier ser vi spor av tidens interesse for personligheten som image og omdømme, for signaleffekter og historiefortelling som myte- og merkevarebygging. Men blir biografien bare et speil for dette, er det fare for at det eneste vi ser i den er oss selv.” (Ane Farsethås i <http://2001-10.prosa.no/artikkel>; lesedato 07.05.13)

“Har den dramatiserte scene alt begynt å fremstå som forslitt biografigrep? spurte Marianne Egeland for åtte år siden. Ingenting tyder på at grepet siden er kastet på sjangerhistoriens skraphaug. Også de nyeste biografiene synes å ha en tradisjonell realistisk roman som forbilde for å skape spenning og dramaturgi, en fortellerstruktur som gjerne tenderer mot en nær allvitende, minimalt tilstedeværende forteller, og som med sin veksling mellom gjenfortelling og scener gjør at tendensen til inndiktning i indre liv, ikke har forsvunnet. Oftest veksles mellom sitat og parafrase, diskret innlevelse, dramatiserte scener og drøftende, resonnerende tekst.” (Ane Farsethås i <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=378>; lesedato 09.12.09)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>